FRANCESC EIXIMENIS

REGIMENT DE LA COSA PÚBLICA

EDITORIAL BARCINO
BARCELONA
1927

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/regimentdelacosa0000fran

ELS NOSTRES CLASSICS - XIII

REGIMENT DE LA COSA PUBLICA

Es propietat
Drets reservats
i garantits

Impremta VARIAS : Sant Sadurní de Noya

FRANCESC EIXIMENIS

REGIMENT DE LA COSA PUBLICA

Text, introducció, notes i glossari

Domenec Ricart

ELS NOSTRES CLASSICS
Barcelona
1927

Amb llicència eclesiàstica

INTRODUCCIÒ

Francesc Eximenis finia en 1381 a Barcelona el Primer llibre del Crestià, *i l'any següent, ja a València, el* Segon. *En 1383, interrompent l'ordre de composició dels llibres del* Crestià, *escriu i dedica als jurats d'aquella ciutat un petit tractat intitulat* Regiment de la cosa pública. *Amb ell no féu més que avançar la tercera part del* Dotzè, *el pla del qual, pel que hom pot deduir, ja havia fixat d'antuvi, puix en ell al·ludeix a les altres parts del mateix llibre.*

En redactar el Dotzè, *entre 1385 i 1386, Eximenis hi inclogué el* Regiment—*on aquest tractat ocupa els capítols 357 a 395*—, *suprimint, però, la lletra dedicatòria als jurats, i el capítol 39, on torna a adreçar-s'hi; en canvi, divideix en dos el capítol 38. Pel demés, el text sofrí ben poques modificacions: algun lleuger retoc per a fer-lo més clar, alguna frase alterada; però en*

general hi fou tan servilment transcrit que fins hi va restar una al·lusió al Terç del Crestià *com si es tractés d'una obra futura, amb tot i que havia estat escrit en 1384. Moltes de les variants que distingeixen les dues redaccions i que fan que sigui més perfecta la del* Dotzè, *sembla que poden ésser atribuïdes a la imperfecció de l'edició del* Regiment *feta a València per Cofman i que és l'única forma en què ens ha estat conservat, o bé a la imperfecció del manuscrit utilitzat.*

Solament a base d'aquest petit tractat, que forma part d'una vasta i completa concepció política, hom no pot formar-se una opinió perfecta de les idees d'Eximenis sobre el regiment de la cosa pública. Però no sabríem estar-nos de fer notar com aquesta obreta del poligraf menoret és suficient per a donar-nos una idea prou justa de la seva complexa i interessant personalitat.

El lloc assenyalat que Francesc Eximenis ocupa en la nostra literatura medieval i la valor documental única que tenen les seves obres, en fan una figura eminentment representativa. Intel·ligència curiosa i intensament conreada, mai no s'eleva tant pel damunt dels seus contempo-

ranis que no reflecteixi amb justesa la societat del seu temps. Condensa admirablement les qualitats i fins els defectes de l'època i l'ambient en què vivia. Ell mateix és un perfecte medieval per la seva formació, per les seves fonts i per la manera d'utilitzar-les.

La seva concepció del món es la concepció cristiana; la ciutat terrenal ha d'ésser un espill i una preparació per a la Ciutat Eterna. La llei cristiana és la que ha ensenyat a l'home la vera llibertat individual i ha d'ésser el fonament principal de la cosa pública. De la consciència i de les motivacions sobrenaturals depenen la justícia i la lleialtat en fer les lleis, en aplicar-les i observar-les. Però l'esperit de fe que informava tota aquella societat i tota la ciència de l'època és sovint exagerat i desviat, malgrat la cultura i el bon sentit natural de l'escriptor, per una credulitat excessiva i a voltes gairebé supersticiosa. El veiem sovint donar crèdit a profecies de caient joaquimista i a averanys astrològics.

L'ordre i la sistematització esdevenen en ell, com en la majoria dels seus contemporanis, una preocupació absorvent: les divisions i subdivisions es multipliquen fins a l'infinit, i a voltes

gairebé diríem que perjudiquen la claretat de l'exposició.

La modèstia, la prudent desconfiança en el propi saber, condueix el nostre Eiximenis a l'abús de les autoritats; les multiplica, i sovint les acumula sense gaire control i d'una manera enfarfegada. Creu que li és lícit aprofitar-ho tot per tal de provar el que es proposa. D'ací una gran llibertat en les referències i àdhuc en la utilització sovint arbitrària dels textos escripturístics. Aquesta llibertat i el fet d'ésser-nos encara molt desconeguda la lituratura eclesiàstica medieval, fa gairebé impossible que hom es pugui formar una idea precisa de les fonts d'un escriptor de tanta facúndia i que disposava d'un bagatge científic i literari certament molt important. L'autor que sembla haver estat més utilitzat en la composició del Regiment de la cosa pública, *és Sant Agustí.*

Frare Eiximenis és també, en tota la força del mot, un home de la seva terra. Escriu deliberadament en to popular; car vol divulgar la suma de coneixences que ha après en els llibres i el cúmul d'observacions socials i psicològiques que ha recollit en els seus viatges i amb el tracte amb gent de tots els estaments. Proposa àd-

huc, quan en ve el cas, l'adopció de les millores o costums dels altres països que li semblen bones.

S'acosta volgudament al poble, però sembla que això no havia de representar per a ell cap violència ni gaire esforç, ja que, espiritualment, mai no se n'havia apartat.

En tots els seus escrits ens apareix com un home assenyat i pràctic. Amic de la llibertat, vol que els prínceps siguin els primers en observar la llei i que tots els estaments estiguin representats en el regiment de la cosa pública. Abomina de l'absolutisme i de la violència sistemàtica, però no estima menys l'ordre: no admet sense reserves el proveïment de càrrecs per elecció, per raó del perill que l'ordre sigui alterat.

És, sobretot, un narrador ple de vida. El seu estil, a voltes lent i gairebé pesat en tractar de matèries abstractes, té nombrosos recursos. n el seu lèxic pur, d'una extraordinària riquesa i d'origen eminentment popular, sap trobar, generalment, el mot just, precís i insubstituïble. Sap reaccionar prompte, i quan s'allibera de la pruïja d'agombolar autoritats i textos i es deixa dur per la inspiració personal, s'anima ràpidament i pren vida i calor. Podríem citar-ne diversos exemples en aquesta mateixa

obra, assenyaladament l'admirable Lletra *introductòria, cant fervorós a les excel·lències de la ciutat i la terra de València. Ultra el seu remarcable interès geogràfic i històric, literàriament és sense dubte un dels millors trossos d'Eximenis.*

BIBLIOGRAFIA

Manuscrits.—Del *Regiment de la cosa pública* actualment no en coneixem cap. Tenim notícia del que els jurats de València varen fer copiar, relligar i guardar en l'escrivania de la Sala del Consell.

Del *Dotzè del Crestià* existeixen els següents mss.: *A)* Arxiu del Palau, de Barcelona.—*B)* Arxiu de la Corona d'Aragó (Sant Cugat, 10).—*C)* Biblioteca Nacional de París (espanyol 9).—*D)* Arxiu Episcopal de Vic. — *E)* Biblioteca Metropolitana de València.

Edicions.—Del *Regiment de la cosa pública*, la de Cristòfol Cofman, feta València en 1499 i de la qual ens resten raríssims exemplars. La designarem per *C*.

De les quatre primeres parts de *Dotzè* del Crestià, la impresa, també a València, per Lambert Palmart en 1484.

Obres de consulta.—E. Grahit, *Memoria sobre la vida y obras del escriptor gironí Francesc Eximenez* («La Renaxensa», 1873).—Josep Torras i Bages, *La tradició catalana* (4.ª ed.) vol. II, (Barcelona, 1924).—J. Massó i Torrents, *Les obres de fra Francesc Eiximenis...* («Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», any 1909-1910, p. 605 i ss.).—J. H. Probst,

Francesc Eximenis, ses idées politiques et sociales... («Révue Hispanique», any 1918, p. 1 i ss.).—A. Ivars, O. F. M., *El escritor Fr. Francisco Eximénez en Valencia* (1383-1408) (treball fonamental, en curs de publicació) («Archivo Ibero Americano», XIV, 76 i ss.; XV, 289 i ss.; XIX, 359 i ss.; XX, 210 i ss.; XXIV, 325 i ss.; XXV, 5 i ss. i 269 i ss.

La nostra edició—El text que publiquem està copiat de l'edició de València, de 1499 (exemplar de la Biblioteca de Catalunya). Hem admès algunes variants (poques en nombre) del text de la tercera part del *Dotzè* donat per l'edició valenciana de 1484.

Per a col·lació de les variants del *Dotzè* i la identificació de les cites que fa Eximenis, ens ha estat útil el concurs del P. Martí de Barcelona i de Fra Norbert d'Ordal, als quals hem de manifestar el nostre agraïment.

REGIMENT DE LA COSA PUBLICA

La lletra que l'actor del llibre tramet, endreçant aquell, als jurats de la ciutat de València

E aquest és lo proemi:

Molt savis, honorables e reverents senyors en Bernat Malet, en Bernat de Gurb, per los generosos; en Pere Joan, en Jacme Romeu, en Berenguer de Rojals e en Jacme Marrades, per los ciutadans, jurats de València; frare Francesc Eiximeneç, de l'orde dels frares Menors, llur humil servidor en Jesucrist, honor tostemps ab deguda reverència en aquell mateix Senyor qui per salut de la cosa pública morí ab sobirana caritat en l'arbre de la santa vera Creu.

Segueix-se la lletra:

Senyors meus molt reverents: Lo transcendent e molt alt llegat del costat de Déu lo Pare, e cap de tot cristianisme, Jesucrist, formà exemplar perfet de tota virtut e de la nostra vida, jatsia escampàs generalment la co-

piosa mà de aquella sua sagrada doctrina que, eternalment, per generació natural havia rebuda de aquella font de Déu lo Pare; emperò molt pus altament, e pus copiosa, e pus amigablement la revelà e la buidà en aquells flums apostolicals, ço és, en los sants apòstols en quant a ells havia a venir lo regiment de tota la cosa pública crestiana, de la qual ells, aprés lo dit gloriós cap nostre, foren especials e primers fundadors. Del qual acte, així com de infalible document e magisteri irrepreensible, concep la mia ignorància, e veu, que aquells qui regiment tenen de la comunitat singularment e en especial deu ésser dada llum, via e manera de aquella bé e sàviament governar, regir e mantenir, com en aquells estiga principalment la salut del poble e sien als altres proposats així com especials espills e, no res menys, així com a senyals als quals tiren tots los populars ballesters sagetes.

Per què, senyors meus molts savis e reverents, concebent e veent io a ull en aquest present temps, que és l'any de la incarnació del Salvador mil e tres cents vuitanta e tres; lo gran zel, fervent volentat, pura intenció e sant propòsit que en vosaltres és a sàviament e profitosa regir la cosa pública de la dita ciutat de València a glòria de nostre Redemptor, e conservació del millorament de la dita ciutat e a dejecció de aquell fill de perdició Mafomet, al qual per misericòrdia de Déu ella és

estada novellament tolta per lo molt alt senyor rei En Jacme, de gloriosa recordació, çà atràs rei d'Aragó; per raó de açò proposé a la vostra reverència presentar aquest poquet tractat compost dels grans pares passats a regiment de la cosa pública; no que ell sia mester a vosaltres, mas, com diu la Escriptura «dada ocasió al savi, ja pus sàviament proceeix», així pens io, senyors meus, que, vist ací ço que los grans pares passats han ordenat del regiment de la cosa pública, que darà a vosaltres ocasió de veure pus aptament en lo vostre bon regiment, lo qual veig que executs, per gràcia de Déu, ab gran afecció, cura e diligència.

Suplic, emperò, senyors meus molt reverents e savis, que aquest poc tractat sia tots temps suposat a la vostra correcció e saviesa e de tots aquells qui ab veritat e per bon zel hi vullen res esmenar.

E parlant tostemps, senyors meus molt reverents, ab correcció de la vostra saviesa, veig que vosaltres en especials regidors de aquesta noble ciutat devets més saber que altres del regne posats en semblant ofici, atendre e treballar en vostre regiment, e contínuament vetlar ab gran diligència; e açò per les següents vint raons:

Primerament, per servar netes les vostres consciències sobre los grans e molts sagraments que havets fets al començament de vostre ofici.

Segonament, per les grans distribucions e administracions dels emoluments e receptes de la cosa pública qui, us són en comanda, a qui molts tenen l'ull ubert què es fan, e n'amarien més les errades que les avengudes.

Terçament, per la multitud dels negocis que havets a espatxar.

Quartament, per les diferències de diverses gents amb qui havets a tractar: car havets en especial, més que altres jurats del regne, molt a partir ab cavallers, e ab nobles, e ab persones de paratge e de honor, les quals vos cové a sostenir e a tractar segons llur estament.

Quintament, car sóts en la frontera del regne, per què us cové, que per guerra qui per pau, atendre a molts perills qui es porien esdevenir per moltes guises.

Sisenament, sóts mesclats ab diversos infels, de què es poden esdevenir innumerables perills a la cosa pública. Per raó de la qual cosa fa mester que lo nom de aquell malvat Mafomet no permetats per res honrar públicament a ells, per tal que Déus no sia aïrat contra vosaltres ni contra la terra. Així mateix fa mester que los cullerats hi sien perseguits fins a la mort, e aquells qui els favoregen ací mateix, en la terra; e fa mester que, per seguretat de la terra, no permetats que los moros hagen ne porten nengunes armes ofensives per res que sia en lo món; car així és proveït

per privilegi feit en la cort general celebrada a Sant Mateu, que tot hom se pot pensar que si los altres moros se mouen, que aquests de la terra sa part hi faran.

Setenament, car havets a entendre a la mar així com a la terra, e així per amics a favorejar com per enemics qui no us noguen.

Uitenament, car havets a governar molt poble e d'aquell hi ha molt ajustadís de diverses terres, per la qual cosa és gran dificultat a unir a les lleis de la terra.

Novenament, car havets-vos a regir per furs especials vostres, los quals vosaltres devets principalment mantenir, e defendre e fer servar.

Deenament, car, com hajats molt poble ajustadís, així com dit és, cové que aquell suportets e ajudets, com aital gent sia comunament pobra e deserta de béns temporals.

Onzenament, car com gran part del dit poble no sia natural, així com dit és, ne sia per açò molt ric, per tal lo fa pijor regir, car és abans escomogut, e aitant com menys ha a perdre és pus dispost a fer avolot als majors e als regidors si en res los toquen.

Dotzenament, car com la ciutat sia encara quasi morisca, per la novitat de sa presó, per tal vos cové vetlar que es repar en murs, e en valls, e en carreres, e en places, en cases e en armes, en guisa que per tot hi apareixca ésser lo crestià regiment e les crestianes maneres.

Tretzenament, car com la dita ciutat sia novellament crestiana, així com dit és, per tal cové que sovín ajudets a edificis eclesiàstics, així com són fer esglésies e monestirs, e llurs ornaments, e a satisfer a religiosos més que altra ciutat del regne.

Catorzenament, com la dita ciutat haja rebudes de nostre Senyor Déus grans gràcies especials, e rebrà tots jorns més que altra ciutat del regne, per tal cové que regonegats pus sovín Déu e li façats fer bells oficis e grans professons e solemnitats. E, no res menys, havets a fer grans caritats públiques e almoines secretes a molta santa persona de vergonya, qui Déus hi ha posada, per mèrits dels quals nostre Senyor Déu vos fa los dits benifeits grans.

Quinzenament, car la terra aquesta produeix los hòmens aguts, e subtils, e entricats, per què fa mester de anar pus avisadament en tots sos fets a aquell e a aquells qui entre tals han a tenir regiment.

Setzenament, car la terra aquesta e ciutat és de si mateixa fort delitosa, per què hi concorren molts hòmens lleugers e de poca valor, e molta fembra arredoladissa, e hi ha moltes persones que volen fer a llur guisa e es preen prou e que volen tenir estament; e per los nobles e cavallers que hi abunden, e per les terres estranyes que hi són prop, per tal hi ha molts a qui no plau molt treballar, ans

fan vila, tots jorns estants ociosos. Per què, per totes aquestes coses e per moltes d'altres qui damunt són tocades e fan a tocar davall, cové que en aquesta ciutat haja sovén grans bregues e grans nafres, e sovén morts de hòmens, e per consegüent grans crims, per los quals los regents han a portar grans afanys e treballs.

Dessetenament, car havets en la ciutat de diverses oficis de senyor més que en altres terres del regne, e ab cascuns havets a departir e a vegades a contendre que per ells la llibertat de la ciutat no sia perjudicada, o per ells no sien fetes altres coses contra vostra justícia.

Devuitenament, car com en cascun ofici, e art e estament de la ciutat sovín entervinguen molts defalliments e males obres, així com se fan en quiscun lloc, a vosaltres principalment ve la reformació e tornar en bon estament.

Denovenament, com les dones sien ací queucom pomposes e vanaglorioses, així com se són en altres llocs del món, e aitant més ací com més se acosten a les pompes castellanes; per les quals vanitats cové als marits portar grans càrrecs, per les vestidures supèrflues e ornaments ricosos e per altres moltes sumptuositats que requeren, per tal cové la vostra prudència, per conservació de les heretats que no vinguen a menys, faça provisions discretes contra aitals abusions.

Vintenament, car vosaltres havets a veure sobre espitals, qui és cosa que Déus rigorosament requir, com sia cosa e obra d'espiritual misericòrdia. No res menys, havets a tractar paus entre los discordants, per tal que la cosa pública estiga en pau.

Que, doncs, tans asenyalats càrrecs portats sobre el coll, apar que raonablement és dit que vosaltres, senyors molt reverents, cové més saber e entendre en lo regiment de la cosa pública més que altres consellers ne jurats del regne. Per tant, apar que es digna cosa que tota res que bonament ne discreta vos puixa ajudar a portar vostres càrrecs, vos ajut, per tal que sia participant del vostre mèrit.

Les especials belleses de la ciutat de València.

Emperò, senyors meus molts reverents, bon passar vos fa aquests tan grans càrrecs si pensats los gardós finals e eternals ja damunt allegats, e aprés si pensats nostre Senyor Déu quina ciutat e quina terra vos ha comanada: car dien los qui gran temps la han posseïda, que si paradís és en la terra, que en regne de València és; e, verdaderament, clara esperiència nos ensenya que aquesta és una de les pus assenyalades terres del món, si pensats en totes les sues nobleses, de les quals vos diré al-

gunes poques qui em vénen a memòria de present.

La primera, car veem ací l'aire comunament bell e clar, e no espès, ni fumós, ni tèrbol (així com en França, ne en Anglaterra, ne en Alamanya), mas clar, e bell quasi tostemps en ivern, i en estiu, e en primevera e autumpne.

La segona és car la ciutat és en terra plana, e la planícia és gran e bella en torn, e en gir enrevironada quasi de monts e de fort belles valls, fèrtils e de fort agradosa vista. Per raó de açò, senyors, que dit és, com és la gran bellesa e bella planícia de la terra que Déus vos ha dada, devets pensar ab gran estudi que la pujats ocupar en profitosos servirs de la ciutat e de tot lo regne, pus que fer-se pot degudament; e lleixar perdre aquest tan gran servei de la comunitat per la negligència, seria gran càrrec de les vostres consciències e ànimes. Car sapiats que vosaltres podets fer per les planícies posades en secans, diverses boscatges que serien fets tost, e aquells omplir de roures e de carrasques e de altres arbres pertanyents a bosc, dels quals hauria la comunitat gran ajuda en llenya per a la terra, o per la mar en fer fustes, e la Sala poria haver de açò grans rendes, si aitals boscs faíets plantar o ben guardar.

La terça és que tot aquest regne ha gran mar e gran terra; quasi egualment s'estén la

terra ab la mar, posant tot lo costat del regne posat vers les illes.

La quarta, que dita terra és abundada de fonts, de rius e de moltes e bones aigües, de què es rega tota la dita terra, e és pus bella e pus fèrtil.

La quinta és car ací abunda en cert temps de l'any en vents purgants l'aire de tota corrupció que hi sia engendrada per la multitud de les aigües que havets, ni per qual altra cosa; e per aquesta raó és la terra sana e apta a llonga vida de l'hom qui té bon regiment en si mateix.

La sisena, que ací ha quatre flums navals, ço és: Guadalaviar, qui passa per València; e lo riu de Millars, que passa per tota la terra de Boriana e rega aquella; e lo riu de Segura, qui passa per Oriola e per altres partides, e rega aquelles e s'engrava prop Guardamar; e Xúquer, per Alzezira e Cullera. Per los quals devalla fusta de Castella, bella, ab gran còpia, e qui reguen la plana copiosament.

La setena, que la dita plana de regadiu e arborada ha bell tinent e gran, ço és del Coll de la Garrofera tro a Xàtiva, e tro a Oliva e tro a Dènia, qui són de vint en vint e cinc llegües, jatsesia que pus s'estena fins al regne de Castella e d'Aragó e del regne mateix de València.

La uitena, que la terra on Adam primerament habità quant estec gitat de paradís terre-

nal, ço és Ebron, ne la terra de promisió, ne pàtria que en lo món sia, per gran nom que haja no abunda així en tanta fruita estranya ne en arbres fragants e preciosos com aquesta; car si en fruites volem pensar, ací ha raïms e gran vinyet a tota part ben regava (?) e endreçat. De aquí havets vin blanc e vermell, noble, bo e bell qui s'escampa per diverses parts del món. Aprés hic ha panses blanques e negres, figues, molt oli, ametles, préssecs, pomes, peres, teronges, llimons, llimes, adzebrons, aranges, cireres de diverses sorts, guíndoles, albercocs, magranes, gínjols, nous, avellanes, sarmenyes, lledons, garrofes, prunes, nesples, codonys, albèrxiques, ab molts d'altres.

La novena, que abunda en moltes licors, ço és, sucre e preciosa mel, en llet, en mantega, en vi, així com dit és; e en aigües vertuoses que valen a mal de pedra e a d'altres malalties, així com la Font de Toris e d'altres moltes. Així mateix abunda en cera, pega, alquitrà, rasina, carbó, e semblants coses.

La deena, abunda en diversitats de grans, així com de forment, ordi, mill, panís d'acça, avena, espelta, tramella, faves, ciurons, llentilles, fesols, pèsols, tremussos, arròs, alquena, adcerco, roja, pastell, comí, batafalua, alcaraülla.

La onzena, que aquesta terra beneita és digna de gran llaor, que dins un any mateix

darà més esplets un aprés d'altre, ço és, ferratja, arròs e forment; la qual cosa creu no faça terra del món.

La dotzena és gran senyal d'especial gràcia e excel·lència de la terra, com aquesta terra és apta en fer fruits estranys e drogues orientals, e en lleva de fet, així com sucre, pebre, cotó, safrà, alazflor, arròs, alquena, alcaraüia, comí, alfalç, adcerco e batafalua.

La tretzena, que abunda en molta bella e bona hortalissa, així com en tot llinatge de cols, carabasses, llectug[u]es, albergínies, melons, albudeques, cogombros, naps, xerevies, pastanagues, alls, cebes, escalunyes, porros, ràvens; e és gran maravella que a Nadal produeix, e per tot l'any, pèsols tendres e, ultra açò, tots aquells pertanyents a hortalissa, qui són tocats damunt, en la deena excel·lència de la terra.

La catorzena, abunda en precioses herbes, especialment en les muntanyes, on se'n fan de tals que, si eren conegudes en la virtut, seria gran excel·lència de la terra; les quals, no res menys, són fort precioses, així com és romaní, qui molt hic abunda, hisop, eufràsia, moraduix, sàlvia, julivert, menta, alfàbega, ruda, clavelina, sajorida, gezmir, maravelles, pom d'amor, gavig, anglentina, lliri, roses, violes de Ultramar e d'altres fort precioses, moltes balàusties, celedònia, besoludí, fragasta, herba pastoral, herba *Beatae Mariae Virginis*, bu-

glosa, gram, donzell, artemisa, gauda e d'altres infinides, les quals serien llongues de comptar. E açò notats, senyors, per cert, qui és digne de gran llaor: que en aquesta terra singularment ha tres coses precioses les virtuts de les quals no són conegudes sinó per fort pocs, ço és, aigües, gleves e herbes; emprò revelar-ho ha nostre senyor Déu a qui li plaurà, quant hora serà. Ultra açò, senyors meus, sapiats que havets hic, en diverses parts del regne, de grans e de notables amagatalls que hic són despuis que los moros ne foren gitats en ça, en los quals ha coses fort precioses amagades, jatsia que ab maleficis dels dits moros les dites coses hagen perdudes les llurs pròpries colors; de les quals coses ab vostra bona indústria poríets venir en coneixença lleugerament. De aquests amagatalls he entès que n'ha u fort notable aprés la Font de Benifalló, e altre fort assenyalat en lo terme de Manises; e dins la ciutat mateixa n'hi ha molts dels dits amagatalls, segons que poríets saber ab los moros mateixs antics de ací de la terra, si els estrenyets de noves o per altra forma de turment a dir veritat, e que els dits moros antics revelassen llurs registres secrets.

La quinzena és, que dóna gran testimoni a la terra, que rep del cel e de les coses e signes celestials gran e fort especial influència, ço és que la terra en sa virtut és de tanta eficàcia que ella conserva així la virtut de les

coses en ella sembrades e plantades, que les coses aquelles, per bé que sien d'altra terra o per bé que rebordoneixquen en altres partides, emperò ací estan en llur pròpria forma. Açò podets veure a ull en les cols de Sicília, que en qualsevol regne rebordoneixen e ací estan tostemps en la pròpria virtut e en llur pròpria forma. Per què volen dir alguns que no ha al món fruit ne salsa preciosa que ací no visqués, qui sabia la manera de llur nodriment.

La setzena és que sapiats, senyors, que lo pla de la terra aquesta ha lo pati e la terra grassa e argilosa e plena de raïls de gram e d'altres bones herbes vertuoses. Per tal, vos dic ací que, per utilitat de la cosa pública, si volíets ordenar ço que es segueix, vosaltres hi faríets gran profit e fort notable, per los quals tostemps aquest regne seria a vosaltres molt obligat. Fos, doncs, vostra ordenació aital, per tal que la terra aquesta fos abundada en llenya e en brossa per cremar: ço és, ordenàssets que los pagesos cavassen en son temps, quànt les marjals e prats són sens aigua, per les dites marjals e pradals faent-ne gleves, dels quals faessen grans munts e estiguessen en l'estiu al sol, e quant fossen les gleves seques posàssets llur preu quantes se'n darien en lo camp per un diner, per tal que els treballants s'hi salvassen covinentment. Car dic-vos que elles cremarien com a bona

llenya e us abundarien la terra, que, quasi a res no cost, hauríets còpia de què cremar en vostres necessitats; e així es fa, de fet, hui en dia en Anglaterra.

La dessetena és que la terra aquesta és així disposta per altra via e manera a donar llenya abundosament. Que si vosaltres, senyors, ordenàveu que les vostres marjals e llocs ergullosos fossen plantats de olms, de verns, d'àlbers, e de xops e de fusts semblants, la ciutat abundaria en llenya e la terra seria molt pus bella e pus aparent, així com és la horta de Tarragona. E dels verns se porien fer cèrcols als veixells, e de tots los dits fusts poríets sostentar ceps plantats qui es llevarien en alt; així que per mesquí que fos l'arbre, valdria l'any, al menys, més de dotze diners de renda a son senyor, o dos sous, e no els caldria pensar ni hi caldria negú treballar. E he entès que los olms en especial han eficàcia de conservar lo vi qui per ells passa o que en ells està o en què ha alguna poca de cendra del dit olm mateix; e açò seria bo en especial a vosaltres per los vins que no es mudassen ni tornassen agres.

La deuitena és que abunda en bones carns e en molts bestiars tendres e saboroses, e formatges e llanes bones e aptes per a fer draps, e molts peiximents e pastures. E comarca ab la Serrania e ab Castella, d'on és

notablement servida en aquesta part quan hora és.

La denovena és que abunda en moltes caces e d'estranyes espècies de ocells, e encara en caces de cabirols, cervos e d'altres notables bèsties salvatges.

La vintena és que abunda la pàtria aquesta en peixs especials e molts de mar, e de la Albufera, e de rius, e de aquells de diverses maneres.

La vint e una és que la dita terra produeix així mateix noble seda, lli, e cànam e gleda per adobar draps e grana, pastell, gauda, e alazflor e altres diverses herbes pertanyents e aptes per a tintoreria.

La vint e dues és car la llenya sobredita que la terra aquesta vos dóna de fet, és preciós fust e fragrant, ço és romero, de què en altres terres envides se'n troba una mata, e es planta per los horts en grans relíquies; lo qual romero vos adoba lo pa en lo forn, e el fa fort sà, e la fragància conforta fort lo cervell de les gents, ultra les altres propietats que ha moltes e fort precioses.

La vint e terça, que la terra per especial gràcia és així alegra e plasent que sol l'esguard enamora los hòmens que hi vénen d'altres terres que no se'n poden eixir sinó ab desplaer.

La vint e quarta és que la terra aquesta produeix comunament fort la gent aguda e

apta d'entenment, e fort coratjosa e ardent, entenent a honor e cortesia, e no en avarícia, tant com les altres gents o nacions. Per raó de açò, ací es troben gents honorables, civils, arreades e ben encavalcades comunament e bé endreçades e bé acullents persones estranyes; en tant que qualsevol hi vingués, ells se tenen de les gents de aquesta terra molts per pus pagades que de qualsevol altra nació que hi sia en gir ni en torn.

La vint e cinquena és que aquesta terra produeix los hòmens ardits, abrivats e fort aptes a armes; e és la causa natural. Car com en lo planeta senyorejant al signe de aquesta ciutat, que és apellat *Scorpius*, sia Mars, la influència del qual Mars sia animar les gents a batalles, segons que posen los astròlegs; per tal, les gents ací nades són comunament dispostes naturalment a armes, e són gents ardides, abrivades e fort coratjoses. E així apar ésser ver segons cors de natura, car naturalment *magnanimus* és hom de gran cor, és piadós e venigne en tots sos fets, exceptat l'acte de la batalla, lo qual acte mentre que dura, lo *magnanimus* és terrible e cruel; e per ço dix Aristòtil a Alexandre: *Disce pius victis, vincendis esse cruendus*; et alibi: *Non est clementia in bello;* que vol tant dir: «Aprèn a ésser piadós als vençuts, mas sies cruel als que has a vençre, car en batalla no hi ha pietat.» Per lo contrari, *pusillanimis* és hom com dur,

e és hom naturalment cruel en tots sos actes de fellonia, sinó en l'acte de la batalla; e la raó de açò posa Valèrius Màximus (lib. VIII, capitulo II circa finem) per tals paraules: *Ipsorum timori remedium a crudelitate mutuant.* Vol dir: «aquels hòmens covards a llur temor manlleven de la crueltat e remei», ço és, que per paor que no els vinga dan o de aquells de qui es dubten, fan contra ells crueltat.

La vint e sisena és molt maravellosa e contra comun cos de natura, car com dit sia que la gent aquesta sia fort abrivada e disposta a armes, emperò han així dolç voler que tantost són reduïts a pau aprés llur fellonia; la qual cosa és gran maravella pensada la influència de la dita planeta, car comunament los hòmens naturalment disposts a armes no són piadosos, ans són cruels, e per tal devem pensar que açò és especial gràcia de nostre Senyor Déu.

La vint e setena és que ací es fan algunes coses artificials, les quals donen gran fama a la terra, car són coses fort polides e belles e qui no es troben comunament en altre lloc, així com dit és comunament la obra comuna de terra que es fa a Paterna e a Carçre, així com jarres, cantes, olles, terrassos, escudelles, cresols, llibrells, rajoles, teules e semblants coses moltes. Mas sobretot és la bellessa de la obra de Manizes, daurada e maestrívolment pintada, que ja tot lo món ha enamorat, en

tant que lo papa e los cardenals e los prínceps del món per especial gràcia la requeren e estant maravellats que de terra se puixa fer obra així excel·lent e noble.

La vint e vuitena és que, segons que dien los mercaders solemnes, de aquesta terra ixen per mercadejar trenta o trenta e tres especials esmerços, los quals satisfan llargament a les quatre parts del món, ço és a llevant, e a ponent, e a tremuntana e a mig jorn, segons que per mercaders de bona consciència só informat; entre los quals esmerços n'hi ha alguns que jatsia que no apareguen de gran preu, emperò són en cascuna part del món coses de notable servici a cascuna cosa pública. E pensats, si a vosaltres plau, que la obra d'espart, que par a vosaltres cosa menyspreada, emperò ¿què faria hom en aquesta terra o en algunes altres sens gúmenes, cordes, trenelles, cabassos, astores, espartenyes? Certes, soferir n'hia hom gran afany i fretura; e encara en mar són molt necessàries les dites gúmenes d'espart qui es fan en aquesta terra.

La vint e novena és que aqueix regne forneix totes les terres circunstants, de les damunt dites coses, e les terres circunstants se buiden ací de les mercaderies, e fan de aquesta ciutat llur cap e refugi en tot en llurs necessitats.

La trentena és que per gràcia de Nostre Senyor Déu aquesta ciutat és a Déu consagra-

da per la sang de molts sants màrtirs que en ella prengueren mort per amor de Jesucrist en temps que era de infels, especialment lo benauirat monsènyer sent Vincent; e aprés, dos frares sants qui prengueren martiri e mort en la Plaça de la Figuera per lo darrer rei qui fonc sarraí, qui estec apellat Zeit e Buzeit, lo qual sarraí dix, aprés que ell fou crestià, que los dits sants màrtirs li profetizaren, ans que morissen, que ell morria crestià. E los dits sants màrtirs jaen en la església de frares Menors de Terol en una caixa pintada posada a la paret sobre lo preïcador on preïquen.

Per raó de les dites gràcies e privilegis de aquesta beneita terra, presumim que ella és estada habitada quasi del començament del món, ço és de Jafet, fill de Noé,ençà. Car com de totes les ciutats notables sapiam qui les edificaren e aquells qui les començaren, emperò de aquesta ciutat no trobam res antic, per què apar que quasi no és memòria d'ella com és estada habitada.

La trenta una és que aquesta ciutat e aquesta terra és molt noblement poblada de nobles viles e bones, e llocs e castells, e de polides alqueries, e de bons conreadors, e molta bona gent de paratge, e de grans dignitats clericals, e de molta persona santa escampada de ça de lla; e hoc encara de poble bé aveat a seguir l'ofici eclesiàstic e sermons, e a festivar e a solemnizar qualsevol cosa quan se

deu fer. Hoc encara és apta a servar altres bones ordinacions qui toquen la temor de Déu e bona consciència.

La trenta e dues és que aquesta terra ha llenguatge compost de diverses llengües que li són entorn, e de cascuna ha retingut ço que millor li és, e ha lleixats los pus durs e los pus mal sonants vocables dels altres, e ha presos los millors. E no res menys, trobarets dins aquesta beneita ciutat qui us pot ensenyar les principals llengues del món, així com son llatí, hebraic e morisc.

Conclusió de la dita lletra

Per totes aquestes coses e raons ha volgut Nostre Senyor Déu que poble valencià sia poble especial e elet entre los altres de tota Espanya. Car com sia vengut e eixit, per la major partida, de Catalunya, e li sia al costat, emperò no es nomena poble català, ans per especial privilegi ha propri nom e es nomena poble valencià. E per aquestes mateixes raons és digna cosa que la ciutat qui és cap de tot aquest regne haja nom València, que aitant vol dir com ciutat de valor e ciutat que per excel·lència val e ha valgut e valdrà ab la ajuda de Nostre Senyor Déus fins a la fi del món. E jatsia que en altres partides del món haja viles e ciutats així apellades, emperò

aquelles e d'altres terres com parlen de equesta nostra reverent ciutat, tostemps per axcel·lència hi ajusten dient «València la gran».

Per aquestes raons no ha sufert Nostre Senyor que sia posseïda per infels, ans la ha donada a crestians per tal que tant nobla terra sia posseïda per aquells qui hi glorifiquen e hi confessen Déu totpoderós. Per aquesta raó lo molt alt senyor rei d'Aragó en Jacme, de bona memòria, com la hac tolta a moros la dotà en especial estament, així com veets a uull si pensats com lo senyor bisbe de aquesta ciutat en son capítol, e altres eclesiàstics, hi són notablement dotats. No res menys, lo dit senyor dotà ací lo braç setglar de lleis e de furs especials que no han altres pobles del regne. E per aquesta raó plac al dit senyor e als seus succeïdors de nomenar sa pecúnia qui s'apella «barceloneses», per altre nom: és que en regne de València hi fos dita de «reals de València», per les damunt dites causes e raons. Car la barcelonesa és aquella que ha senyal de creu tesa, mas la real de València és aquella que ha senyal de ram, segons se pot veure en la moneda menuda corrible, en la qual ha assats de cascuna de aquestes monedes; e dien los moneders que lo real ha qualque avantatge a la barcelonesa.

Encara, en especial, per la gran fealtat e llealtat, per la gràcia de Déu, que en aquesta

ciutat trobà lo molt alt e reverent príncep e senyor qui es hui en Pere, rei de Aragó, quant la dita ciutat fon perseguida e diverses vegades assetjada per l'alt en Pere, rei de Castella, ça enrere, ordenà lo dit senyor regnant, que la ciutat aquesta sia apellada ciutat real e coronada, e manà encara que lo senyal de aquesta ciutat, per nota de singular llealtat e per memòria perpetual a dar als següents, sia coronat ab corona real i en les lletres reals, com se nomena rei de València: que sobre lo dit vocable qui és València, sia feta corona ab la ploma de mà pròpia del senyor rei escrivint, a dar a entendre que ell aquí confessa que aprés Déu ell és rei de la ciutat, e per la gran llealtat e cordial fealtat que aquí trobà en lo dit temps damunt expressat.

Com, doncs, senyors meus molt honorables e reverents, Déus vos haja comanada tan noble terra, e tan alta ciutat, e tan gloriós poble e tan endreçats habitadors, verdaderament fort vos deuríeu esforçar de vetlar en son bon regiment, per tal que conservets les nobleses que Déus hi ha posades e les façats créixer quant en vosaltres serà, e que per vosaltres valla més e creixca la valor de València, que tant val, e que Déus ha feta de tanta valença a sos fills e valedors, que no se'n trobe altre que a ella puixa valer ni ab qui es puixa acomparar en totes les sues valies e trespassants valenties.

Per què, senyors meus, plàcia-us, de tot en tot, ab tot vostre cor e de tot vostre poder de atendre a aquest alt ofici al qual Déus vos ha elegits: treballar sàviament e coratjosa per mantenir e per millorar tant singular comunitat e tant real cosa pública; e darets gran exemple de vosaltres mateixs a tots aquells qui vostre regiment veuran, e us procurarets a vós e als vostres, per tostemps, gran nom e fama e corona, e induïrets los vostres successors qui aprés vendran, a fer semblants coses, per les quals coses guanyarets grans mèrits envers Déu. Per què pens en especial vostra paternitat e providència que per lo diligent treball del vostre bon regiment vos és per Nostre Senyor Déus promès e per l'Esperit de veritat, parlant per lo sant profeta Isaïes, guardó que ull de hom no ho veu ni orella no ho oi, ni en cor de hom no puja ni en aquesta mortal vida se poria esmaginar. E sens dubte digna e justa cosa és que puix que aquells regidors qui mal regeixen la comunitat, sobre tots altres portaran penes e turments, així com llegim (*Sapientiae*, XII) que així aquells qui noblement, sàvia e profitosa peixen les ovelles de Déu per llur bon pastoratge e diligència paternal, que hagen sobre los altres en paradís guardó.

E per tal, senyors meus molt reverents, que aquest petit tractat haja millor orde en si, e aquell qui el llegirà puixa pus fàcilment

trobar les matèries que ací són, he posades al començament les rúbriques següents que declaren per orde la continència dels capítols, e de tot lo tractat aquest, en breu summa.

[Segueix la *Taula dels capítols de tot lo llibre*.]

CAPITOL I

Qui posa què és cosa pública

Primerament, doncs, ab la ajuda de nostre Salvador, havem ací a veure què és ne què vol dir cosa pública. E sobre aquesta matèria notareu les següents quatre proposicions.

La primera sí és que cosa pública és alguna comunitat de gents ajustades e vivents sots una mateixa llei, e senyoria e costumes, si es vol aital ajustament sia regne, o ciutat, o vila, o castell, o qualsevol semblant comunitat que no sia una casa sola. Per què apar que ajustament domèstic qui és d'una casa sola, ne part d'alguna comunitat no és dita cosa pública en aquella comunitat, on és part, ans és dita cosa particular, o personal o pròpria; e així ho posa lo filòsof parlant d'aquesta matèria en la sua *Política*.

La segona és aquesta: que cascuna aital

comunitat deu ésser composta de diverses persones ajudants la una a l'altra segons llurs necessitats. Açò apar per tant car com lo lligament de cascuna bona comunitat haja a ésser unitat e benivolència dels habitants e sia fundada e lligada en amor e en concòrdia, e cascú no puixa haver de si mateix ço que ha mester; per tal és necessari, per conservació de la comunitat, que la u ajut a l'altre segons sa necessitat.

Item, per experiència apar que havem mester moltes e diverses coses, així com menjar, beure, vestir e calçar, e així de les altres coses, les quals no pot cascú fer per si mateix. E per tal, en la cosa pública la un ajuda a l'altre venent-li què menjar, e l'altre venent-li què beure, e l'altre què vestir e l'altre què calçar. E així la u ajuda a l'altre, e en aquesta manera persevera la cosa pública bastada com la un ajuda a l'altre. Per tal havem *(Prouerbiorum*, decimo octavo): *Frater qui adiuuatur a fratre ciuitas firma;* e vol dir que llavós és ferma e fort la comunitat de la ciutat quan la un ajuda a l'altre, així com bon frare ajuda coralment a son frare.

La terça és que tots los hòmens de la comunitat no poden ésser eguals. Apar aquesta proposició per la segona, car puix la un ajuda a l'altre segons son estament, així com diu la segona, com les dites diverses necessitats dels hòmens requeren ajudes de oficis no eguals,

apar que los hòmens no són eguals de oficis en llur estament.

E que així sia, que les necessitats dels hòmens requiren ajudes ineguals, apar-ho, car la necessitat que requir que sia l'hom ajudat per justícia no és així egual a la necessitat que requir que l'hom sia ajudat en fam ni en set. Car a la primera necessitat ha mester aquell qui manté justícia, així com és aquell qui té senyoria, e a la segona és bastant un pagès, o flaquer o taverner, los quals no són eguals a aquells qui han a sostenir justícia; e així com dit és de aquest, així ho podem dir de molts altres oficis de la comunitat.

La quarta és que la cosa pública és composta sumàriament de tres estaments de persones, ço és, de menors, mijanes e majors. E aquesta composició aital és així com un cos humanal compost de diversos membres; e així ho diu sant Pau (*Ad Romanos*, XII): *Sicut in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi unum corpus sumus in Christo;* e vol dir que així com diverses membres fan un cos qui han diversos oficis en l'hom, així diverses persones e oficis ajustats fan un cos e una comunitat, la qual és apellada la cosa pública crestiana. E per tal, Víctor, parlant de aquesta matèria en lo seu tractat, volent ensenyar per quina manera la cosa pública era semblant al cos de l'hom, posa que en la co-

sa pública havia cap, e aquest és aquell qui ha lo regiment o senyoria; los ulls e les orelles són los jutges e els oficials; los braços són aquells qui defenen la cosa pública, ço és los cavallers e los hòmens d'armes; lo cor són los consellants; les parts generatives són los preïcants e informants; les cuixes e cames són los menestrals; los peus que calciguen la terra són los pagesos qui la colren e la exerciten per llur ofici tostemps.

CAPITOL II

Com per exemple dels membres del nostre cos se deuen amar aquells qui són ajustats en fer una cosa pública.

Aprés de açò lo dit doctor aporta a propòsit la paraula de l'Apòstol al·legada tantost dessús, ensenyant com cascun bon hom de la comunitat és e deu ésser ver membre e viu de la cosa pública e deu haver la manera que membre viu ha en lo cos, en què viu. Car diu ell: «Veges lo membre viu en lo cors on és naturalment situat e atén quina manera té, e veuràs primerament que tanta és l'amor que té lo un membre ‹ha› a l'altre que la un serveix així diligentment a l'altre, que tot ço que aquell fa serveix als altres. Exemple n'havem

car lo ull no solament veu a si mateix anant, ans encara veu al peu que no ensepec, e a la mà que vaja a obrar, e a tot lo cos que es sàpia governar. Així mateix, lo peu no serveix solament a si mateix anant, ans encara serveix a l'ull, car porta'l lla on vol res veure o mirar, e serveix així mateix a tot lo cos e als altres membres portant-los lla on volen anar. Així mateix, la llengua parla per servei de tot lo cos, e la boca menja per sustentació de tot lo cos, e si massa menja fa mal a tot lo cos, així com la error de cascun membre torna a mal de tot lo cos.

Semblantment, pots veure que si la un membre sofir mal, los altres se'n complanyen, car si percuts a nengú en lo cap o en qualque altre membre se vulla, tantost lo braç s'hi para e li fa escut, e la boca crida ajuda e dóna senyal de dolor. E si a vegades, per ventura, un membre nafra a l'altre e li fa mal, lo membre ferit o nafrat no demana venjança, ans tot lo cos està trist e es complany del mal que el membre nafrat haurà pres. Pots així mateix veure que un membre no ha enveja de bé ni de ofici de l'altre, ni jamés la un membre no el vol separar de l'altre; ans si la un membre és tallat del cors, tots los membres e tot lo cors tremolen, e s'esmaien e avorreixen aquella separació així quasi com a mort. «¿Què doncs», diu aquest doctor, «volen dir aquests tan bells, e tan expressos e tan clars exemplis

que Déus ha a nós proposat del cos e dels membres, sinó que, per açò, cascú de nós, qui som membres, prengam eximpli de amar, e de zelar e de pugnar vigorosament, e semblantment per amor de tot lo cos, ço és, per la comunitat e per la cosa pública?». E aquesta amor de la cosa pública donà a entendre sant Pau (*Ad Romanos*, XII) quant dix: *Multi unum corpus sumus in Christo; singuli autem alter alterius membra;* e vol dir: quant nós, crestians, pensam que tots som una comunitat e un cos espiritual, del qual Jesucrist és cap, molt nós deu açò inclinar que la u ajut a l'altre, e tots ensemps a la cosa pública, així com en lo cos nostre veem que la un membre ajuda a l'altre. E açò conferma (*Prima Corintiorum*, XII) quan diu: *Etenim in uno spiritu nos omnes in unum corpus baptizati sumus*; ço és a dir aitant que lo baptisme nos ajusta tots en unitat de un cos qui s'apella cos crestià, lligat per una fe e per una esperança que havem en un Déu totpoderós, per la qual cosa los nostres esperits deuen ésser tots uns en voler les coses qui es pertanyen a ver crestianisme, entre les quals és una aquesta de les principals, ço és, amar la comunitat e la cosa pública.

CAPITOL III

Com la llei crestiana és noble e fonament principal de la cosa pública, e com alguns han tengut lo contrari.

Per les damunt dites paraules apar com sant Pau singularment informa los crestians a molt amar los uns als altres així com aquells qui sobre tota altra nació han llei de perfecta caritat, e qui més mena amor e més la ensenya, e qui mills informa la cosa pública que nenguna altra llei que al món sia. E açò ensenya monsènyer sent Agostí en la sua cinquena homelia, on diu així: «Qui vol veure les grans excel·lències de la santa doctrina evangèlica, atengue com ella ferma e lliga altament tota la cosa pública, car aquesta esquiva en los regidors tota injustícia, en los súbdits irreverència, preïca a tots humilitat, paciència e pietat, haver en amor aital als altres com a si mateix e esquiva tota avarícia e tota inmundícia e malignitat. ¿Qui, doncs, tan bé e tan ferm ensenya de fundar la cosa pública com aquesta sagrada doctrina, e que tot mal esquiva, e mana tota virtut e tot ço que pot l'hom moure a amar nostre Senyor Déu e son proïsme e a conseguir la glòria perdurable?»

E vol dir, per açò, que crestians sobre totes nacions del món, servant llur llei són les pus aptes gents del món, e les pus endreçades, a mantenir la cosa pública.

Per què deus ací saber que Marcel·linus, escrivint a sent Agostí (així com apar en la sua quarta epístola), sí entén a provar que la santa doctrina crestiana sí empatxa molt lo bon estament de la cosa pública; e prova-ho per tant car diu que preïca lo Salvador (així com apar *Matthaei*, quinto) que negú no reta mal per mal, e «si negú et tol la tua gonella que li dons lo mantell, e que si nengú et dona un bufet que li pares l'altra galta». Les quals coses, diu aquest doctor Marcel·linus, destrueixen la justícia de la cosa pública e favoreixen massa los mals hòmens e giten a terra los bons, la qual cosa és contra la santa Escriptura, que mana lo contrari, car manà Déu a Moisès en la llei (com apar *Exodi*, XXII): *Malificos non patieris uiuere;* e vol dir que no lleixaràs viure los malfetors. Ell mateix *(Deuteronomi*, XXIV capitulo) mana: *Quod mensura peccati plagarum modus peccati*; e vol dir que segons la mesura del pecat serà la quantitat de la pena. E açò manà per tal que la cosa pública fos conservada en bon estament; de què, diu aquest, se segueix que la llei evangèlica és contrària a bon regiment de la cosa pública com ço que ella mana és contrari a les dites coses.

Segonament, argüeixen alguns a aquest mateix propòsit: La llei crestiana aprova e consella virginitat, en menyspreu de les coses terrenals; si doncs, la cosa pública se governava per aitals consells, segueix-se que la generació del món tantost periria e que negú no treballaria per la vida present, e així cessarien tots los oficis e tota la policia dels estaments del món, de què es segueix que llavors ni serien cavallers, ni ciutadans, ni menestrals, ni neguns de aquells qui ara sostenen e componen la cosa pública.

Tercerament, argüeixen per aquesta manera: Car, així com dien los presents romans, despuixs que Jesucrist, e son vicari e sa llei han senyoria en Roma, no feren de llur prou, e dien que de llavors en çà la llur cosa pública és caiguda e els han venguts infinits mals damunt, los quals recompta Salústius, en lo segon llibre, en los versos que comencen: *Urbem fuisse* etc., qui serien fort llongs de recitar. Basta al pròposit que los romans són estats los majors hòmens del món e n'hi ha haüts molts de millors e de pus famosos, segons lo present cors de aquesta vida. E ara per la major part són dolents e malastrucs de cap a peus, en tan que mills aparen bandes, e vinyogols, e goliarts, o follarts, e gent de forca, que no ciutadans de Roma. La qual cosa dien aquests que els és esdevenguda per tant quant les lleis crestianes hi regnen. Per

la qual cosa concloen aquests que la llei crestiana prejudica molt a la cosa pública e li és contrària.

CAPITOL IV

Qui sol les raons fetes damunt a provar que la fe crestiana repugna a bon estament de la cosa pública.

Aquesta error ensenya sant Agostí ésser capital heretgia (en la damunt dita epístola V e en lo V llibre *De la ciutat de Déu*, en lo V capítol), e aquí ell ensenya la turpitud e la llegesa de aquesta error per diverses altres vies, les quals aparen en ço que ja damunt és dit e devem dir davall, ne les raons al·legades per Marcel·lí valen res.

Com diu en la primera que si la llei crestiana era servada, la cosa pública periria per defalliment de justícia, apar que diu contra veritat, e parla així com hom ignorant, car en quant manà lo Salvador justícia, que promès lo regne seu a aquells qui persecució sostendrien per amor de justícia (així com apar *Matthaei*, V et XXIII), que preïcà poderosament contra los escrivans e fariseus qui desemparen fe e juí e misericòrdia. Per les quals coses apar que ell ne la sua doctrina no

era contra justícia, ne es segueix que si l'hom que pren ofensa ha paciència, que ja per això lo regiment de la cosa pública no deja tenir justícia de aquell qui fa la ofensa; car lo pacient, jatsia puixa lleixar la injúria personal, emperò no pot lleixar la injúria de la cosa pública, la qual se deu venjar per aquell qui és regent la comunitat.

Deuen encara pensar la virtut de la llei evangelical que és tanta, que si era observada, ja llavors no hi caldria justícia contra criminosos, car lladoncs negú no pendria res de l'altre ne reteria mal per mal. Apar per quant llavors negun mal no seria fet jamés; ne Moisès no feu les dites lleis per aitals gents com aquelles que açò serven, mas feu-les per los mals, que els fos càstic. Car com diu sant Agostí (epistola I *Ad Esicium*, et sunt Pauli, *Ad Thesalonicenses,* III capitulo): *Lex propter transgressores posita est;* e vol dir que la llei fon feta per castigar los transgressors e aquells qui viuen mal. Per què apar la raó primera de Marcel·lí no haver negun fundament de res, ne prova contra la llei crestiana.

A la segona, quant diu que llavors cessaria tota la generació del món e tota policia, responc-te e dic-te que, jatsia que lo Salvador en general haja consellat estament virginal, emperò Ell, qui Déu era, bé sabia que aquell estament pocs lo voldrien. E per tal dix ell

(*Matthaei*, XIX capitulo): *Qui potest capere capiat;* e volia dir que aquell estament era així alt que no el pendria nengú sinó aquell qui per especial gràcia sua n'hauria poder. Car com havem (*Sapientiae*, VII): *Non possum esse continens nisi Deus dederit;* e vol dir que negú no pot ésser cast, sinó per especial do de Déu. Com, doncs, aital gràcia no la done a tots, no ens cal tembre que per amor de virginitat totes les gents lleixen ofici de generació humanal e estament de matrimoni.

Per aquesta mateixa via apar la solució a l'altre punt, quant diu que llavors, si los hòmens menyspreaven riqueses, que no hi hauria policia ni cosa pública. Responc que aital pobrea e menyspreu elegir, ha ésser per gràcia especial de Déu, la qual no la dóna sinó a pocs, així com ensenya experiència; per què no ens cal tembre d'aqueixa part.

E posem que així fos de fet, que tot lo món se convertís a aquestes dues perfeccions, ço és a virginitat e a menysprear riqueses, ja per això no es segueix que entre aquells qui tals coses servarien no fos comunitat e cosa pública millor e pus excel·lent e pus virtuosa que no és ara entre aquells qui de present sostenen les comunitats. Car diversitat d'estaments no fa cosa pública, com dit és, mas és a bellea de la cosa pública e a suportació sua; la qual suportació no seria llavors mester, ne així necessària, quant los hòmens de tots

punts menyspreassen lo món e les riqueses e pompes sues, ans gran part dels oficis haurien a cessar. E plagués a Déu que ja fóssem en aital estament, car llavors la cosa pública estaria noblement e es poria mills regir a semblança de la cosa pública celestial, la qual és en sobirana glòria e virtut. E açò designa sant Agostí (segons que apar en lo segon llibre *De la ciutat de Déu*, en lo XIX capítol); jatsia que ans de la fi del món la misericòrdia de Déu farà aquesta gràcia a la terra: que aquesta cosa pública de present se regirà a semblança de aquella gloriosa comunitat de paradís, segons que sant Joan nos dóna a entendre *(Apocalipsi*, XXI) quant diu: *Vidi ciuitatem sanctam Iherusalem descendentem de coelo sicut sponsam ornatam uiro suo;* e vol dir que ell en esperit viu la santa ciutat de Jerusalem que aparia que fos devallada en la terra quant era llavors la terra santa, e ben regida, e endreçada e ben governada.

CAPITOL V

QUI SOL AL TERCER ARGUMENT E POSA MOLTS MALS CONTRA LOS ROMANS, CONTRARIS AL PROPÒSIT

Al terç argument, quant diu que los presents romans dien que despuis que Jesucrist

e la sua llei senyorejà Roma no feren de llur prou, responc: Los presents romans qui açò dien no deuen ésser al·legats per testimonis en res de bé, com sien los pus celerats hòmens del món, així com posa sant Bernat (*Ad Eugenium*). E dic que aquestes paraules al·legades, e semblants, creu que diguen (car aitals les han acostumades de dir), car fills són de troians, catius e malestrucs, e parents de grecs, e gent arredoladissa, sense cap e sens enteniment, poble avolotat, ergullós, e pobre e malestruc, així com tostemps ho han dat a entendre per llurs males obres, los pecats dels quals los han portats a aquesta llegesa tanta que blasfemen lo Salvador, dients que per Ell e per sa llei fan mal de llur prou.

Mas dic-te que açò que ells apellen ells fer mal de llur prou, sàpies que ells pensen que sia fer de llur prou, que tenguen les maneres de viure que tingueren alguns de sos predecessors quant senyorejaven tot lo món, qui foren cruels tirants e qui per força subjugaren a si tot lo món sens tot dret e sens tot títol de justícia, qui foren grans robadors e idòlatres, plens de tota malvestat e sens tota virtut. Car diu sant Agostí que llur justícia que tenien, ne los altres béns que aparia que fossen bé, no eren virtuts, mas solament havien imatge e semblança a virtut, car res que fessen de bé no ho faïen per amor de Déu, ans ho faïen per ufana e per pompa e

per guanyar molta fama, jatsia que alguns dels hòmens nomenats amassen la cosa pública, l'amor dels quals valia poc, pus que ab Déu no havia rael.

Aital vida apellen ells fer de llur prou. Així com a hòmens orats e desesperats deurien abans tostemps plorar de les grans ofenses que han tostemps fetes a Déu e pijors que hòmens que al món sien. Car ja llur començament fon hòrreu, quant llur primer príncep Ròmulus aucís son frare; e llur procés pijor, per llur gran tirania que ensenyaren a tot lo món, especialment als sants màrtirs, los quals quasi per tres cents anys perseguiren per tot lo món; e aprés, en la llur mala senyoria, car per los dits tres cents anys hagueren emperadors hòmens malvats, e cruels, e tirans, e terribles e idòlatres contra Jesucrist. Lo primer d'ells fonc Cèsar August, sots lo qual llur valor e senyoria fon major e qui fon més nomenat que tots los altres, no contrastant que fos capital idòlatre e enemic de Déu e llejament tacat del pejor pecat carnal excessivament, en tant que no es deu nomenar ne dir, segons que llegim en la Martiniana. E aprés han tribulada la Església en temps de pau, més que altres nacions, car han fets e haüts antipapes, així que tots són aquí creats; han morts llurs senyors eclesiàstics e setglars moltes o infinides vegades.

¡E que encara presomesquen blasfemar lo

Salvador, segons dit és dessús, que despuis que Ell hi fou rebut per Déu no feren de llur prou! Cert, aquesta és tanta de pravitat que és maravella com per aquesta e per altres damunt dites, e d'altres que davall diré, Déu no els posà en infern en cos i en ànima e tota llur terra se n'entràs en abís, així com feu Sodoma e Gomorra. Mas creguen-me que temps vendrà que nostre Senyor Déu los toldrà la cadira papal e emperial e la mudarà en altre lloc millor, e vendran gents que trauran tots los cossos morts dels sants per tal que la ciutat aquella romanga deserta de tot bé.

E quant dien que despuis que reberen la fe de Jesucrist los han venguts molts mals, dic que ver se dien, emperò com dien que los dits mals los són venguts per tal com han cregut en Jesucrist, dic que dien malvestat e gran falsia e blasfèmia contra lo Salvador. E en parlar així tenen la manera dels jueus falsaris que, antigament, quant havien per llurs pecats qualque adversitat, deïen que aquell mal los venia per tal com seguien nostre Senyor Déu e havien lleixades les ídoles. E si volen veure aquests quants de mals los vingueren ans que haguessen rebut Jesucrist, guarden lo poeta qui és apellat Juvenalis (*Satira* VI), en aquells versos que dien: *Præstabat castas humilis fortuna latinas quondam nec vicis contingi praua sinebat*, etc. Semblantment, atén, si ells volen atendre a llur falsedat, aquí veuran que sens

comparació hagueren més e majors mals d'abans que rebessen Jesucrist que aprés que l'han rebut; los grans mals que hagueren abans que coneguessen Jesucrist, dels quals mals parla Salústius en lo lloc damunt al·legat.

Atén encara los mals que sant Agostí (en lo tractat que s'apella *De Excidio urbis*, en lo V *De la Ciutat de Déu*, en lo V capítol, e de açò parlant ell mateix en lo terç llibre *De la Ciutat de Deu*, en lo XVIII capítol) diu que Haníbal, príncep de Africa, vinent en Roma contra los romans, tants cavallers los ocís que tres modians, ço és, tres mesures grans, foren plenes dels anells que foren trets de llurs mans, los quals tramès en Cartaina, qui lladoncs era la principal ciutat de Africa. La qual cosa fou abans que los romans haguessen rebuda la fe de Jesucrist. Per què apar que los mals que llavors soferien no els vengueren per la fe de Jesucrist, així com llur pravitat al·lega, ne, per consegüent, los mals que despuis han soferts o sofriren no els vénen per Jesucrist ni per sa llei.

Nota que per res que dit haja dels presents romans, ne dels passats, no ho entén a dir que els romans no hagen haüts molts nobles hòmens e excel·lents en saviesa e en armes e en amor de la cosa pública e en gran justícia e fealtat. Mas parle solament dels mals que han haüts, volent ensenyar que han lleixats hereters de llurs malícies, ço és, los

romans presents, qui en llurs obres e paraules mostren que són sement de Canaan, engendrats de vibres, e tals que en res que diguen no deu hom donar fe, no contrestant que entre ells n'haja alguns de bons.

CAPITOL VI

Que tota victòria e fortalesa devalla de Déu, e que los romans aquells qui deïen lo contrari no deuen ésser oïts

E, segons veritat, a tota nació és paraula abominable oir dir que pejor vaja a aquells qui serveixen Déu, que aquells qui el blasfemen e li fugen, com tota gràcia e tot bé haja a venir de Déu e singularment Déu se incline a dar ses riqueses a aquells qui l'amen e el serveixen. E majorment han de açò experiència en la cosa pública aquells qui entenen en fet d'armes, car dien comunament, qualque sia la veritat, que Déus mostra aquí especialment sa virtut en manifestar qual part ha justícia e veritat. Atén a Moisès com confiant en sol Déu, e per zel seu pugnant, mereixqué que Faraó fos negat amb tota sa companyia, e Amalec que fos desbaratat. Així mateix pensa en los forts combatents dels quals la Escriptura fa menció, així com Josuè, Sampsó, Ge-

deon, David, Judes Macabeu, qui tots hagueren victòria per especial gràcia e ajuda de Déu. E per tal havem (*Machabeorum*, III): *Non in multitudine exercitus belli victoria, sed de coelo est fortitudo;* e vol dir que victòria en batalla no està en multitud de gents, ans devalla de Déu, en lo qual està tota nostra fortalesa. E per ço diu l'Apòstol: «Si Déu és ab nós, qui serà contra nós?»; e vol dir que no ens cal de nengú tembre ni haver paor de res, pus que Déu és ab nós, e nós creem que Ell és tota nostra ajuda en tots nostres treballs.

Per tal llegim de Moisès e de aquell gran cavaller deixeble seu Josuè, que en llur mort invocants per testimoni cel e terra, amonestaren lo poble de Israel que no desemparàs Déu si volien de llurs enemics haver victòria e durar en la terra; en altra manera Déu los lleixaria caure en llurs mans e gitar-los de aquí, e els cativarien e els portarien a no-res, així com despuis se feren. E de açò parla llongament Egisipus (en lo seu llibre VI), parlant als jueus en persona de Josefus, pus famós jueu e convertit a Déu, dient-los així: «Déu vos ha desamparats, car vosaltres havets desemparat a Ell. E aquell Déu beneit que us defenia, ara se n'és passat als altres enemics qui el serveixen». E aquí ell los dóna a entendre que ell se pensa que Déus passarà als romans, així com aquell qui el sabran mantenir e honrar.

Vet quina estimació havia aquest dels romans. Certes, no la n'haguera, ne diguera aquestes paraules, si es pensàs que els romans diguessen del Salvador tan lleja blasfèmia com és aquesta que dita és: que ells diguen que despuis que la fe del Salvador és entre ells, que no els haja esdevengut sinó mal. Verdaderament creu que si los romans no haguessen altre pecat al món sinó aquest, qui és de tanta desconeixença, que aquest és bastant a dissipar-los de tots punts; e crec que ja la rigor divinal ho haguera fet sinó per mèrits de moltes dones santes que han entre si mateixs.

Per totes les damunt dites coses apar que los presents romans qui aitals coses dien, no són dignes d'ésser presos en testimonis en lo nostre propòsit, e açò per les raons al·legades. E per aquesta raó mateixa no deuen ésser presos en testimonis en nenguna matèria que toc la cosa pública ne la sua utilitat: com lo fonament de la cosa pública sia unió, caritat e cordial ajustament de coratges, e los romans sien pestilents e ergullosos e enemics de pau, segueix-se que no poden fer testimoni de la cosa que impugnen e aïren e que han en abominació, ço és, pau e concòrdia. E açò dóna a entendre lo nom de llur ciutat, qui s'apella Roma, lo qual nom derivat o diversejat vol dir amor; per la qual cosa nos és donat a entendre que Roma és contrària a amor e ve-

ra pau, e per consegüent a tota comunitat e a la cosa pública.

Nota encara que Roma és interpretada *frangens magisterium*, ço és, trencant magisteri, car nengun magisteri ne raó ne bona doctrina no ha lloc entre ells; qui los primers maestres, ço és, los sants apòstols principals e llurs successors han perseguits e martirisats, e llurs prínceps han a lleja mort exterminats, llurs bons estudis antics tots dissipats e llurs grans obres e fama e nom de bons hòmens de si foragitats. E per tal, los jueus antigament, com faïen menció dels quatre emperis principals del món e tractaven del darrer, ço és, del de Roma, tostemps l'apellaven *nequam*, ço és, malvat, preveents ja en esperit aquestes gents malvades a les quals la dita ciutat havia a venir.

No contrastant, emperò, açò, nota bé ací que, així com és dit damunt altra vegada, per res que dit haja no vull negar que los romans no hagen haüts alguns bons hòmens, savis e notables en temps passat; emperò tants són estats, e són encara, los mals, que los bons passats no són estats bastants a cobrir les plagues dels mals. E per raó de açò havem a dir d'ells ço que sentim, per tal que tot lo món se guard d'ells així com de la mort, e que res que ells diguen no és digne de neguna actoritat, e per consegüent no deu ésser res al·legat d'ells en res de bo.

E finalment, sapiats que, exceptat que han creença en la fe, ni les virtuts morals, jamés no les volgueren tan poc com ara, e sens comparació se governaven millor en temps que eren infels que despuis que han rebuda la santa fe catòlica. Car com dit és, en aquell temps faïen grans coses e hagueren molt excel·lent hom, així com davall diré, mas ara tot llur fet és vengut a no-res. E així es devia seguir, segons que monsènyer sant Benet profetà e posa-ho sant Gregori en lo segon llibre del seu *Dialogorum*.

CAPITOL VII

QUI ENSENYA QUINES COSTUMES E MANERES DE VIURE DEUEN SERVAR AQUELLS QUI VOLEN CONSERVAR PAU E CONCÒRDIA EN LA COSA PÚBLICA

Per ço que dit és, apar que tota comunitat fundada en la santa religió crestiana és sobiranament apta a mantenir e conservar lo bé de la cosa pública; e açò principalment en quant la santa religió enseny e preïca unitat, e amor e concòrdia, així com a principals fonaments seus.

Per raó de açò nos ensenyaren los antics que, per conservació de aquesta unitat, devien los hòmens amants la cosa pública

tals costumes observar qui conservassen unitat e amor e no provocassen algú a ira ne a brega. E per tal, escrivint de aquesta matèria Escipió, segons que recita Salústius (libro II), dix així: *Ego trado uobis regnum firmum si boni eritis, et imbecille si mali;* e vol dir aitant: «la comunitat del regne qui jo us lleix serà a tots ferma si vosaltres sots bons, e si sots mals no porà durar vostra senyoria ni la cosa pública perseverar en bon estament».

Sobre les quals paraules nota lo comentador e diu àixí: «Atén ací e veuràs qual és la bonesà dels hòmens qui fan mantenir la comunitat en bon estament e conservar la cosa pública. La primera és no amar màssa á si mateix ni les sues coses, car tothom qui ha lo cor franc e liberal a tirar-lo a tota cosa de bé on se vulla, aital hom és comunament dispost a sostenir pacientment injúries e a ésser cortès, e dolç e amorós a tot hom, e és afable e graciós e de bones respostes als altres e qui sap dissimular los defalliments dels altres en són lloc e temps; les quals coses conserven sobiranament la cosa pública, e lo contrari la dissipa de tots punts».

La segona cosa, diu aquest comentador, que pertany a bonesa de aquell qui vol conservar la cosa pública e la comunitat en bon estament, sí és «que l'hom no sia massa servent ni exquisitiu dels pecats dels altres ne en ço que a ells no pertany, mas que peu eixut

passe sobre los afers dels altres sinó aitant com conciència el força al contrari, o zel discret sobre la conservació de la cosa pública. Així com si algú destroïa la comunitat, llavors no es deu per res callar, ans ho deu prestament manifestar ab fervor discreta en son lloc e en son temps, ab manera sàvia; en altra manera», diu aquest comentador, «io et consell que sovint quan veges que no veges, e quan oges que no oges, mas tingues lo consell de l'Eclesiàstic que diu així (VI capitulo): *De re quae te non molestat, noli certare*; e vol dir: de la cosa que no et toca no te'n vulles entrametre si vols viure en pau.

«La terça cosa», diu aquest actor, «que tingues fre en la llengua, especialment conservant-la en les següents costumes e nodriments. Ço és, que null temps no digues a nengú son desplaer en la cara, ne faces ofensa. Guarda't de reportar paraules sobiranament, car qui açò fa no és hom de recapte, ans ensenya que és minyó insensat. Així mateix te guarda de vituperar o de maleir, o de menaçar a persona que no sia sots tu posada; e fuig a bregues així com a la mort. Tostemps sia cortesa ta resposta al foll e al sensat, e així apagaràs lo foc de llur malícia o almenys la refredaràs. Null temps no vulles trufar ab injúria d'altri si vols que la tua trufa sia plasent a tots. No diràs paraules lleges ni vils, per tal que no et faces tenir per vil, ne faces

menysprear a tu e ta promenia, e tota ta doctrina e bons ensenyaments. Servaràs fins a la mort secret a tu comanat per qui es vulla, e guarda't en temps de fúria que no el vulles manifestar ‹a› car ço ensenyarà quanta és ta virtut e ta bonesa. E si est hom de valor, tostemps seràs verdader en ta paraula per tal que no defraudes negú ne faces a tots tenirte per no negú.

«La quarta sí és que tostemps sies aparellat a vençre ta furor com vinga e sia pus fort ta virtut e prudència que no ta passió; e fer t'ha Déus gran honor entre los hòmens del món. No sostengues que negú parle mal ne faça deshonor a qualsevol altre en la tua presència, si es vol sia amic o enemic, ni sostendràs escarnidors de negú en tot poder, e semblant servaràs als enemics. Car faç-te cert que aquesta quarta doctrina ha ensenyat a la fi de molts hòmens, qui molt eren famosos, qui es valien poc e havia en ells poca virtut e poc de bé: car lo hom qui virtut o civilitat ha en si, gran honor fa a si mateix a dir tostemps bé de son amic e de son enemic, e aquells qui ho oen ne són molt bé edificats, e majorment com no solament sofir que mal sia fet a nengú en sa presència, ans esquiva ab vigor que davant ell no sia dit mal per res. No vulles ésser lloat per tostemps de totes tes obres, ans escientment fes bé als altres amagadament, car aquesta bonesa Déu la revelarà un jorn a

gran glòria tua. Ama cortesia, e trobaràs qui la't farà. Sies coneixent en benifets rebuts e tostemps los prea més que no valen, car la voluntat del donant deus prear sens mesura. Null temps no faces retret de benifet que fet hages, car gran vilania és fer-ho.

«La cinquena cosa és que sobiranament esquius ergull, qui, segons lo Savi, desperta bregues e vituperis; e enveja, e ira mares són de guerres e de bregues». E pensa tostemps», diu aquest doctor, «que concòrdia e pau són conservació tua e de les tues coses en ànima e en cos».

E diu que ab tant zel los antics servaven aquesta concòrdia, que, per tal, les multituds elegiren sobre sí un príncep, considerant lo dit de Aristòtil qui diu, en lo XII llibre de la Metafísica, que unitat de príncep savi té en concòrdia les sues gents. E pensa't, encara, que, ço que diu la Santa Escriptura que per pecat dels pobles sofir Déu multiplicació de prínceps; per raó de açò esquivaven sobiranament aital multiplicació elegint-los en lo menor nombre que podien e solament aitants com lo regiment de la cosa pública ne havia necessaris.

E nota ací ab quanta art e diligència los passats zelaven la concòrdia e pau de la cosa pública; car sàpies que per tal que los prínceps no trencassen lleugerament pau ni cercassen guerres, servaven aquest estil, que si

l'algun príncep contra l'altre movia guerra, abdosos personalment havien tots sols entrar en camp, e així s'havia a finar llur qüestió: que aquell qui havia victòria consentien abdues les parts e li satisfeien a sa intenció e a sa volentat, e, per tal, llavors comunament no faïa guerra u contra l'altre.

E de açò mateix parla així Valèrius (libro, IV capitulo II) molt graciosament donant exemple de Menèlio e Lèpido, qui eren enemics, emperò com foren ensemps, llavors se concordaren sens colp e sens altra contesa. E io mateix n'he vist que faïen grans menaces e meravelles de si mateixs, qui quan eren en lo camp sol no es movien ne s'acostaven a llur contrari.

Sant Agostí, així mateix (en lo V llibre *De la Ciutat de Déu*, en lo XIV capítol), sí parla de aquesta matèria, dient així: «La cosa pública més e mills se ha a mantenir ab bones costumes que no ab armes.» E per tal, diu (en lo primer llibre, capítol XXXIV), que deia Escipió, famós príncep romà, que la cosa pública de Roma no estava ferma per fortalesa e bellesa de murs, puixs que los bons nodriments e costumes anaven a terra. E semblant diu libro II capitulo II, e per tal posa ell mateix (en la sua V epístola) que los prínceps especialment deuen ésser entesos a corregir males costumes, per tal que la cosa pública e ells mateixs no peresquen. E diu que bones

costumes són fundades en bones e degudes amors, no aquelles que lo poble comú desitja, vol e requer, mas aquelles que volen pocs hòmens elets e virtuosos. Segons que posa Policratus (libro V capitulo III), alguns, per mal ús de molts, se pensen que males costumes sien bones; mas, diu aquest, no atenem als molts, car diu lo Salvador: *Multi sunt uocati, pauci vero electi;* e vol dir que molts són los apellats a bé a fer-ho de fet, e a posar-ho en obra pocs.

Per totes les damunt dites coses apar que lo primer fundament de la cosa pública és concòrdia e unitat, la qual ensenya sobiranament la santa religió crestiana. Per què apar clarament que crestianisme és estament singular e apte a conservació de la cosa pública.

CAPITOL VIII

Com lo bon regiment de la cosa pública requir que les lleis sien fetes en favor sua e que sien ben observades per tots

Requer encara la cosa pública per conservació sua, que sia ordenada e regida per nobles e profitoses lleis, e aquest és lo segon seu fundament principal. E per tal deus ací

saber que posa Túl·lius (en lo primer llibre de la sua *Rethorica*), que los jutges tostemps deuen girar les lleis a conservació de la cosa pública, car per açò són fetes principalment. E així com medicina no és feta per profit del metge, [ans] és solament per procurar salut al malalt, així la llei no deu ésser feta per profit personal del príncep ne d'altre en particular, mas per profit de la cosa pública, la qual molts nafren u tots, si doncs lo príncep, qui deu ésser lo bon metge, no s'estudia que ab bones lleis e ab bones costumes la torne a sanitat, ço és en bon estament. Semblantment diu sant Ambròs (homelia prima de l'*Exameron*). E per tal que nostre Senyor Déu sia favorable als observants les lleis, deuen les dites lleis ésser fundades en caritat e en justícia, e llavors aquells qui volen mal fer, no es poden escusar sots ombra de la llei. No res menys, que és sobirana abusió que la llei, que deu ésser regla directiva a l'hom per anar dret en veritat, e deu entendre principalment a la honor e glòria de Déu, que ella sia contra la llei divinal e sia precipitant e derrocant l'hom en tot mal.

E deus ací saber que alguns, aimants llur propri profit, així fermament observen tota llei e costuma que els sia lucrativa en guanyar diners que per res no la lleixarien, per bé que sia contra caritat; com, emperò, ells sàpian que cascuna aital llei sia cassada per santa Mare

Església (així com apar), e ells així mateix sien tenguts a restitució de quant prenen per vigor de aquella corrompuda llei o costuma mala.

Deu encara moure los hòmens a observança de les lleis, e fur e de bones ordinacions la dignitat e noblesa de bona llei, car si de les lleis de què posa aquell gran filòsof Demòstenes és exaltació de la cosa pública, així mateix posa Papinianus (libro II, *De natura de home*) que condició de vera llei és que ella e per ella sia en la cosa pública destrucció de crims e persecució d'escelerats, declaració de l'enteniment dels hòmens; així que ella sia a tots mirall de veritat e retgla de justícia i ferm fundament de tots qui amen la comunitat.

Per raó de açò, a dar major actoritat a la llei, deu ésser observat en la llei ço que damunt és dit, ço és que ella sia fundada en la llei de Déu. Car diu sant Agostí (in libro *De Ciuitate Dei*) així: *Omnium legum est inanis censura nisi diuinae legis ymaginem gerat;* e vol dir que nenguna llei no ha nenguna valor, ans és vana e cassa si no es concorda o no ix de la llei de Déu. Car diu la saviesa de Déu (*Prouerbiorum*, VIII) que per ella és, ço és, per les lleis regnen los reis, e aquells qui fan les lleis, per ella, qui és llei de nostre Senyor Déu, coneixen e jutgen la valor de llurs lleis. E quant la llei és aital com dit és, lladoncs se deu estret

servar en la cosa pública. E en servar-la bé vol e requer que los majors la serven primerament e diligentment, e llavors los menors han paor de fer lo contrari e entenen a observar-la quant veen que los majors ho fan.

Llegim que com lo rei de Aragó en Pere digués a un servidor seu que «lla va la llei on vol lo rei», respòs un savi hom al rei, qui era present, e dix: «Hoc, mas no deu ésser rei qui no té la llei e no serve aquella». E aquesta manera tingueren los prínceps passats. Car així estret les servaren personalment, que si mateixs o altres per cars que fossen, donaven a tant grans penes si per ventura fessen lo contrari que era maravella a tot hom qui ho veïa.

Recompta Valèrius Màximus (libro secundo, capitulo sexto) de un gran hom de la ciutat de Roma qui havia un fill qui, per adulteri que lo dit fill havia fet, havia a perdre los dos ulls, e lo pare volgué que la sentència aquesta passàs avant o almenys lo pare perdés la un ull e lo fill que perdés l'altre.

Semblantment llegim de Trajà emperador. Ne Saül, rei d'Israel, no volgué perdonar la mort a Joanatàs fill seu, per tal com havia trencat son estatut e son manament *(Primo Regum*, decimo quarto capitulo), sinó que lo poble per força ho obtenc. E els emperadors antigament havien aital llei que si algun cavaller eixint-se de la host sua esvaís los enemics, e els vencés

o no els vencés, ell devia pendre mort pus que ell havia trencada la llei imperial.

Deu ésser encara la bona llei servada per tal com ella delliura los ignocents, així com dóna a entendre lo apòstol sant Pau *(Actuum* vicesimo quarto); e poneix aquells qui fan mal, majorment a la cosa pública. Car punir aitals és gran justícia e misericòrdia, segons que havem dit, e lo contrari és cosa molt perillosa, així com havem *Prouerbiorum* decimo septimo, on havem així: *Qui iustificat prauum et condemnat iustum, uterque abominabilis est apud Deum;* e vol dir que aquell qui justifica lo malvat e aquell qui condamna lo just, cascú és a nostre Senyor Déu abominable. Apar ací, doncs, com observació de justa llei és cosa misericordiosa e necessària. E viure sens lleis és de les grans abusions del món, així com llegim en lo *Llibre de les dotze abusions*, on diu així: *Duodecimus abusionis gradus est populus sine lege;* e vol dir que lo dotzè grau de abusió és quan lo poble viu sens llei. Raó és, car llavors lo poble és sens cap e sens tot regiment e govern e així com a ovelles sens pastor, e per consegüent llavors cau de tots punts, e ve a perdició la cosa pública tot així com la nau pereix qui no ha govern, e les ovelles van errant e caen en mans dels llops car no han pastor qui les regeixca.

CAPITOL IX

Com lo bon estament de la cosa pública requer que los majors observen les lleis principalment

E nota ací, en especial, ço que dit és damunt de observació de la llei quant als majors, que si los majors serven primers les lleis e los menors temen no observar-les, e los mals hòmens e los celerats llavors se'n corregirien enans. Per tal diu Salamó, (*Sapientiae*, I): *Virtus probata corrigit insipientes*; e vol dir que virtut aprovada és fortalesa, e observança de les lleis, quan és trobada e posada en lo regidor, aquella corregeix poderosament los folls per vergonya e per temor.

E prec-te que em digues qual hom és en lo món, per poc seny que haja, que no tema trencar la llei o lo estatut o constitució que veu observar a son senyor entegrament e pura e sens nenguna repreensió. Cert, no pens que negú que seny hagués digués lo contrari. E aquesta fon la raó per què lo Salvador nostre ço que manava de aspredat als altres, primerament ho faïa en si mateix per obra. E així ho diu sant Jerònim en una sua epístola, dient així: *Absit*

quod Dominus asperitatis aliquid iuberet in seruis quam prius in suis non recipit factis; e vol dir que no plàcia a Déu que nostre Senyor Jesucrist jamés manàs res als seus deixebles qui fos de aspredat o de pena, sinó ço que primerament observava en si mateix. Ell és aquell qui deïa a sos deixebles, e a nós en persona llur, ço que és escrit (Iohannis, XIII capitulo): *Exemplum dedi uobis ut sicut ego feci ita et uos faciatis;* e volia dir així, parlant a la comunitat crestiana: «Exemple vos he donat que així com io he fet, així ho façau vosaltres». E nota ací que los majors no són sinó exemple e mirall dels menors. Si doncs d'aquells d'on deu eixir llum d'aquells, ix fum, pensar-te pots quanta irreverència de nostre Senyor Déu és aquesta e quanta provocació d'errar al poble e de quant menyspreu e penes són dignes aquells qui açò fan.

Per raó de açò diu sant Gregori en lo seu *Pastoral*, dels mals regents, així: *Praelati tot mortibus digni sunt quod proditionis exempla ad subditos transmitunt;* e vol dir que los prelats e mals regents la Església crestiana, de aitantes morts són dignes com han dats de si mateixs mals exemples als altres. E la raó per la qual sant Gregori los repute dignes de morts, sí és car los mals per llur mala vida provoquen los altres a pecar e fer obres dignes de mort davant nostre Senyor Déu, e així destroeixen, e confonen e obscuren, quant

en ells és, les vies de salut als altres, e els fan pecar e errar llejament. ¿Com se porà abstenir de furtar e de tiranejar lo cavaller o lo noble hom envers los vassalls quant veu que lo rei o lo gran prelat fa semblant? Cert, grans armes pren a fer semblant per la mala obra que veu fer a los majors.

Aitals grans homes són apellats perseguidors e enemics de Déu e de la cosa pública. E per tal, diu ell mateix (en lo *Pastoral*) aitals paraules: *Nemo in Ecclesia plus nocet quam qui peruerse uiuens nomen uel gradum sanctitatis habet; hunc enim propter reuerentiam gradus siue status corrigere nullus praesumit, et tunc culpa vehementer in exemplum extenditur dum pro reuerentia ordinis peccator honoratur;* e vol dir així: que negú no fa pitjor a la santa religió crestiana que aquell qui és en dignitat e en grau de presidència e de honor e viu en mal estament. E és la raó aquesta, car diu que aital hom negú no el gosa corregir ne rependre, per la qual cosa ell peca pus lleugerament, e ab aitant les sues males obres noen més als altres, com ell faent aquelles és pus honrat que los altres ab sa mala vida.

E que açò sia veritat atén e veges qual és al món que no cuit fornicar o furtar degudament quant veu que un gran hom e notable, així com un gran bisbe, o rector, o religiós furta e comet fornicació sens tota paor e ver-

gonya. E veges a ull que així és, car si tu reprens de sos mals algun hom simple criminós, ell té respondrà e dirà tantost: «¿Per què io no puix aital cosa fer, si lo bisbe, o lo rei, o lo batle, o aital religiós ho fa?»

Vet com la mala vida del gran hom és via de fer semblant als altres o pitjor. No res menys, encara apar que senyor que no serva sa llei no aprova sa llei, ans la tinga per nulla pus que servar no la vol, e pren-li'n així com al lleó, qui totes les petjades davant desfà ab lo rossegar de la coa. Així aquests tot quant proposen davant los altres destroeixen ab llur mala vida, ne aitals ab cara serena poden rependre los faents contra la llei; car poden dir aquells la paraula que dix lo nostre Salvador Jesucrist en semblant matèria així com llegim (*Lucae* quarto): *Medice, cura teipsum;* ço és a dir: «Tu qui vols a mi metjar, metja primerament tu mateix». E per ço tota llur preïcació e zel en favor de la llei és escarn e a menyspreu de llur persona, car diu sant Gregori: *Cuius uita despicitur restat ut eius praedicatio contemnatur*; e vol dir que aquell la vida del qual és menyspreada, segueix-se que ell per força sia poc preat en sa preïcació e correcció e en totes ses paraules. Per què, a gran vergonya dels grans senyors crestians, llegim dels infels passats que per tal que les lleis profitoses a la cosa pública se observassen mills, no perdonaven a ses pròpies persones,

ne a fills, ne a mullers, ne a nenguna creatura, e fos qual se volgués qui fes contra la llei, ans incontinent era punida segons la rigor de la llei e llavors la cosa pública se mantenia noblement e estava en sa valor e en sa virtut.

CAPITOL X

Qui posa exemples de alguns assenyalats barons qui feren grans coses per tal que les lleis fossen observades

A confirmació de la damunt dita sentència podem entendre alguns notables exemples d'alguns barons qui en favor de llurs lleis mostraren grans nobleses e fortalesa. E primerament de Moisès, cap dels jueus, qui feu lapidar aquell qui contra llei divinal havia collida llenya en dissapte (així com apar *Numeri*, XV, de servar les lleis). Semblantment, [e] és al·legat damunt, qui llegim *(Primo Regum*, XIV) de Saül, rei de Israel, qui no volgué perdonar a Joanatàs, fill seu primogènit, qui havia passada sa ordinació, ans volia que morís sens tota misericòrdia, sinó que lo poble per força lo delliurà.

Llegim, així mateix, de Trajà, emperador, qui son fill volgué occiure per tal com havia mort un infant qui guiava una fembra orba, e

a la fi, com per contrast del poble no pogués fer que morís, ordenà que guiàs la fembra orba mendicant, així com l'infant mort la solia guiar. Així mateix recompta Valèrius Màximus (libro VI, capitulo VI) e és ja al·legat damunt, d'aquell gran senyor lo fill del qual havia comès adulteri, per la qual cosa, segons la llei, devia perdre los ulls; e lo dit pare, per tal que la rigor de la llei fos servada, volgué que lo fill perdés la un ull e lo dit pare, així com era una cosa ab lo fill, que en perdés altre, e així fon satisfet a la llei.

Item llegim que Escipió Marcus, com hagués feta llei molt profitosa a la cosa pública, per tal que la dita llei tostemps estigués ferma e duràs, demanà de gràcia al Senat de Roma que sa llei estigués fins que ell fos tornat de allà on anava. E com li fos atorgat, eixí's de la ciutat e jurà que null temps d'aquí avant ell no hi tornaria, e açò per tal que la dita llei null temps no fos revocada.

Item llegim de aquell famós conseller romà apellat Brut, qui feu abduis sos fills occiure, e açò per tal com eren notables esvaïdors de les lleis fetes en favor de la cosa pública.

De aquesta matèria trobàreu coses fort altes en los *Llibres dels Macabeus*, e aquí trobareu lo zel de aquell honorable Matatias (libro primo capitulo segundo et libro II capitulo IV et capitulo VI); d'aquell reverent

Eleazar; et (capitulo septimo) de aquells gloriosos set frares qui per zel de les lleis divinals prengueren mort dient així: *Parati sumus, magis mori quam patiamur leges Dei praeuaricari;* ço és a dir: «Aparellats som enans morir que no trencar les lleis que nostre Senyor Déu nos ha donades». E generalment aquesta costuma era antigament entre los romans en temps que ells senyorejaven lo món, que neguna persona que hagués comès contra la llei no podia escapar per nenguna via del món, e fos qualsevol e d'onsevol.

E per aquesta raó a significar, recompta Egídius (libro secundo) que lleis fetes per aquell famós cap de lleis apellat Solon foren escrites en post de fust, e algun[e]s despuis ne foren escrites en llaunes de ferre, així com encara apar en Roma; e tot açò faïen a donar a entendre que la llei, així com a ferre, deu ésser reputada fort e inmutable, e defesa fortment ab força fins a la mort. E raó ho aporta que així sia fet, per quant la llei és mirall de veritat e regla de justícia, qui són coses sobiranament forts e qui tostemps a la fi vencen e triunfen sobre tota cosa qui els sia contrària, així com dix Zorobabel (segons que llegim *Esdrae*, tertio et quarto). Deïa sant Agostí (epístola quinta) que aquella ciutat és de Déu en la qual veritat regna e es regeix per la llei de caritat, e la manera és en veritat, ço és fermetat tanta que veritat ni caritat no hi

poden jamés perir, ans eternalment e sens fi duren.

CAPITOL XI

Com los mals regents destroeixen tota la cosa pública

Mas en lo temps present així és caiguda tota la cosa pública per los mals regiments dels prínceps e dels regents, que neguna llei que facen no pot durar, ans de continent la lleixen perir per llur negligència o la revoquen per llur poca virtut e inconstància, e, si es té, tendran-la contra los menors e no contra los majors. E fan de la llei tela d'aranya, que no pot retenir res que sia fort, mas reté mosquits e coses sens força. Vet què fa defalliment de consciència, e poca virtut e fortalesa, e poca amor a la comunitat, e ésser afeminat e sens neguna bonesa, e ésser moll, e fred, e tèbeu en tota res de bé.

Per tal, llavors quand los simples veen que los regidors lleixen així perir les lleis, deuen-los-ho dir ab fervor, servada reverència totstemps, e lloc e temps. E així ho feu sant Pau ab molta fervor, segons que llegim *Actuum* vicesimo tercio, on llegim que dix a aquell president qui el faïa assotar: *¿Et tu sedens iudicas me secundum legem, et contra legem iu-*

bes mè percuti?; e vol dir així al dit president: «¿Ab quina cara pots mi fer assotar contra la llei, tu qui seus en aqueixa cadira per mantenir la llei?» Quasi que digués que gran confusió feia a si mateix que ell fos en cadira de dignitat per mantenir la llei e que ell fes contra la llei. Car la llei romana manava que nengú ciutadà de Roma no fos assotat; e lo dit president faïa assotar lo gloriós sant Pau, qui era ciutadà de Roma, per la qual cosa lo reprenia sant Pau, raonablement, car lo president aquell faïa obra públicament no de regent mas de minyó e de hom ignorant, com qui no sap la llei.

Per què sàpies que com la comunitat ve en aitals regidors, lladoncs ella jau de tots punts a terra, car llavors los regidors són així com a minyons sens enteniment, en mans dels quals és posat juí a gran destrucció de la comunitat e a gran menyspreu de justícia, així com diu Filon (*Sapientiae*, duodecimo). E per tal dix Salomó (*Ecclesiastices*, decimo): *Vae terrae cuius rex est puer;* ço és que malaita és la terra de la qual és rei un minyó. Car llavors és senyal que nostre Senyor Jesucrist vol aquella comunitat de tots punts gitar a terra e aportar-la a no-res, puix que Ell lleixa lo regiment en mà de home sens enteniment e sens consciència, així com és lo minyó, qui res de açò no ha.

En açò especialment pots veure clarament

que nostre Senyor Déu entén a disipar la comunitat aquella a qui dóna aitals regidors, que com ells facen aitants mals com se volen e a qui es volen e, ultra açò, lleixen perir les lleis de tots punts; emperò no és hom al món qui, per neguna cosa, covinent remei hi puixa dar. Raó és, per què no s'hi pot dar consell, car llavors lo regidor serà foll e insensat, e per consegüent tot hom s'hi pert ses paraules, com diga lo *Eclesiàstic* (XXII): *Cum dormiente loquitur qui narrat stulto sapientiam;* e vol dir que ab hom durment parla qui a hom foll diu paraules sàvies. O serà afeminat e moll e es regirà per fembres e per altres persones semblants a ells mateixs o pijors, e [que] no han vergonya, ne execució ne virtut en sos afers; o curarà de coses inútils. E impertinents a sos afers o a son regiment; e així dels altres empatxaments infinits, que hi seran tants que de tots punts lo regent aquell dolent serà inapte a tot regiment, e per consegüent llavors la oblivió de la llei ve e proceeix de l'adolescència del regidor, de què es segueix finalment lo principal, ço és, destrucció de la cosa pública. E açò volgué dir Job quan dix (capitulo XXIIII): *Propter peccata populi regnauit ypocrita;* ço és que per lo pecat del poble permet Déu regnar hipòcrit o hom ab tal defalliment que per son mal regiment tota la cosa pública és perduda: car així com nafra de cap és mortal a tot lo cos, així

dolència de regidor aporta ab si mort de tota la comunitat.

E per tal ha ordenat santa mare Església que tots los preveres en lo cànon de la missa preguen a nostre Senyor Déu per los principals regidors del món, ço és principalment per lo papa, per lo bisbe e per lo senyor rei, per tal que la comunitat crestiana no caiga per los llurs pecats. E és profitós e fort meritori consell a cascú de pregar a nostre Senyor Déu tostemps en especial per la cosa pública e per lo príncep de aquella, així com per lo cap d'on ha a venir aprés Déu bon estament a la cosa pública. De aquesta matèria, si a Déu plaurà, direm llongament davall quan parlarem dels regiment dels prínceps.

CAPITOL XII

Qui ensenya lo terç fonament de la cosa pública, e és mantenir rigorosament justícia

Lo terç fonament principal de la cosa pública sí és que sia regida per dreta justícia. La raó per què lo profit e lo bon estament de tota la comunitat requer que sia regida per justícia, sí és, car de justícia, així com de vera virtut ix tot lo lligament, e sosteniment e fortalesa de la cosa pública; així com veuràs

si atens ço que diu Tul·li (libro primo *De Officiis,* capitulo VI). E diu: *Quod iustitia est virtus quae communi utilitati seruata dat unicuique quod suum est;* e vol dir que justícia és virtut aital que, servat primerament lo profit de la cosa pública, dóna a cascú ço que seu és. Per les quals paraules pots veure com justícia principalment guarda al profit de la comunitat e puis entén a fer bé a cascú en particular, car del profit comú se segueix profit a cascú de la comunitat en quant són membres de la cosa pública.

E si tu vols veure per quina manera justícia guarda lo profit comú, atén com ho ha declarat sant Benet en un sermó de l'Avent, on diu: «Justícia, per tal quant ensenya dar a cascú ço del seu e ço que li pertany, per consegüent ensenya de dar a cascú ço del seu e ço que li pertany, e semblantment ensenya de dar a cascú, ço és als majors, honors e reverència e obediència, als eguals amor e ajuda en son cas, e suportació e paciència als menors, pietat, consell e endreçament segons possibilitat de la persona justa; les quals coses per tots servades, roman la cosa pública altament governada. E per tal, deïa Aristòtil (en lo quint llibre de les *Ètiques*) que justícia és virtut així maravellosa que les esteles del cel no s'hi deuen acomparar.

Per raó de aquesta cosa, los romans li feren temple e ídola per donar-li especial honor,

segons que diu sant Agostí (en lo primer llibre *De doctrina crestiana*, cap. V). E per aquesta mateixa raó conclou sant Agostí (en lo segon llibre de la *Ciutat de Déu*, en lo XIX capítol), e diu que sens justícia la cosa pública no pot ésser jamés ben regida ne governada, ans diu que dix Bèl·lius que no ha res al món que tant sia contrari al bon ésser de la cosa pública com és defalliment de justícia. Per què sant Agostí en lo quart llibre de *La Ciutat de Déu* diu així: *Remota iustitia, quid sunt regna nisi latrocinia?;* e vol dir que, si justícia defall en lo món, no són altre cosa los regnes e les senyories sinó lladronicis e roberies. Per tal dix Tul·li (libro primo, capitulo VI) que tanta era la virtut de justícia, que ella guarda contra tots los mals e dóna a tots vida de tot bé. Car temor de justícia fa segurs a tots los treballants en mar e en terra, fa los solitaris estar sens paor, als pobills e a les viudes desemparades dóna ferma esperança, los celerats fa fugir, e tots los mals faents espaventa, tots los bens faents alegra; hoc encara, a confirmació de sa fortalesa, fa que no solament fortifica la cosa pública, ans encara, per sa gran valor e noblesa, fa durar la companyia dels lladres, car si llur príncep no serva justícia en distribuir les coses furtades, los altres lo lleixen o l'aucien, així com de fet se veu per clara e manifesta experiència.

E per tal diu sant Agostí (en lo llibre

de *La Ciutat de Déu*) que la cosa romana aitant estec ferma e hac lo regiment del món general, com amà e servà justícia; e quant ella perí entre ells, la comunitat venc a terra. E aquesta mateixa cosa pública proposa aquest doctor ésser necessària a tota comunitat, ço és de tots punts servar justícia si no volem tots venir finalment a no-res. Per raó de la qual cosa diu que es deu guardar la comunitat de comanar justícia a persones qui no la sàpien tenir e no la volen fer, així com són jóvens, e hòmens corromputs per amor de pecúnia, o persones negligents o pereoses en llurs fets, o aquells qui són massa amants de si mateixs, o persones molles qui no han nenguna virtut, ni eforç ni neguna força. E més avant diu lo dessús dit sant doctor que aquell qui per favor, o per odi o per complacència, elegeix hòmens nefaris, inhàbils o ineptes a aital ofici tant alt, aquell destroeix la cosa pública e comet davant nostre Senyor Déu un gran pecat. Per la qual cosa Déu los porta finalment a gran minva e gran deshonor en aquesta vida e en l'altra, e sovint lo hi porta Déu per mà de aquell mateix que l'elegeix contra sa consciència a tenir aital ofici. Car diu la llei divinal (*Deuteronomii*, XXV cap.): *Per quae peccasti, per eaque torqueris;* ço és que per allò seràs punit per què has a Déu ofès e pecat. E per lo contrari, sàpies que aquells qui zelen per la justícia de la

cosa pública e sofiren tribulació, que Déu en aquesta vida e en l'altra los fa especials honors, gràcies e privilegis. E per tal, dix lo Salvador (Matthaei, V cap.): *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum coelorum;* e vol dir que benauirats són aquells qui sofriren persecucions e tribulacions per mantenir justícia, car, per dret, de aquells és lo regne de Déu.

Recompta Valèrius Màximus (libro IV, capitulo primo), que tanta era l'amor que els antics havien a justícia per sostenir la cosa pública, que llurs propris adversaris personals amaven quant los veïen justs e quant veïen que ab justícia sostenien la comunitat, així com en especial recompta aquí de un hom notable. Que en açò especialment se deuen gloriejar los regidors de la cosa pública quan veen que en temps de llur regiment la justícia a ells acomanada està en sa força e virtut, e lo contrari és a ells gran confusió en la cara e gran dejecció de llurs coses, e gran dolor a llurs cars amics, e gran infàmia de llur nom, e gran dampnació de llur ànima; així com havem a declarar dejús quan tractarem, com lo príncep deu ésser just, en lo procés d'aquest llibre.

CAPITOL XIII

Qui posa lo quart fonament de la cosa pública, e és fealtat

Lo quart fonament principal de la cosa pública sí és fealtat servada entre los hòmens. Raó és, car així com perseverar ab persones deslleals tol lo cor e l'audàcia de fer justícia e coses àrdues e de valor a aquell a qui pertany fer-la; així quant lo regent sent fealtat e llealtat entre aquells entre qui habita, llavors lo cor li fortifica de fer virtuosament e sens paor tot ço qui es pertany a son ofici.

Semblantment, si aquell qui parla en lo consell per què es regeix la cosa pública veu que aquí n'ha de grans falsaris e baraters qui ab manyes e maneres llurs li empatxaran son bon consell o [li] revel·laran, null temps aital hom poria consellar entegrament ni perfeta, car pensara així: «Aquest és aital; e així, ¿per què em cal a mi donar aquest bon consell pus que no se'n seguirà res de fet per aital e aitals, qui falsament ho empatxaran, ans se'n seguirà mal, car revel·laran aquells mateixs mon consell a aitals qui tostemps ne seran mos enemics?». Vet com per temor de infealtat és bon consell perdut, lo qual en presència de hò-

mens lleals iria avant e aprofitaria molt a la comunitat. E és així que quant hom ha pres en costuma d'ésser deslleal, null temps o a tard se'n volrà castigar.

Recompta lo fabulari que lo lleó tenc consell ab totes les bèsties que batallassen contra los ocells, qui els faïen molt de mal e els descobrien quant anaven a caçar. E dixeren algunes de les majors bèsties al lleó: «Senyor, isca la guineu del consell, car si no ho fa, revelar-nos ha lo consell». Dix lo lleó que no faïa a fer, que així mateix era interès de la guineu «ço que ens fan los ocells; no res menys, que tots aquells qui són en lo consell han jurat tenir lo secret; així mateix que en revelar lo consell ha pena de traició. Per què no apar que la guineu gosàs ne volgués revelar lo consell, puix tants perills li van». «Senyor», digueren les dites bèsties, «tan lleig vici ha d'ésser falsa e deslleal, que si tots los perills del món li eren davant no'n tem nengú. E posem que els temés, puix que nosaltres tenim al cor que la guineu és entre nós, null temps no bastarà lo cor de donar-vos bon consell tement-nos de sa deslleialtat e vici, creent de continent revelarà lo consell». Llavors totes les bèsties cridaren alta veu que la guineu anàs de fora, e així fon fet.

Semblantment és de l'hom deslleal, car per molt que diga ne que faça, no l'acostes a tu mateix per res, car, si ho fas, llejament t'hi

trobaràs enganat. Per tal, diu aquest aquí mateix: «Hom fals és mur fals, així que cau tantost com és un poc combatut. Mas lleal hom és mur fort, qui té a tot colp qui vinga contra la comunitat». E per tal havem *(Ecclesiastices*, VI): *Amicus fidelis protectio fortis;* e vol dir que amic fel és gran escut e defensió de la cosa que ama, e per consegüent de la cosa pública si aquella ama. Raó és, que així com hòmens amants a llurs proïsmes falsament són destrucció de la cosa pública, en quant falsia no és res de bé ans és cuberta de tots mals e és com a vent que no ha negun fondament ferm ne estable, així per lo contrari fealtat és fonament e vigor e fermetat de la cosa pública e és escut contra les sagetes d'engan que l'hom infel trames falsament contra son proïsme.

E posa Galensis en lo regiment que feu de les comunitats, que aquesta fealtat de què parle ara deu haver sa rael principalment en lo cor, així que l'hom tinga fermament en lo cor que lo proïsme li sia car així com a membre del cos d'on és ell mateix altre membre.

Deu-se encara ensenyar aquesta fealtat, segons que aquest diu, en paraula verdadera, així que nengú no parle ab altre ab paraules dobles, ni simulades ni falses, mas clarament. Diu aprés que deu ensenyar en gests e en senyals forans majorment en fer a l'altre bona obra, car, com dix lo Salvador (Matthaei, VII): «les obres fan testimoni de l'hom més que

nengunes altres coses». E per tal deïa Tul·li (primo libro *De officiis*, cap. VII): *Totius iniustitiae nulla est capitalior quam eorum qui cum maxime fallunt id agunt ut boni uideantur;* e vol dir que la cosa que més és contrària a tota justícia e bon estament de la cosa pública, sí és com los hòmens se demostren bons e ensenyen que van ab gran zel e ab gran amor del bé comú, emperò no fan sinó mal als altres. Aquests aitals són infels a tota veritat e justícia. Per tal, diu Tul·li aquí mateix (capitulo VII) que fonament de justícia e de prosperitat de bé comú és quant la u va llealment a l'altre.

E ací nota què posa Hostènsor en lo tractat *De re publica:* «E aquesta llealtat no poden haver hòmens llagoters ne hipòcrits. Raó és, car aquests són los majors monsoneguers e falsaris qui sien en lo món. No la pot haver encara hom qui sia massa amant si mateix en son propi bé, car aitals farien tota llegesa en tota manera solament que llur personal bé e prosperitat puixen atènyer e haver».

Diu lo Fabulari que los peixcadors que peixcaven volgueren altra vegada tornar la eixàrcia en la mar e no sabien a qui es comanassen lo peix que havien pres, e dix la u a l'altre: «Comanem-lo al gat que és ací». Respòs l'altre: «No façam, car lo gat és llaminer e ama massa lo peix; e si lo hi comanam, menjar-lo s'ha e no porà servar-se a nosaltres,

tant és veat de furtar lo peix en casa.—

Semblant és en lo nostre propòsit, car com l'hom qui és veat e antigat en tirar a son molí, jamés no poria servar llealtat a l'altre.

Deus saber que Querulus sí posa en un tractat que feu del *Regiment dels hòmens*, que tres coses són en què los hòmens serven fealtat fort a tard quant los n'és feta comanda: la primera és honors, la segona diners, la terça fembres. E diu aquest: «Qui en aquestes tres coses és lleal a son proïsme, en totes coses seria lleal, e majorment quant hom la serva en aquella cosa d'aquestes tres damunt dites en la qual és inclinat de amar. Car alguns hòmens amen més honors que fembres, e altres més volen diners que fembres ne honors, e altres més amen fembres que honors ni diners. Si doncs l'hom és lleal a l'altre en ço que més ama o en ço que més és inclinat, açò és senyal de gran noblesa e de gran llealtat. «Per què consella aquest doctor que negú no es fiu en l'altre en nenguna de les dites coses si veu que hi haja perill seu. Si doncs no coneixia la persona a qui ho comana ésser santa e aprovada, e la persona qui aitals comandes pren guart-se, per bona que sia, que no hi caiga o no hi dó pel morro. Car aitant com d'aitals coses hom se guarda, més que no reba càrrec ne comanda, aitant serva si mateix per pus net dins sa consciència e defora en sa fama. A vegades, per massa acostar-se a

tals coses creix a l'hom la cobejança, e Déu qui veu l'hom presumptuós de si mateix en quant vol regir la cosa a què no és bastant lleixa'l caure llejament.

Recompta lo Fabulari que lo llop hac furtada una oca cuita en ast en casa d'un capellà; e véu de lluny bestiar, e volc-hi córrer e no sabia a qui es comanàs la oca sinó al lleó, qui ja era fart; e pensà, que per ço com era noble bèstia e rei de les bèsties altres, que ab major confiança la hi podie comanar que a altre. E finalment, com la hi hac comanada e se'n fonc anat al bestiar per pendre qualque bèstia per a son menjar, lo lleó sentí la oca que havia bona odor, tocà-hi ab la llengua e véu que havia bona sabor: menjà-la's tota. Venint lo llop, dix-li: «O senyor, ¿e per què havets menjada la mia oca que io us havia acomanada? E on és la fe real vostra?»

Respòs lo lleó e dix-li: «En llop, no deu hom totes coses acomanar a l'altre, majorment aquelles que de continent, quant hom les veu, mouen a hom lo cor a acostar-s'hi e a posseir-les. Vós me comanàs la oca e posàs-la'm al costat, e io sentí sa bona odor, e ab la llengua tastí-la e viu que havia fort bona sabor, e llavors no em poguí retenir que no hi ferís ab les dents e que no la'm menjàs tota. Per què us dó de consell, en llop, que no comanets a negú jamés res, car aquell a qui acomanarets porà ésser tost mogut a cobejar

o a desijar, si es vol per natura o per vici.»

«Prec-vos, senyor», dix lo llop, «que em digats si n'havets vergonya com m'havets feta tanta desllealtat». Respòs lo lleó que no nenguna. «Car» dix ell, «pecat ha aital natura en persona viciosa que tota vergonya li tol; e porets-ho», dix ell, «conèixer en açò, car si me'n comanàvets altra, semblant me faria tantost. E és ja natura de bèsties e hòmens generosos que, si us fan mal e els ne parlats o els ne reptats, que se'n trufaran o, si els ne fets enfellonir, que us daran la mala ventura. E sí em faré io a vós si més me'n parlats».

Llavors lo llop fugí e anà-se'n dient: «Així, més val que la oca haja perduda que si, ultra això, perdia ara mi mateix».

CAPITOL XIV

Qui posa diversos exemples de fealtat

Si doncs tota communitat és ben regida, servada fealtat, ¡quant més la deu servar crestià, qui ha per manament de Déu en cascun testament posat que no menta a son proïsme, ne diga ni faça falsia! E per això en especial apar que no és al món neguna secta així apta a conservar fealtat, ne a ben regir comunitat,

com la crestiana, a la qual tota simulació, ficció, deslleialtat, e falsia és vedada per Jesucrist.

¡O Déu, e com nos han preïcades les obres dels sants Pares passats, a servar fealtat a l'altre! Guarda quina fealtat servà Josep a son senyor, qui mai no volc consentir a la dona sua que fes pecat ab ella, al·legant-li la fealtat que devia a son senyor. Pensa encara quina fealtat servà David a Saül, qui el perseguia a la mort, e jamés no li volc fer mal, jatsia que Saül lo volgués llavors ociure de fet, e Déu posà diverses vegades Saül en mans de David. Veges quina fealtat mostrà Joab a David, que, quan tingué Rabà, ciutat de Israel, assetjada fins que la ciutat no poc pus, llavors feu venir lo rei per tal que la victòria fos atribuïda a David e no a si mateix. E així de molts d'altres.

E no solament trovaràs açò de molts entre los feels, hoc encara entre los infels. Veges quanta fealtat havia a la cosa pública Marcus Règulus, romà, qui estant pres en Africa pensà e véu que Roma era en mal estament: si llavors los enemics hi anassen, que la prengueren; e per tal, sots escusa de tractar pau, anà en Roma sots aitals pactes: que, si ell no la tractava així que Roma fes ço que volien los africans, que ell, en sa fe, tornàs a rebre penes e turments aitals que tot fos especejat peça a peça. E quan aquest fou en Roma, apa-

rellà tota la ciutat e la fortificà noblement en guisa que los romans a la fi haguessen la victòria; e açò fet, tornà en Africa e mès-se en mans de sos enemics així com havia promès. La qual cosa feita, veeren los africans que no havia subjugada Roma a ells; donaren-li los turments damunt dits, los quals ell rebé molt volenter e coratjosament per servar fe a la cosa pública de Roma e per mantenir aquella que no caigués. E açò recompta Tul·li (libro III *De officiis*).

Ensenyaren-nos encara los passats servar fe no solament als amics ans encara als enemics, la qual cosa majorment pertany a crestians, qui han per manament del Salvador amar los enemics. Recompta la història romana de aquell famós regidor de Roma apellat Fabrici, que com ell fos en batalla contra los enemics de Roma, e lo príncep contrari hagués un metge en qui ell se fiava, e qui desitjava que hagués grans honors e pensàs aquelles aconseguir si son senyor posava en mans dels romans, per raó de açò lo dit metge secretament se n'anà a Fabrici dient-li que ell li lliuraria son senyor o el mataria ab metzines si ell lo'n guardonava. E llavors Fabrici véu la gran desllealtat del metge; pres-lo i tramès-lo a son senyor significant-li lo crim que fer volia contra ell. E lo príncep aquell, qui véu tanta noblesa, respòs: «Tostemps oí dir que negun jorn no passa en què Fabrici

no faça novella llealtat a la cosa pública; per què io vull mi mateix e nostra contesa posar en mans de la sua fealtat, car les obres que de la sua fealtat ixquen no poran a mi noure ne a altre». E de continent anà a ell haventli gràcies de sa gran cortesia e noblesa, e finà allí ab ell tota la contesa que era entre ells.

Tanta honor faïen los romans, en temps de llur regiment general, a fealtat, que li edificaren temple e ídola, segons que diu Cató; e de açò parla Tul·li, (libro II *De officiis*, capitulo XXIV). E als cavallers faent alguna notable o famosa llealtat a la cosa pública, faïen reverència divinal; e los falsaris punien de pena capital fins a la quarta o quinta generació.

CAPITOL XV

Que los prínceps als pobles se deuen servar fealtat entre si mateixos e en quines coses, e dels mals consellers dels prínceps

Per tal que los súbdits tinguessen mills fealtat, volien que los prínceps la servassen als vassalls entrò a la mort. E deïen que així és traidor príncep a son vassall com li trenca la fe, com lo vassall al senyor; e de major pena és digne en quant més deu aparer fealtat e tota virtut en lo príncep que en lo vassall, ne

la cosa pública null temps no serà ben regida si lo príncep no serva fealtat a sos vassalls e súbdits. E raó és, car en aquest cas aital príncep pert tot lo cor dels súbdits, e per consegüent llavors la cosa pública va a terra, puix que lo cap no és unit ab los membres: així com lo cos de l'hom és mort si lo cap li és tolt, e lo cap així mateix es mor si és separat del cos.

Es ver que los mals e folls prínceps, per tal com negú no els vol dir son desplaer ni negun súbdit no és bastant de reptar-los de fe, per tal, per grans infealtats que facen, no ho tenen a infealtat, ans vénen a tanta de oradura, que no es pensen que ells puixen ésser deslleals a negú, així com si eren déus impecables per natura; e tot així com si eren déus, així es pensen que tot ço que fan los sia degut, e així van a perdició. E han-ne part llurs mals consellers que els donen a entendre aitals follies; e per tal han-ne llur paga finalment, car Déu gira los vents e lo cor dels prínceps contra ells, e finalment fan-los occiure, e tolen-los així mateix tot quant han ajustat aprés ells en llurs serveis.

Recompta Fortunatus que, interrogat un savi teòleg en què príncep era tengut al súbdit per vigor de sa llealtat, respòs que en quatre coses principalment. La primera sí és servar-los íntegrament llurs pactes e lleis. La segona és haver amor e zel a llurs persones, a

exemple del Salvador, qui dix que bon pastor posa la sua ànima per les sues ovelles (Iohannis, decimo). La terça, a conservar llurs coses e béns així com les pròpries e guardar-se de tiranejar; car lo senyor no pot prendre res del súbdit contra caritat en neguna manera, així com ja és dit damunt. (Lo rei En Jacme de Mallorques per ofensa *suae ueritatis armauit contra regem Tunis*, etc. Lo rei En Pere penjà un home en Aragó contra fur, e pagà cinquanta lliures). La quarta manera o raó, car és tengut de pugnar per ells fins a la mort, defenent-los de tota altra maligna potestat. En altra manera no és ver pastor, mas és mercenari o llop esvaïdor de les ovelles de Déu, lo qual és condenat a infinits mals e turments (així com llegim *Sapientiae*, XII).

Pensar deuen los prínceps que no ha Déu fet lo poble per a ells, ans ells són ordenats per Déu a salut del poble, e per consegüent deuen haver gran paor de Déu que ells per poder vullen imperar e senyorejar lo poble e el tracten així com a cans o a cosa de tots punts llur. E per tal a ells s'endreça la paraula que és *Eclesiastès*, XXII: *Fidem posside cum proximo in paupertate illius, et in tempore tribulationis permane illi fidelis*; e vol dir aitant: Servaràs fe a ton vassall per bé que sia simple o pobre, car pensaràs que és ton proïsme, e per açò no el desempararàs en temps que el veus

en necessitat, ans li ajudaràs així com lo car pare ajuda a son fill.

Sàpies per cert que príncep que no serva fe a sos vassalls, que per infealtat de vassalls ha a morir. Una de les pus vergonyoses e perilloses coses que aparen en príncep és no servar fe ne veritat a aquells qui la promet. E sàpies que així poneix nostre Senyor Déu a aquells, que per defalliment de fe moren hòrreament. Per lo contrari, nota que (segons que havem *Prouerbiorum*, XX): «Misericòrdia e veritat guarden lo rei de caure. E fent misericòrdia a sos súbdits, ferma son regne e sa cadira per si mateix e per los seus». De açò, si a Déu plau, parlarem pus llargament davall, quan tractarem de pietat que deuen haver los prínceps.

Per totes aquestes coses apar com fealtat és sobiranament necessària al bon estament de la cosa pública, especialment aquella llealtat que és del príncep al poble. Car de aquella qui és del poble al príncep no en cal parlar, com sia cosa natural a tot poble amar carament son príncep e senyor; ne comunament negun poble jamés no vol mal a son príncep, e majorment quant lo veu noble, bo, just e amant sos vassalls; e una de les majors alteracions e una de les majors afliccions e regiraments que ha lo poble, sí és mudar de senyoria antiga que bona sia estada.

Quant és de la llealtat que és entre los hò-

mens de la comunitat, sàpies que aquella és fort necessària e qui no es pot prear. E segons que posa Ormestus, aquella requer que la un tinga secret a l'altre, car qui secret no té, traidor és a aquell qui el lo hi comana, si doncs lo secret no era contra nostre Senyor Déu o caritat. Requer encara la dita llealtat que l'hom vaja dret a l'altre en totes maneres e sens tota ficció, e que el suport en ses passions, si doncs les maneres no eren importables, així com són passions de orats e de manifests ribalts, si no eren tan lleges que sia a l'hom vergonya de haver amic aitant dolent. En altra manera, en cas que l'hom se puixa comunament passar, deu hom suportar per conservar la cosa pública, majorment quant és lleal ab tots sos fets. Car havem *(Eclesiastès*, VII): *Amico fideli nulla est comparatio, quia amicus fidelis mendicamentum uitae*; e vol dir que nengú no pot posar preu a la lleal amistat de son amic, car lo amic és dit e reputat, [e] per la Escriptura apellat, medicina de vida, en quant és a l'hom consolació en sos afanys e refrigeri en sos treballs.

CAPITOL XVI

QUI POSA QUE LO QUINT FONAMENT DE LA COSA PÚBLICA ÉS QUE SIA REGIDA PER BONS CONSELLERS

Lo quint fonament de la cosa pública és que sia regida per bons consells. Car diu Salomó (*Prouerbiorum*, XXIV): *¿Quid salus est nisi multa consilia?;* e vol dir que lla on ha bons consells e molts, que aquí la cosa pública està en segur e salva de molts mals. E ací entén que jatsia que molts bons consells sien profitosos a la cosa pública, emperò aitals consells no ixen de la comunitat dels hòmens, car comunament no és bona per consellar en altes coses; e per tal, la multitut dels bons consells solament està en pocs hòmens. Raó sí és, car saviesa no es troba sinó en pocs, segons que posa la Santa Escriptura. Com, doncs, bons consells solament ixquen de savis hòmens, per tal solament en pocs hòmens està multitut de bons consells. De la qual raó se segueix que a tractar altes coses, grans e perilloses, no hi deu ésser apellada multitut de gents, mas solament se deuen tractar per poques e per eletes persones. E així eu fan comunament totes les comunitats del món, que tot ço que pertany al regiment de la cosa pú-

blica se tracta per alguns pocs qui són reputats los pus savis e los millors de la comunitat.

E que així sia necessari, apar-ho encara per tant car les comunitats ajustades són tantost avalotades e tost dispostes a bregues entre si mateixs en quant la u contradiu a l'altre, e fan remor tantost com no han llur enteniment. E és perill que lo poble no s'avolotàs contra aquells qui són principals, contra los quals la comunitat e la multitut és comunament abans comoguda.

Item, los consells se han a tenir sovint en les comunitats notables, e així és que la multitut del poble és comunament entesa a llurs obres artificials, necessàries a ells per sustentació de llur vida o per satisfer a la cosa pública; per les quals coses fa mester que la multitut no lleixen aquestes obres per res, e per consegüent lleixen lo consell a alguns pocs deputats a aquesta cosa. Ja per açò no entén a prejudicar a les festes, en les quals, per raó de la reverència e manament divinal, cové que lo poble lleix tota obra servil e manual. E per consegüent, val més a la comunitat que los consells se tinguen comunament per pocs hòmens e a açò solament deputats.

Item, consell requir que sia secret, car ço que molts saben no pot ésser secret; per què cové que lo consell estiga en pocs.

Item, consell és mester que sia espatxat, car certa cosa és que abans és espatxat

o conclòs consell de pocs que consell de molts, ans és gran dificultat concordar negu-na multitut com cascú tinga sa opinió. Per què apar que més val que los consells sien tenguts per pocs que per molts.

Ítem, que si la comunitat erra per mal consell, més val n'hagen la culpa alguns pocs que no que la hagen tots ne que tota la comunitat ne sia difamada.

Açò emperò no contrastant, és necessari que alguns casos que vénen a vegades, que sien fets consells generals: no que tota la multitut del poble hi sia, mas los caps dels oficis e dels mesters, en guisa que tota la comunitat senta en la cosa aquella que es fa per la dita generalitat e multitut ajustada.

CAPITOL XVII

Qui posa alcuns notables pertanyents als consellers de la cosa pública

Sobre aquesta matèria dels consellers e de la cosa pública deus notar alguns notables que posa Eutròpius en lo tractat que féu de la cosa pública.

Lo primer sí és que los consellers a la comunitat són estats apellats per diversos noms segons diverses proprietats de llur ofici.

Car los romans apellaven tot lo consell de Roma «senat», ço és congregació sensada e ab seny; car aquí és sobiranament necessari seny e saviesa. Los italians los apellen «priors», car són primers e los pus honorables hòmens de la comunitat; e per tal los deu ésser feta major reverència que a tots los altres, e açò per honor de la comunitat, de la qual ells són cap e cor durant llur regiment. Los catalans los apellen «consellers», car principalment a ells cové consellar la cosa pública. Los valencians los apellen «jurats», car en lo començament de llur ofici ells fan jurament especial de consellar e de mantenir la cosa pública segons llur poder. E així mateix veuràs que en cascuna regió han nom especial, significant alguna dignitat o proprietat especialment pertanyent a llur ofici.

Lo segon notable és aquest: que los bons consellers de la cosa pública fan més, e llur obra és major, que de tots los altres. Açò posa expressament Tul·li (*De senectute*, capitulo X), e prova's per tant car los consellers són en la cosa pública així com lo patró és en la nau, qui jatsia estiga seent, major obra fa governant la companya de la nau que no fan los altres per gran treball que sofiren. Així com, no contrastant que més treball corporalment passa en sos membres un llaurador que un príncep bo, emperò sens comparació és major e millor la obra del príncep ben regent que

no la obra del pagès llaurant o cavant la terra. E aquesta dignitat e altesa de obra fan los prínceps dignes d'especial honor e reverència.

Interrogat Prosaicus, poeta, quals eren les coses de major dignitat en lo món, respòs que entre los ocells era l'àguila major; entre les feres, lo lleó; entre les bèsties brutes, lo bou; entre los reptants, lo basalís; e entre los animals, l'hom; entre les pedres, lo carvoncle; entre les fruites, la figa; e entre los peixos, la ballena; e entre les colors, lo vert; e entre los metalls, l'aur; e entre les herbes, lo romero; e entre les licors, lo vi; e entre los elements, lo foc; e entre tots los ciutadans, los consellers e lo jutge.

Lo terç notable és que, per a bé aconsellar e consultar la cosa pública, comunament los consellers deuen ésser antics e no jóvens. Raó sí és, car havem (Job, XII): *In antiquis est sapientia*; e vol dir que en los antics és la saviesa. Experiència ho ensenya, que los jóvens no saben tant de bé com los antics. E per tal dix Aristòtil (en la sua *Tòpica*): *Nec iuuenes nec mulieres eligimus in duces, quia non constat esse prudentes;* e vol dir que, per tal, comunament no fem los jóvens ne les fembres prínceps, ne ducs, ne jutges, car sabem que comunament no han negun regiment que sien prudents ne ab neguna saviesa, ans, com diu Aristòtil (en la sua *Ètica*), los jóvens tot

quant fan, fan ab ardor e ab fervor; e així mateix les fembres: tot quan fan, fan apassionades e no ab raó ne ab seny, per les quals coses no són aptes a consell ni a regiment.

Item encara, car certa cosa és que lo consell és mester que devalle dret, així de pura raó e sàvia, que no puixa ésser reprès per neguna vera sentència. Ara, és certa cosa que la persona apassionada e qui no és sàvia no pot sàviament consellar sobre nenguna matèria, car la passió li torba lo juí de sa raó. Com, doncs, los jóvens e les fembres sien fort apassionats, així com nos ensenya experiència, apar lo principal propòsit, qui és que los consellers deuen ésser antics. E per tal, quan Roboam, fill de Salomó, no tenc aquesta doctrina e seguí consell de jóvens e lleixà aquell dels prohòmens antics, ell perdé deu parts e mitja del seu regne (així com llegim en lo *Terç Llibre dels Reis*, en lo XII capítol).

E jatsia que a vegades alguns jóvens o fembres donen bons consells, així com llegim de Daniel e de Judit en llurs llibres, emperò aital cosa no es deu traure a conseqüència, car aital privilegi no s'estén comunament als altres.

A confirmació de aquesta doctrina, recompta Valèrius Màximus (libro sexto, capitulo secundo) que un hom menaçava un altre qui era vell e dix-li: «Avi, lleixa estar, que sàpies que io he armes e molts coltells contra

tu». Respòs lo vell: «E tu sàpies que io he molts anys». Quasi que volgués dir que no havia paor de ses armes, car ell era antic e sabria escapar a elles per sa prudència. E per tal havem *(Eclesiastès*, IX): *Melior est sapientia quam arma bellica;* e vol dir que més val saviesa que armes. Car la saviesa sobra a armes e a tota força. E pots açò veure a ull si atens a les grans bèsties, car totes les maten bèsties poques ab astúcia. Car la mustela mata al basalís, la úncia, que és bèstia poca, mata al lleó, e un petit aucell, ab ses ales tallants, mata lo cotodriu. E David, fadrí pastor, aucís sens armes a Goliàs, poderós e famós gigant. E ací d'altres infinits exemples que en podríem dar; que veuràs que prudència és sobre tota força. Si vols saber què és consell ne com se deu dar, e així de les altres coses pertanyents a consell, veges-ho devall, en lo procés de aquest llibre e en la matèria dels consells e dels consellants, car aquí es tracta llargament quins consellers deuen haver los prínceps e quins consells los deuen dar.

CAPITOL XVIII

QUI PROVA AB DIVERSES RAONS QUE TOTHOM DEU AB GRAN COR E ESFORÇ AJUDAR A LA COSA PÚBLICA

Apar, doncs, per ço que dit és, que cinc són los fonaments principals de la cosa pública, ço és a saber concòrdia, observació de llurs lleis, justícia, fealtat, saviesa de consell per què es regeixquen; e apar com cascuna de aquestes coses són virtuts altes e meravelloses. Segueix-se, doncs, que la cosa pública governada per aquestes cinc vies és situada en aquests cinc fonaments, e és cosa en si ferma, e estable e tota divinal, e figura de la cosa pública final, ço és de la sagrada ciutat de paradís, que és la principal cosa pública, com sia la ciutat nostra final e gloriosa. Per raó de açò posaven antigament los sants e els filòsofs que tots devien ajudar ab sobiran esforç a la cosa pública, per la sua gran dignitat que ha en si. Car, segons que posa Aristòtil, lo bé, aitant com és comú e aitant com s'estén a més, aitant és pus divinal e pus semblant a aquell Déu de tota creatura, qui escampa les sues excel·lències e valors incessantment tostemps sobre tota creatura.

Per què, per tal que els hòmens vegen

quant bé és ajudar a la cosa pública, posa Lúcius Moralis Filòsofus les següents raons provants lo present propòsit, ço és que hom deu ab gran cor ajudar a la cosa pública, jatsia que així mateix les aporta per entendre los hòmens a ajudar-li segons llur poder. La primera sí és aquesta: car, l'hom posant en bon estament la cosa pública, ordena los hòmens a viure en caritat e en concòrdia, segons que prova lo primer fonament damunt al·legat de la cosa pública, lo qual fonament és concòrdia de les gents, segons que ja damunt és dit. E açò és un dels majors béns que tots los hòmens deuen desijar, com açò sia fonament de cristianisme, e observança de la llei de Déu e via al seu regne, segons que l'apòstol sant Pau posa en diversos llocs de les sues epístoles. D'aquesta raó se segueix la segona, ço és que l'hom ajudant per santa intenció a la cosa pública, mereix molt e aprofita a sa ànima notablement e la sua vida és fort lucrativa de grans guardós envers nostre Senyor Déu. Per aquestes dues raons apar la terça, ço és que ajudar a la cosa pública és destroir lo contrari de concòrdia, ço és guerres e destrucció de gents, e és destroir tots aquells mals que de guerres se segueixen, qui són sens fi. D'on ve la quarta, ço és que pots veure que fer aital obra és posar pau a les comunitats, e és occiure tota discòrdia e rancor e males volentats, e és fundar e fermar

la comunitat que sia ferma contra tot adversari e enemic seu. De què es segueix la quinta, que és que bon estament de la cosa pública és mort dels hòmens celerats e mals, e per consegüent és exaltació dels bons. E açò li cové en especial per lo dit seu terç fonament, qui és justícia, per la qual li pertany fer tals coses. La sexta és que servir a la cosa pública és exercitar-se en diverses virtuts e en bones obres fort virtuoses, la qual cosa deu hom fort sobiranament desijar en aquesta present vida. La sèptima sí és, car servir a la cosa pública és servir a si mateix en persona e a ses coses pròpries; car si la cosa pública és posada en bon estament, segueix-se que cascun home qui és membre de aquella ne ha la part sua, e majorment aquell qui és executador de tant santa obra.

Per aquesta raó pots veure quan erren aquells qui com fan algunes notables almoines per la comunitat o per si mateixs, és que molt donen a les persones en singular, que no fan als col·legis e a les comunitats e covents pobres dels religiosos e de aquells que són dats a Déu. Car aital distribució és fort bestial, e indiscreta e onerosa, e aquell qui la fa, en quant defrauda e sostrau als col·legis e comunitats ço que és llur, e ho dóna a aquell qui és persona singular. Per què, si vols que Déu t'endreç en tots tos afers, ves justament e sies lleal a la cosa pública e a les comuni-

tats en la manera que et consell, e Déu fer t'ha gran misericòrdia. E si a algun frare menor o preïcador vols dar o assignar alguna almoina, fes que lo col·legi del seu estament n'haja més quatre o cinc vegades, car així se ha a mantenir la comunitat. E fer lo contrari és contra tota bona ordinació, e destroir llurs coses públiques, la qual cosa és gran pecat.

E observa ací que quan aitals distribucions generals se fan, que no en carrecs la tua ànima donant ço que és assignat als pobres e partint-ho per compares e per comares, per tal que lo crit de la sang dels pobres no puge a Déu contra tu, e que per ço Déu no et dissipe e no destroesca a tu e a tota la tua casa.

La uitena, car si algú vol guanyar preu nom e fama, no ha cosa al món ab què abans ho puixa atènyer com si fa grans obres per la cosa pública. On, jatsia que fer res de bé per esguart de fama o de haver gran nom entre les gents, que sia vanitat e gran follia, emperò en açò apar quant és cosa virtuosa treballar per la cosa pública. Car aital treball no solament satisfà a l'espiritual ans encara al temporal, ne és ver que en tot cas sia vanitat e pecat voler gran nom e fama. Car així com en lo tretzè llibre apar a aquells qui són dats a la cosa pública, en exemple deuen guardar llur fama e ab bona consciència los pot plaure que la hagen; e açò per los altres a edificar, a encendre-los a fer bé per bon exemple

la's poden procurar, e, perduda, la poden cobrar així com la santa Església ho ha altament ordenat.

La novena és, car si algú vol dar de si mateix gran exemple, no el pot dar millor que ajudant a la cosa pública. Per raó de açò molts sants són volguts morir; així mateix molts infels, segons que llegim de alguns en lo dit dels romans e dels troians e de les altres aprovades històries, e pots-ne veure queucom en lo capítol pus prop següent.

La desena raó és fundada en los grans fets que los gentils faeren antigament per la cosa pública, així com lo següent e pus prop capítol ho declara.

CAPITOL XIX

Qui posa la desena raó a aquell mateix propòsit, prenent motiu de les grans obres dels passats

Les grans obres que los gentils feren per la cosa pública, confonen molt los crestians, aquells dels quals diu Sant Pau: *Quae sua sunt quaerunt, non quae Iesu Christi;* ço és, que diu que alguns són qui en totes coses cerquen llur profit personal, no aquell qui és de Jesucrist, ço és aquell qui és de la cosa pública, lo qual profit diu que és obra de Jesucrist, en

quant aquesta aital santa obra és mantenir comunitat, que és fundada en la caritat que lo Salvador man haver en tot crestià (així com apar Iohannis, decimo quinto capitulo).

E aquest dit motiu, fondat sobre les grans obres dels gentils, és gran motiu, qui és la desena raó, molt movent-nos a pugnar per la cosa pública. Per raó d'açò posa sant Gregori, exponent la paraula de Isaïes que diu: *Erubesce Sidon ait mare. Quia inquit Gregorius: Uita fidelium confunditur cum moribus infidelium comparatur;* e vol dir sant Gregori que la vida dels fels crestians és molt confusa davant nostre senyor Déu, quant és comparada a la vida dels infels. Raó és, car los infels per conservació e per exalçament de la cosa pública faïen obres que un crestià ara no les gosaria nomenar ne raonar; car aquells per la dita causa no temien perdre béns temporals, ne exili, ne persecucions, ne pèrdua de persones cares, ne encara morir.

No res menys, per instituir o instruir la cosa pública a viure virtuosament, vivien així altament e virtuosa, que aparien més àngels que hòmens en algunes obres llurs. Car en tota espècia de virtut s'exercitaven aitant com podien e aitant com més permetia llur estament, posats sots infeeltat. E açò en especial ho declara aquell Policratus, dient sentencialment així: *¿Quis Themistoclis diligentiam, Franconis grauitatem, continentiam Socrates,*

pudicitiam Scipionis, Cathonis scilentium, Fabricii fidem, Titi pietatem, Traiani zelum, Iulii probitatem, non cum admiratione ueneretur?; e vol dir que qual és aquell que no es maravell e qui en sa maravella no honra les obres virtuoses que los grans hòmens gentils han fetes per ajudar e per salvar la cosa pública. E dóna exemples de diversos, així com de Francó, la saviesa del qual era bastant e bastava a governar lo món; e de Sòcrates, filòsof, que ab tanta puritat visqué que tots los jóvens reduïa quasi a castedat; e d'Escipió, qui per guanyar Africa o Espanya a la cosa pública de Roma, no volc consentir a fer mal a una bella e noble donzella esposada que li fon oferta en la presó de Cartaina, ans manà que fos retuda a son espòs, per la qual cosa l'espòs li feu donar tota aquella terra; e de Cató, qui, per son callar, dava exemple a tothom de no parlar sinó per salut de la cosa pública o per personal necessitat; e de Fabrici, de la feeltat del qual ja damunt havem parlat, en lo tretzè capítol; e de Titus, fill de Vespasià, qui era apellat divinal: tant era piadós e magnífic, en tant que com un jorn no hagués res dat, dix que aquell jorn havia perdut; e de Trajà, emperador, qui per zel de la cosa pública no volc perdonar a son fill, ans lo puní segons la rigor de la llei, així com damunt és dit; e de Juli Cèsar, qui pugnant per la cosa pública null temps no dix a sos cavallers: «Avant!», mas

tostemps dix: «Seguits-me!», car tostemps anava primer que els altres. D'altres n'hi ha molts qui feren coses molt assenyalades a exemple nostre, car així com lo capítol següent primer ho posa.

Item, recompta lo gloriós sant Agostí (libro decimo octavo *De Ciuitate Dei,* capitulo XIII) de Codrus, rei d'Atenes, que com los de Atènes deguessen haver batalla ab aquells de Polopenia e los de Polopenia haguessen haüda resposta de llurs déus que aquells vençrien, lo duc dels quals morria, e com Codrus sabé açò, tantost en hàbit simulat de pobre passà als enemics, e aquí ell provocà los enemics a brega contra si mateix, per tal que el matassen e que morís. Diu Tul·li (libro primo *De Officiis)* que lo gran filòsof Plató donà dos manaments per bon regiment de la cosa pública. Lo primer, que tothom oblidàs son propi profit per ajudar a la comunitat. Lo segon, que negú no aprofitàs a la cosa així en una part que nogués en altra, mas que aprofitàs entegrament sens nocument e sens peresa de profitar a tota en quant en ell fos.

Sant Agostí (libro quinto *De Ciuitate Dei*, capitulo decimo quarto), recita les paraules de Cató, que dix així: La cosa pública romana primerament fon fort petita, e ha-la feta créixer no multitut d'armes, car sens comparació ne havien més los adversaris, mas unitat de coratges a menysprear son propri pro-

fit e a prosseguir la utilitat de la cosa pública ab un cor e ab ardor de pensa contínuament.

E diu aquí sant Agostí (capitulo decimo octavo) que los consellers de Roma pobres eren, e llur pobresa reputaven a gran glòria, pus la soferien per amor de la cosa pública, d'on havem exemple de aquell maravellós conseller apellat Lúcius Valèrius, qui, quant morí, del poble li acaptaren la sepultura, car no hi bastava ço del seu. E semblant diu Vegècius *(De re militari, De Actilio Regulo)* qui com a infinides riqueses fos posat administrar, emperò sa muller e sos fills portava cavalcants en un ase.

E aquí mateix diu sant Agostí, de Quintísio, que com fos posat en lo senat e hagués quatre jous de bous, sens pus, ab los quals ell arava, e tramès contra los enemics e hagués d'ells gloriosa victòria, emperò en aquell estament mateix de llaurador volc morir, per tal que no diguessen que era enriquit dels béns de la comunitat. Recompta encara sant Agostí de un altre qui dues vegades era estat conseller de Roma, lo qual, com fos atrobat que havia deu peces d'argent, gitaren-lo ab vergonya de la conselleria. Recompta Vegeci *(De re militari,* libro quarto) que com un missatger dels cossaris trametés a Fabrici un gran pes d'aur, Fabrici no el volc pendre, dient que ell no desijava haver aur ni riquesa, mas de-

sijava ab pobresa senyorejar aquells qui posseïen aur e riquesa.

Diu Valèrius Màximus (libro sexto) que los antics no volien pendre dignitats ne oficis, si doncs per les dites dignitats e oficis no podien profitar a la cosa pública. E dóna exemple de Cornèlio Escipione, que com lo volgueren trametre per governar Espanya, respòs que no hi iria, car no era hom que fos bastant à saber profitar a la cosa pública per aital via. Semblantment de l'altre Escipió, que com hagués fetes maravelles en fets d'armes en Orient, e fos ja prop de Roma, e es llavàs la cara en lo riu, aparec-li que havia corns aitan grans com un cervo. E apellats los judiciaris, demanà quin senyal era aquell, e ells respongueren-li que seria elegit emperador tantost com fos dins la ciutat. E llavors ell jurà per los déus que null temps no entraria en la ciutat, car ell creïa que si l'imperi vengués en ses mans, que açò fóra gran prejudici a la cosa pública, com ell sabés que ell no era bastant a tan gran regiment.

Recompta Elinandus, històric, de El·lió, que com de senador fos fet emperador, lo senat lo pregà que son fill hagués nom d'emperador, ço és, cèsar. E diu que lo pare respòs que no plagués a Déu, car bastar li devia al fill que sens treball seu fos dit fill de l'emperador: «Nom», dix ell, «d'emperador ne honor de senyoria no deu ésser donada sinó

a qui ho ha afanyat per sos mèrits. E per tal, sens mèrits regna aquell qui naix rei si no fa obres de rei, ne lo pare no honra lo fill quant lo exalça sens mèrits, ans llavors lo ofega e li tol lo seny».

Recompta Valèrius Màximus (libro quinto) e sant Agostí (libro quinto de *Ciuitate Dei*, capitulo decimo octavo), de Bruto, conseller de Roma, qui deïa que qui per amor de fills desamava la cosa pública, la cosa pública lo puniria per sos fills mateixs. Per tal aucís los seus ell públicament quant percebé que havien comès contra la cosa pública. E diu aquí sant Agostí que Torquat condamnà son fill a mort per tant com havia posada a perill la cosa pública, batallant contra voluntat del príncep de la cavalleria, jatsia que lo dit fill seu hagués vençuts los enemics. E Valeri (ubi supra) recompta de Menèlio, qui públicament condemnà son fill, qui havia consentit que sos companyons se fossen plevits d'algunes pecúnies de la cosa pública, per la qual damnació lo fill envergonyit se matà.

Diu Tul·li (libro tercio *De officiis*) que si lo fill sap lo pare venir contra la cosa pública, ell lo hi deu dir primerament, per la reverència paternal, e si no se'n vol corregir, deu-ho denunciar a la cort, car més val que lo pare seu muira que no si peria la cosa pública e lo pare vivia. E diu que si dos sabis estaven en la mar sobre una post en perill de llurs

vides, e la u percebia que l'altre fos més profitós per al regiment e consell de la cosa pública, que aquell qui és menys profitós deu dar lloc al millor si aquí abdui no es poden salvar; e açò per tal que per aquell estiga la cosa pública mills governada.

Diu Valèrius Màximus (libro sexto) que tota amistat, tota parentela e favor, tot oi e rancor, cessava quant se havia a tractar res de la cosa pública. E diu que com de dos consellers fos contesa en lo senat de Roma qual seria tramès a regir la província d'Espanya, interrogat Escipió Milianus, principal en lo consell, què se'n faria, respòs: «Ne la u ne l'altre no hi vaja». E assignà-hi les següents raons: «La primera car la un de aquells era molt avar e l'altre pròdic, e per consegüent cascú d'ells era dispost a gastar egualment la cosa pública e no a millorar-la. La segona, car cascú hi volia ésser tramès; e per consegüent cascú n'és indigne, car honor no deu ésser donada sinó a qui li fuig e a qui se'n sent indigne. La terça és: com cascú sia viciós de perillós vici, així com dit és, negú no coneix que per son propri vici sia enemic de la cosa pública, e per tal llur regiment és molt més perillós. La quarta, car si aquests posats ara en regiment, de aquí avant cascú procurarà multitut de amics qui el promoguen a honor e a regiment; e llavors la cosa pública no posarà regidors per zel de son bon estament,

mas per favor desordenada, e així irà tota per compares e comares. E per consegüent, si no els hi posats, de ací pendran exemple los altres de no procurar-se aitals honors. La quinta, car, per aquesta contesa present, la un de aquests ha enveja a l'altre e farà cascú son poder de derrocar a l'altre. Doncs, no donets a negú de ells honor, qui l'altre confona ne que sia raó al promogut de aterrar l'altre; car promoció no deu ésser donada per aterrar a negú». Per aquestes raons aparec a la multitut que aquest era san consell, e així satisferen a la comunitat lleixant aquells dos e posant-n'hi altre.

CAPITOL XX

Qui aporta moltes notables obres dels antics qui feren per amor de la cosa pública

Valèrius Màximus, lo gran historial e poeta (en lo segon llibre, en lo terç capítol), recompta de aquell noble romà apellat Camil·lus, e diu que aquest suplicà als déus de Roma que si havia negú dels déus a qui desplagués la prosperitat de la cosa pública de Roma ne qui pugnàs contra ella, que aquell que se'n venjàs en persona pròpria del dit Camil·lus e no en la cosa pública de Roma. E

diu que llavors sobtosament morí, e fon feta venjança de la cosa pública en la persona de aquell, com ell ho havia demanat als déus. «Guarda», diu Valèrius, «ací quanta amor havia aquest Camil·lus a la cosa pública, com ab tanta instància impetràs sa mort dels déus, per tal que ells no noguessen a la cosa pública».

Aquest mateix Valeri (libro VI, capitulo VI) recompta de un notable baró, que com una garsa li sigués sobre lo cap, fonc jutjat per los judiciaris que si lo dit baró aucia la dita garsa, que la cosa pública havia a pujar en gran estament, emperò que lo dit baró vendria a gran misèria; mas si ell volia conservar la garsa, que seria lo contrari, car la cosa pública vendria a menys e ell pujaria en gran estament. E diu que llavors lo dit baró pres la garsa e ab les dents auciu-la davant lo dit senat romà.

Item, sant Agostí (en lo V llibre de *La ciutat de Déu*, en lo XVIII capítol), parlant dels antics qui tant havien fet per la cosa pública, recompta de un gran e famós cavaller de Roma, lo qual havia nom Marcus Cúrius, se gità en una gran gola que la terra havia feta sobtosament, e açò per tal car los déus havien dit que si no s'hi gitava lo millor cavaller de Roma, tota la cosa pública periria. E de continent lo cavaller s'hi gità, e de present la dita gola uberta se tancà. Item, posa exem-

ple d'aquell noble príncep romà apellat Tarquinus, qui aucís son fill per tal com havia pugnat, contra son manament e del maestre de la cavalleria, contra los enemics. E jatsia lo fill hagués fet maravelles en lo camp, emperò per dar exemple als altres que no presumissen de combatre per aital manera, per lo perill que se'n podia seguir a la cosa pública, volc que son fill sens misericòrdia morís. Per raó d'açò fonc feta llei imperial que tot cavaller qui pugnàs contra voluntat del maestre de la cavalleria, que sens misericòrdia morís, jatsia que lo dit, pugnant, vencés.

Item, recompta Ornestus de aquell gran maestre de la sua ciutat, que no volia ajustar pecúnia ni riqueses, mas bastava-li ajustar-les a la cosa pública, per la qual, deïa, deu hom menysprear tots perills, totes persones cares, totes riqueses, tots treballs, hoc encara la mort.

Llegim d'Escipió Africà que, jatsia hagués presa aquella tan rica ciutat de Cartaina, en Africa, emperò ja per açò no s'enriquí; e deïa que bastava-li a sa complida riquesa que ell obtengués victòria de aquells qui pugnaven contra la cosa pública de Roma.

Posa Sèneca (epístola XVIII) que qui no sap viure als altres, no sap viure a si mateix. E per tal, deu cascú estimar que tot ço que ha, principalment sia de la cosa pública o comunitat e a servei de aquella. Car de totes

companyies, ne servirs, ne amistats no hi ha pus virtuosa ne pus profitosa que aquella que és per la comunitat, e la major crueltat que al món sia és noure a la comunitat.

Diu Valèrius Màximus (libro II, capitulo primo) que los antics no ploraven los fills quan morien per la cosa pública, car reputaven-los morts a la millor mort que podien morir. En especial diu Valèrius (en fi del cinquè llibre) que com Jenofon faés solemne sacrifici e li fos denunciat que son fill lo primogènit fos mort en la batalla, ja per açò no volc lleixar lo sacrifici, dient que, pus tan noblement era mort, que per la cosa pública era mort, que no devia per açò lleixar lo sacrifici, ans lo devia créixer e continuar e fer als déus gràcies.

Sant Jerònim, en una sua epístola, recompta que digueren a una fembra que son fill era mort en una batalla. E respòs així: «Si la cosa pública roman en bon estament, no el planc, car tant és lo plaer que he del bon estament de la comunitat, que mil fills daria a mort, mil vegades lo jorn, per la cosa pública a millorar e a sostenir. Car així com cascun membre del cos és ordenat a servir lo cos, e cascuna part és per servir-lo tot aquell de qui és part de la comunitat, així nosaltres doncs, qui som part de la comunitat, a aquesta cosa en especial li deu servir que li façam molts fills qui tostemps la sustinguen e li ajuden fins a la mort».

Llegim de Josefo, jueu e gran historial, qui, quan véu la cosa pública de Judea aterrada de tots punts, aprés la persecució de Vespasià, plorava e li dolia per tal com era escapat, desijant que fos mort ab los altres jueus que moriren aquí mateix, e açò per tal que no veés la destrucció de son poble. Açò mateix plorava Jeremies en temps que Nabucodonosor destroí lo temple de Déu e tota Judea. Car deïa (segons que llegim *Trenorum*, primo capitulo): «¿Qui em darà aigua al meu cap, e als meus ulls font de llàgremes, en guisa que nit e dia no cessàs de plorar aquells qui són morts del meu poble, e ploràs encara la destrucció de la mia gent?».

De totes aquestes damunt dites trau sant Agostí notable doctrina a propòsit per lo poble crestià. En lo V llibre de *La Ciutat de Déu* (cap. XVIII) diu així: «Veges ací, crestià, e atén com los gentils han, per amor de la cosa pública, menyspreades riqueses e sostinguts treballs infinits joiosament; aprés n'han presa mort en llurs persones, e llurs cars parents e acostats, avorrits e perseguits si coneguessen que no amassen ne anassen dret al bé comú. Emperò», diu ell, «aquests no confessaven altra vida ne havien plena coneixença de Déu, així com tu. ¡Quant, doncs, més deuries tu avorrir tota cosa temporal qui t'empatxàs de voler lo bé de la comunitat! ¡E quant deuries cercar e procurar aquest aital bé, que est obli-

gat per ta llei, e n'has especial mèrit envers Déu, e creixes en vera virtut e n'esperes de haver paradís! E cert no hi ha comparació».

E per tal nos amonesta sant Joan aquesta cosa dient (Prima Johannis, III capitulo): *Sicut Christus posuit animam pro nobis, sic nos debemus animam pro fratribus ponere;* e vol dir que així com Jesucrist ha posada la sua ànima per nós, així nós devem posar nostres ànimes per nostres frares e per la cosa pública.

CAPITOL XXI

Com los inútils deuen ésser gitats, e hi deuen ésser sostenguts los pobres mendicants qui són vers indigents

Avicenna (en lo desè llibre de la sua Filosofia) ensenya a ordenar la cosa pública, e diu que deu ésser tota partida en tres parts principals, ço és, en regidors, en artificials o en menestrals, e en juristes. E jatsia que (salua reuerencia sua) aquesta ordinació no sia bastant segons l'altesa crestiana (així com havem a veure davall en lo procés de aquest llibre), emperò Avicenna posa en aquesta manera alguns punts fort necessaris a bon regiment de de la comunitat.

Lo primer sí és que negú no sia sofert en la comunitat que sia inútil, car així com lo

membre inútil en lo cos és mort e nou als vius, així aital hom que no és bo a res, deu ésser gitat del cos civil de la comunitat així com a inútil, qui a res no és bo e menja, e, quant en si és, encareix per sa presència lo bé qui pertany a aquells qui són profitosos a la cosa pública. E diu aquí Avicenna que així com tots los membres deuen al cos ajudar, així cascun hom de la comunitat deu ésser profitós a aquella per tal que la comunitat estiga pus ordenadament e pus segura, estant mills servida e per tots zelada.

Si dius: «¿Què farem dels pobres contrets, e inútils e malalts tostemps?», te dic que los pobres que són vers pobres deuen romandre aquí sens nenguna molèstia que no els deu ésser feta. E açò per tal com per Déus són lleixats e posats en cascuna comunitat per tal que los rics e aquells qui han a dar hagen lloc de fer almoines e de rembre llurs pecats. E per tal havem *(Ecclesiastici*, XIII): *Redemptio uiui propriae diuitiae;* e vol dir que les riqueses són dades a l'hom en especial per rembre e per satisfer-ne a Déu, donant-les als pobres, així com Déu ho ha manat. E per tal deïa lo Salvador (Lucae, XI capitulo): «Dats almoina, car aquella munda a vosaltres de pecat; així com l'aigua apaga lo foc, així l'almoina mortifica e apaga lo pecat». Per raó de açò lo Salvador consella als rics hòmens (Lucae, capitulo XVI): «Fet-vos amics dels pobres en

aquesta vida, donant-los les vostres riqueses, per tal que us procuren que quant siats morts, siats rebuts en lo regne de Déu vos servesca».

Llegim (Danielis, IX) que quant Nabucadonosor sabé que nostre Senyor Déu li devia toldre lo regne, hac consell de Daniel, profeta, què faria que pogués escapar a la ira de Déu. E Daniel dix-li: «Rei, reem tots tos pecats ab almoines».

Pensar poden los rics hòmens que si salvar-se volen, que queucom han a fer algun notable per amor de nostre Senyor Déu. Pus doncs dien que no poden fer penitència ne aflicció, ne grans oracions, resta que han a retornar e a recórrer a l'almoina. E per tal deïa l'abat Isac que quant l'hom ha feta almoina, que es deu agenollar e dir així a Déu: «O senyor, moltes gràcies te faç que m'has dat lloc e ocasió de salvar la mia ànima». E posem que no els dons res de fet; dic-te: Si no n'has, e els has compassió e pietat, e has propòsit ferm de dar-los si n'havies, que no perts lo mèrit, ans guanyes ta corona davant Déu. Vet quant bé te fa nostre Senyor Déu posant los pobres en la comunitat.

Posa encara nostre Senyor Déu los pobres en la comunitat per tal que aquells qui els veen facen gràcies a Ell e que el glorifiquen, que els ha guardats de fretura e de aquella misèria. Les gents, encara que veen les misèries dels pobres, saben mills guanyar

e conservar ço del llur e exercitar-se de servir la comunitat en llurs oficis per tal que no vinguen a aquella misèria.

Nota ací, emperò, que los rectors de la comunitat deuen haver ací ull ubert que no lleixen mendicar ne haver hom indigent sinó aquells de qui saben que són vers pobres de fet e han manifesta necessitat. E per tal, aitals mendicants deuen portar qualque senyal públic, així com segell de plom penjant al coll ab senyal de la comunitat, o qualque altre senyal en què sien coneguts. E açò dic per tal com algunes vegades hi ha alguns ribalts celerats, qui són sans e forts e no volen treballar; e fingen-se contrets e pobres e ab nafres fetes e procurades ab diverses herbes e medecines, e donen a entendre que no poden treballar e enganen així les gents; e per aquesta via tolen e sostraen les almoines a aquells que de fet són pobres. E pus, entre si mateixs, de açò que han ajustat tenen-ne golateries e tafureries e ribalderies entre si mateixs, en les tavernes e on se volen, e juren pijor de Déu que altres. E ha-n'hi d'altres qui fan ajust en damnació de llurs ànimes. Aquests aitals, que no solament són inútils ans són encara notòriament damnosos a la cosa pública, deu hom esquivar ab menaces o ab penes, així com a diables. Car ha-n'hi qui, sots aquesta espècia de mendicar, furten e són grans lladres e fan molt de mal.

CAPITOL XXII

EN LO QUAL LLARGAMENT SE TRACTA COM CASCÚ EN LA COMUNITAT DEU ÉSSER OCUPAT, GRAN O POC, DRET O CONTRET, HOM O FEMBRA

Per raó de açò nos ensenyaren los antics que en neguna comunitat negú no fos ociós. Car los cavallers deuen entendre a certs dies a exercicis d'armes, e tots dies ne deuen disputar entre si mateix, e generalment no hi deuen haver nengú que no hi sia entès en qualque obra o ocupació. Los rics hòmens ciutadans així mateix deuen entendre a estudiar e a llegir en llurs cases notables llibres que sien de regiment de la comunitat e de llur vida o de qualque cosa profitosa; e deuen apendre de saviesa en guisa que puixen ben governar e consellar la cosa pública quan los serà acomanat a dar sans consells quan serà temps e lloc, e es sàpien ben regir. E generalment aquests e aquells e tots qui no ho han per llur ofici, deuen fort esquivar places, llocs e tota congregació a ells inútil e qui els puixa torbar llur estudi, ne dar ocasió de molt parlar e de commoure discòrdies. Car diu Aristòtil (in VII *Phisicorum*) que l'ànima nostra se fa sàvia veent l'hom e estudiant.

Les dones, així mateix, que són honrades e riques, tostemps deuen ésser ocupades en obrar de seda, o en filar, o en qualque bon exercici, per lo qual ajuden a la comunitat e a llurs cases e es guarden de ociositat; car la ociositat és mare de tot pecat, segons que diu sant Jerònim. Així mateix se deuen fer les donzelles.

L'estament clerical deu entendre, en temps que és fora de l'ofici divinal, en oració o en estudi de la santa Escriptura, així com davall havem a ensenyar, en lo XI llibre. E pus que aquests aitals són ocupats, gran damnatge e vergonya seria als simples e als menors que no fossen ocupats, qui han a viure de llurs treballs. D'aquests no en cal parlar, car per força se han a ocupar si volen viure; solament dels majors és la dificultat que es vullen ocupar e fer ço que dit és.

Nota ací que negú de la comunitat no deu ésser permès estar ociós per res, car ociositat fa l'hom inútil, e no solament inútil ans encara lo fa damnós a la cosa pública, en quant de la ociositat ixen paraules, e de aquelles paraules ha-n'hi de falses e mentideres e provocants los altres a diversos mals. A vegades ne ixen paraules que meten en discòrdia la comunitat, e açò és gran perill de destroir la cosa pública.

Hom ociós no aprofita a si ne a la comunitat, e lleixa perdre sa heretat, e despèn lo

seu, e res no aprofita, ne guanya per si ne per sos infants ni per altre. Hom ociós tostemps pensa mal, tostemps diu mal, tostemps fa mal, e provoca los altres a mal. E per tal, los bons regidors de la cosa pública deuen fort rependre e punir aquest vici, si volen que la cosa pública dure molt e estiga en pau; ne deuen perdonar a nengú que no el forcen d'exercitar en qualque honest treball, si doncs la persona no és així malalta que no puixe en res entendre.

Encara deuen informar la persona malalta de pregar Déu, en son llit, que li don paciència e fortalesa, e que dins en son llit pens en sos pecats e deman a Déu misericòrdia e salvació, e pense a qui és obligada per tal que ho satisfaça, e Déu la oja abans de sos precs e de sos justs desigs. Los altres, si es vol sien orbs, e sens punys, o sens peus, o llebrosos, o en quina que manera sien afollats, tots deuen entendre en qualque ocupació. Car los cecs poden entendre a obres de mans, així com a tocar campanes o a menar manxes als ferrers o en qualque altre exercici honest; los espunyats poden servir de anar, e poden ésser correus e portar càrrec al coll, o calcigar cuiram, o semblants coses. Aquells qui són sense peus poden ensenyar a infants, o a escriure, o a revendre a la plaça per les revenedores. Los llebrosos poden fer ço que los altres fan lla on estan, jatsia que no degen

molt participar ab nengú, car llur malaltia és contagiosa e pren-se de un en altre. E generalment hages que hom ociós en lo món no deu ésser sostengut, ne en regne, ne en ciutat, ne en vila, ne en casa, car per tot met foc; per les quals coses deu ésser esquivat així com aquell qui és gran enemic de la cosa pública.

E si los peresosos presomeixen de reganyar o de mal respondre quant són represos de llur ociositat dient: «¿Què n'havets vós a fer? E no em donats vós a menjar?», tantost los deu ésser replicat que com cascú sia membre de la cosa pública deu zelar lo interès de la comunitat.

Ara, és certa cosa que hom ociós, e la ociositat, és gran interès e gran damnatge de la comunitat per les raons al·legades e, ultra, per tant com per llur mal exemple endueixen los altres a fer semblant, la qual cosa és fort perillosa a la comunitat.

Per raó de açò dóna consell als reis, Balbus, filòsof en occident, dient que de tots los ociosos de son regne e senyoria faessen una ciutat, e llavors quant tots morissen de fam, o de set o de fret, per força farien queucom, emperò tostemps hi romandria tanta de misèria per lo dit vici regnant entre ells, que justament poria ésser apellada aquella ciutat la comunitat dels dolents.

Aquesta ajuda general donà forma lo rei

de Nínive, que aprés que li estec denunciat per Jonàs profeta (segons que lo dit profeta recompta en sa profecia) que la ciutat se'n devia entrar en abís, tantost volc que tota la comunitat se ajudàs, fins als infants petits e a les bèsties. Car volgué que tothom se donàs a oració contínua, e a dejuni e a fort penitència, començant a si mateix. De la qual cosa devem tostemps pendre exemple de fer semblant, com ve lloc e temps: que tots podem ajudar a la cosa pública en lo temporal o en lo espiritual, e la manera d'especial ajuda en l'espiritual.

Posa aquell gran savi Clarus en la sua *Política*, dient que quant hom veu la comunitat en algun perill, llavors tothom se deu girar a Déu lleixant tota ofensa e tot pecat, e clamar a Déu mercè públicament o secreta, demanant ajuda molt pus carament que per sa pròpria persona. E aitals oracions ou nostre Senyor Déu, car són fetes ab major caritat; llavors los eclesiàstics en especial se deuen girar a Déu e provocar-hi lo poble. Los antics deuen pensar, e los joves posar totes disolucions, e les dones deuen posar llurs ornaments, e los infants deu hom informar de cridar ajuda a Déu e misericòrdia, e tots ensemps deuen-se llavors convertir a oracions, a dejunis, e almoines e a altres bones obres, per tal que Déu los ajut en aquell perill.

CAPITOL XXIII

Com deuen ésser vedades arts e oficis damnificants la cosa pública o comunitat

Lo segon punt principal que ensenya aquí mateix Avicenna, és que, a bon estament de la cosa pública, deuen los regidors esquivar tots oficis corruptius o provocants a mal, així com són jugadors públics e qui en fan ofici, e lluitadors e alcavots. E per aquesta mateixa raó deuen fort esquivar totes doctrines pecadores e prohibides, així com és nigromància, e ciromància e semblants; així mateix totes arts praves, així com és art de saber furtar o enganar o tregitar.

E per tal deuen molt esquivar alquemistes, qui comunament són orats, e enganadors e gastadors del seu e d'altri, e null temps no vénen a fi de ço que volen, e veen-se fondre e perdre. E són així encarnats en aquella pestilència, que jamés no se'n volen llunyar; e per tal quan, en lo temps present, de molts hòmens de què mal cuidaria hom, se donen a aquesta follia. E sàpies per cert que, jatsia que alquemiste sia possible, emperò Déu, per conservació de la cosa pública del món, no la revela sinó a fort pocs e a tart; e aquells qui

no entenen en riqueses ni n'aprofiten molt jamés a negú, mas solament si a bé Déu qui tan poderós se mostra en lo obrar e en lo amagar. Contra aquests te donc aital document, que no els cregues de res que et prometen ne et diguen. Car si ells sabien ço que dien que saben, més ho amarien obrar per si mateixs que per a tu; e si ho sabien, no gastarien lo seu, ne irien per lo món així dolents.

Aquesta mala art porta molts a tan lleig cas, qui es fan nigromàntics e servidors del diable. E veges maravella: que mai nostre Senyor Déu no permès que lo diable pogués revelar aquesta art, ne permès que lo diable pogués dar ne enrequir a negú; e pots-ho veure per experiència, car negun nigromàntic mai per nigromància no fon ric hom, ne ajustà res que profit li fes, ans a la fi pert si mateix e tot quant ha. Tots per la major part segueixen la vida del major nigromàntic que mai fos, qui s'apellà Zoroastes, del qual llegim que tot sol se ris quant nasqué, contra la costuma dels altres hòmens; e com Déu lo hagués fet gran príncep e senyor, se donàs a aquesta mala art de nigromància, e per tal fo desbostat per un rei de Nínive e morí a mala mort, així com havem a ensenyar en lo uitèn llibre, parlant qui fou Cam, fill de Noé.

Per què consellaren los antics que, per tal que no vingués a aquesta tan lleja art, que

nengú no se'n trametés pregonament de astrologia ne de alquímia, car aquestes dues ciències són gran disposició a caure en aquesta mala art de nigromància. Cascuna, així mateix, de ses males espècies deu hom esquivar així com a vies de mort, car totes són espècies de adevinar, la qual cosa se pertany a Déu; e per tal diu Isaïes (capitulo XVI): *Priora et nouissima annuntiate mihi et dicam quod dii estis uos;* e vol dir així: Digats-nos les coses esdevenidores, primeres e darreres, e llavors diré que vosaltres sou déus. En així qui diga que de adevinar, ne pronosticar ne jutjar ans de temps de les coses contingents e esdevenidores, ne de dir de cert «així serà, o així no serà», aital matèria solament se pertany a Déu. E per tal, aquell tol a Déu les sues regalies quant és en si, e comet crim de lesa majestat en lo príncep general, qui és totpoderós, Déu, qui per tals arts defeneix de les coses contingents e esdevenidores e amagades. E per ço veuràs per experiència que aitals hòmens vénen a mala fi. E jatsia que els altres se facen adevinadors, emperò a si mateix no saben adevinar la mala fi a què vénen.

Io viu una vegada un dels grans nigromàntics del món, emperò no sabé a si mateix preveure son mal, car negàs en la mar, en la plaja de Barcelona.

Totes aquestes males arts, així com alquímia, nigromància e ses espècies, de con-

tinent fan los hòmens gran monsonaguers, que jamés no dien de res veritat. E fan-los fers, en tant que fan paor als altres. E els fa pobres e menics, en tant que sobtosament degasten un món. E fan-los encara orats e enrajats, car a uull veen com són enganats, e perduts e decebuts, e jamés no se'n saben llunyar, o no ho volen fer per sa gran dolentia. ¿No et dóna vejares que sia gran ceguedat e oradura que l'hom entenga en ajustar riquesa ab tota sa força e poder, que se'n vaja a aquelles coses que los pus savis e los pus forts hòmens del món empobreixen, e els fan perdre cos e ànima? E veem que açò és cosa manifesta: que negú que use aitals arts no és bon hom ni ric hom, ans és ple de tots mals vicis. E encara segueixen aitals arts fins a la mort, per què ensenyen que són tornats de tots punts orats.

Per raó de aquesta cosa, los regents de la cosa pública deuen esquivar aquestes arts pestilents e perseguir e foragitar de llurs comunitats tots aquells que les ensenyen e aquells que n'usen, per poc que en sien tocats. E deu-los-hi moure, en especial, zel de la reverència divinal, car, com dit és, aquests notablement presumeixen cometre crim en la doctrinal majestat, e són ja en la via de cometre, de la qual cosa se segueix sovint la divinal ira contra la comunitat.

Car llegim (Josuè, V) que com los fills de

Israel fossen vençuts per aquells de Amorreus, Josuè plorava davant lo tabernacle de Déu, demanant per què eren vençuts. E respòs nostre Senyor Déu així: «Entre vosaltres és aquell qui de fet contravé mi; per tal, tostemps serets vençuts, de aquí avant, fins que aquell qui açò ha fet sia mort». E diu que llavors auciren Acor, qui fet ho havia, e nostre Senyor fon placat sobre la sua ira. Si doncs, per tal quan Acor, qui havia preses algunes joies de la ciutat de Jericó contra lo manament de Déu, la comunitat judaica fon així damnificada, e envergonyida, e vençuda, e per Déu desemparada, ¡quant més és Déu provocat a ira contra aquella comunitat qui sosté cientment aquell qui viu ab tanta irreverència e qui li fa tanta deshonor, que cometen manifesta idolatria en terra de crestians! Per tal consella aquell Marcidus theologus que aitals hòmens sien perseguits e foragitats del món així com a capitals adversaris de la cosa pública.

CAPITOL XXIV

Com de la comunitat deuen ésser gitats los hòmens qui fan maleficis, e tota alcavoteria e tota ocasió de borderia

Lo terç punt principal que ensenya aquí mateix Avicenna, sí és que los rectors de la

cosa pública deuen esquivar fort totes aquelles persones qui retraen los hòmens a matrimoni per vies il·lícites e carnals. Car, com los matrimonis sien radical fonament de la cosa pública e tota natura humana haja a conservar degudament e justa per via de matrimoni, segueix-se que aquells són notables enemics de natura humana e de les comunitats, e per consegüent qui empatxen matrimonis a fer, e fets a perseguir, així com són aquells qui usen de maleficis e lliguen los hòmens e les dones que no es puga seguir generació entre ells així com Déu ho ha ordenat.

La pena de aquests deu ésser tan gran que tot lo món ne prenga exemple, car aquests primerament cometen crim supersticiós contra Déu, recorrent al diable, lo qual crim és espècia de idolatria. No res menys, encara que per lo malefici de aquests és empatxada generació humanal, e n'és feta injustícia e furtiva transportació de heretats e de patrimonis, o són desfets vers matrimonis, e moltes cases ne són desertes, e molta persona de bé per tostemps desolada e quasi portada a desperació, la qual cosa sovint aporta a gran damnatge la cosa pública e gran alteració e mutació de moltes qüestions qui se'n segueixen, e a vegades aporten grans discòrdies e damnatges a la cosa pública.

Per zel encara dels matrimonis, e en llur favor, deuen ésser gitats de les comunitats

aquells qui procuren divorcis e separacions de marit e de muller, així com són alcavots o alcavotes, qui procuren adulteris per los quals són violats los matrimonis e los hòmens molt damnificats, en quant alguns ne lleixen llur[s] mullers e van a les estranyes; e per consegüent, és interès de legítima generació de infants legítims.

E si les dones fan los dits adulteris ja és pijor, càr llavors aquells qui cuiden heretar llurs fills heretaran los estranys e aquells qui res no els atanyen. Per les quals coses se segueixen infinits càrrecs de consciència a la fembra qui ho sap, que jamés no pot restituir la heretat a aquell a qui devia pervenir de dret; o si és sabut, veus que es segueix divorci del matrimoni, e per consegüent la cosa pública és damnificada en aquesta part per fretura de generació, qui aquí no és pertinent. L'altre, en cas que se'n faça separació, no res menys que la fembra és en perill de mort e vitupera tot son llinatge e tota sa posteritat, d'on vénen sovint bregues e discòrdies, de què es gasta la comunitat en tot o en partida.

No res menys encara, per los adulteris és la cosa pública molt damnificada per los infants que naixen borts, los quals són inaptes a actes legítims eclesiàstics e seglars, e tostemps envergonyits. Hoc, e segons alguns tostemps, comunament han alguns vicis molt prejudicants la cosa pública, així com són ergull, e

pompositat e entrecuidament, qui tostemps comunament regnen en borts; e desvergonyiment, car cuiden més valer que los altres e no volen conèixer llur natural defalliment. Lo segon vici és que són grans monsoneguers comunament, e especialment en matèria que es puixen jactar e lloar. Lo terç, que són fort luxuriosos, retraent a la rael d'on ixen, car així com per luxúria hòrrea e criminosa són concebuts, així llur prava naixença los inclina a aquella mateixa llegesa. E de aquests tres vicis en especiál diu lo versificador los següents versos:

Prodiga natura
spuriis dedit haec tria iura:
ut sint pomposi,
mendaces et luxuriosi.

Lo quart vici llur és que són hòmens extremats, car o són paürucs o desesperats. Lo primer vici posa papa Bonifaci en lo *Decret* (en la cinquantena e sesena distinció, on, escrivint al rei d'Anglaterra, manà-li que fes ajustar sa gent per via de matrimoni e que no s'ajustassen així com a bèsties; e assignà-li aital raó entre les altres, car per borderia la gent n'és paüruca, e pert lo cor, e no és disposta a defendre la terra. L'altre vici és que són desesperats; apar-ho comunament entre aquells grans hòmens qui han borts o bastarts e els comanen los fets d'armes, los quals si els vencen fan obres desespera-

des, e orades e truanes. Per tal és proverbi que en tot llinatge deuria haver un bort, car aquell faria totes les venjances que els altres no volen fer per llur honor e prou, mas aquells dien que no els està mal res que facen, car natura los hi inclina més que los altres a tot mal. E per tal veuràs comunament que aquests aitals borts tots finalment moren llejament e hòrreament; no en veuràs jamés un quasi prosperat.

Han un altre vici, que és que són així com la mula, que en tota manera se han a mostrar reversos, e reganyats e dolents. E per tal diu lo proverbi: «Bort e mula, tot jorn ne fan una».

E açò conferma la Escriptura (*Sapientiae*, IV), on diu així: *Spuria uitulamina non dabunt radices altas nec stabile firmamentum collocabunt. Et si in ramis tempore germinauerint, infirmiter posita, a uento commouebuntur et a nimietate uentorum eradicabuntur. Confringentur enim rami inconsumati, et fructus illorum inutiles, et acerbi ad manducandum et ad nichilum apti. Ex iniquis enim somnis filii qui nascuntur, testes sunt nequitiae aduersus parentes in interrogatione sua.* E vol dir així: que nats de borderia no seran raïgats pregon, ne faran bons arbres, ço és que no es fan comunament bons hòmens, ne ab constància ne ab fermetát; e si per algun temps fan obres de bons hòmens, emperò la prava natura los tira tantost a usar de sos mals vicis, ne llurs obres

no vénen finalment a perfecció, ne són plàents quasi a negú; car així és que de mala rael tard neix bon fruit. Així mateix ells fan testimoni sovint a la dolentia d'aquells on ixen, quant hom atén e interroga e examina ells e llurs paraules e obres.

Es ver que totes aquestes coses se deuen entendre d'aquells borts qui ressemblen a aquells d'on devallen en llurs crims e pecats. E així ho posa distinctione LVIII (quod ante). Car com posa lo capítol dessús aquí mateix, molt solemnes papes són estats borts e molt solemnes hòmens n'hi ha que són borts, així com direm dejús en lo procés d'aquest llibre quant parlarem dels adulterats. Emperò ací parlarem no de ço que tard s'esdevé, mas de ço que és comunament e que sovint veem a ull, ço és que borts són gent viciosa, los vicis dels quals poden molt noure a la cosa pública.

CAPITOL XXV

Com los borts són comunament mals, e molt a tart n'hi ha que bons sien

Per totes les coses damunt dites, no vull dir generalment que tots los borts sien dolents, car certa cosa és que n'hi ha alguns haüts e n'hi ha e n'hi haurà qui són estats hòmens excel·lents qui faïen vergonya als lle-

desmes. E lo *Decret* (distinctione LVI) posa molts notables hòmens qui foren borts, així com Hiepté, Fares, Zaran, Boç e d'altres molts. Així mateix és certa cosa, segons les històries antigues, que aquell reverent emperador Heracli, que feu tant per la fe crestiana e tant honrà la creu de Jesucrist, fon bort e fill de dona monja. Així mateix Guillelm Bastart, pare e rael dels reis presents d'Anglaterra, fo bort de França e duc de Normandia. E lo rei Enric de Castella fon bort, qui és estat en nostres dies hom famós e de gran cavalleria. Així mateix molts d'altres excel·lents hòmens són estats borts. Semblantment veem que en França los borts (que ells apellen bastarts) són grans hòmens en fets d'armes e fort famosos; e sens dubte molt valent e noble hom ha per lo món qui és bort de fet e no s'ho cuida, car no fa mester al bon regiment del món, ne la bonesa de Déu no permet que tots aquells qui són borts ho sàpien ne sia cosa manifesta ne pública als altres, per tal que llur estament e bonesa de costumes no sia menyspreada per la borderia.

Per què, les coses dites en lo precedent capítol se deuen entendre parlant comunament, e no generalment tostemps ne sens neguna excepció. E açò que he dit, he ací aportat per tal que cascú se'n guart d'adulteris e de fornicacions, d'on vénen aitals generacions comunament males e molt prejudicants la co-

sa pública, per llurs mals vicis e per los mals altres damunt al·legats qui es segueixen de aitals males obres e d'aquells malvats qui les procuren, així com dit és dels vicis altres. E de les penes dels infants borts parlarem pus llargament, si a Déus plau, en lo terç llibre, en lo tractat de luxúria, en lo onzè capítol, en la matèria de borderia.

CAPITOL XXVI

Qui posa algunes malícies molt prejudicants als matrimonis e a la cosa pública

Altra manera de gents hi ha qui confonen tota la puritat del matrimoni, qui deuen ésser extirpats terriblement de la cosa pública, així com són aquells qui ab manyes fan violència e opressió a les dones maridades. E de aquests n'hi ha en moltes maneres. Primerament, n'hi ha qui aital opressió fan amagadament ab metzines, ab les quals les faran així encendre a requerir si mateix com una bèstia desvergonyida requer altra. E contra aquests hi ha forts grans penes assignades per les lleis imperials.

Segonament, n'hi ha altres qui ho fan ab violència amagada, car amagar s'han en qualque lloc on la dona deja venir, e aquí secreta-

ment invadir l'han. E contra aquests hi han grans penes assignades per les lleis imperials.

Deus saber que un estudiant, en Lleida, volc assajar semblant fet a una dona, e la dita dona hac-ne sentiment e gità's en un gran e pudent fangar e eixí'n tota cuberta del pus pudent fang del món, e romàs assí sullada que grans tres dits ne tenia de gros lo fang en la cara e de cap a peus. E com lo dit estudiant vingués de nits a hora sabuda e volgués invadir la dóna a la fosca e la volgués besar e abraçar, ell se fregà ab ella en tant que cap a peus romàs sullat la pus llejament del món. L'estudiant qui es percebé aixó pudent e sullat, pensà's que qualque diable li fos aparegut. E dix a la dona aixó: «De aquest solaç no me'n cal fer gràcies, puix tant bé romanc sullat». Dix la dona que contra respòs: «Per ma fe, n'arlot, massa n'havets haüt gran mercat; mas si us hi tornau altra vegada, portar-vos n'han especejat».

Item, dien que a una altra un estudiant li venc per semblant manera e volc-la besar, e ella badà la boca e mordé'l tan poderosamet al llabi jusà que cuidà-lo-hi arrencar; e l'estudiant ab gran afany escapà-li, e dix-li: «Madona, ¿e vós sens coure volets menjar carn cruaʔ» E ella respòs: «Sènyer, aixó es deu donar qui per força vol dona besar». E dien que ell llavors cridà dient: «O Déu! ¿on és corte-

sia?» Respòs ella així: «Foll és qui espera cortesia faent vilania».

Terçament, n'hi ha d'altres qui les dones maridades inclinen a mal a fer ab menaces, car menacen-les que si no ho fan que les difamaran. E aquesta manera és fort perillosa, car com cascú ama molt sa fama, fort hi ha pocs hòmens e poques dones que abans no perdessen la fama farien un gran desastre.

En temps del rei En Pere d'Aragó un hom de gran estament somogué una notable dona de Barcelona en fer mal, e ella dix-ho a son marit e lo marit al rei; e lo rei dix-li: «Fets que vostra muller fengesca que consenta a aquest que la commou, e faça que hi vinga de nits; e quant ell serà en casa vostra, eixits-vos armat ab bona companyia e especejats-lo tot e aprés posats-lo en una post a la plaça major, apellada del Born, e posats-li al front aital cèdula: «Aquest hom jau ací especejat, car lo rei ho ha manat». E com lo fet vengués per son punt així com dit és, e l'hom fos aquella hora dins la casa aquella e les portes fossen tancades, lo marit isqué ab sa companyia armat e fes aparès que el volgués auciure. E com aquell altre suplicàs que no morís, per amor de Déu, lo marit de la dona dix-li així: «N'aital, io us perdó de present a la mort, per amor de Déu e del senyor rei. E tenits-vos per dit que si jamés vos me comovets ma muller a mal, que io us toldré la per-

sona». Aquest aital promès que nunca hauria pus cura d'ella, car massa li havia cuidat costar. E així ho feu de fet.

No contrastant que aquell gran poeta Ovidi havia molt servida la comunitat de Roma, emperò, per tal com havia feta per als jóvens romans l'art de amar dones, per la qual molta dona era tost enllaçada a fer mal, per tal lo exil·laren en per tostemps.

E per ço nengun hom savi no deu creure soptosament quant hom li diu mal de sa muller o el ne met en sospita, car si ho fa sovint dóna tribulació a si mateix e a sa casa sens raó.

Esdevenc-se en aquest regne que un hom anà molt detràs a una bona dona, e, veent que no la podia haver a sa intenció, secretament tractà ab una fembra que la servia, que li digués si havia negun senyal especial en son cos, en les parts secretes. E com la fembra li digués que hoc aital e aital, l'hom aquell de nits veenc a cridar davant la casa del marit de la dona dient-li aitals paraules: «¡O aital, guarda ta muller mills que no has fet fins ara! Car sàpies que io la he haüda, e en senyal que me'n puixes creure, guarda-la en aital lloc e veuràs aital senyal e aital». E lo marit qui oí açò, soptosament fon mogut e regonec sa muller si havia aitals senyals. E com ves que els havia, cuidà-la auciure, fins que fon certificat de la malícia del difamador.

Per raó de açò, los regents de la cosa pública deuen fort esquivar aitals persones fins a la mort, car aquesta és una de les pus forts maneres que l'hom pot haver a derrocar la dona. En Castella és costuma que l'hom que es pleveix de fembra maridada, deu ésser cremat ab ella mateixa. E jatsia que aquesta costuma sia cruel e desplasent a nostre Senyor Déu, emperò, segons la llei de nostre Senyor antiga, aital hom devia ésser lapidat ab la fembra si ella era maridada e consentia en lo adulteri. Es ver que aquesta pena és mitigada ara en la llei de gràcia, e lo Salvador fon començament, car delliurà la dona adúltera que li fon presentada de la pena de la llei (així com llegim Iohannis, VIII capitulo).

Los hòmens així mateix se deuen fort guardar de posar-se en aital perill, majorment de fiar-se en les fembres, car elles sovint ho dien als marits, e los marits a vegades los maten, a vegades los baten; a vegades, si es volen, los faran pendre a la cort dins llur casa, de nits, així com a lladres. E les lleis emperials en aitals coses són fort favorables als marits, al·legant que en aitals coses comunament negú no haurà paciència com sia ofensa coral.

CAPITOL XXVII

Qui posa que multiplicació de prínceps e regidors destroeixen la cosa pública

Ultra los dits mals oficis que es deuen esquivar en la cosa pública, ensenya Egrègius Romanus (en lo seu tractat que féu de la cosa pública) a esquivar los següents perills. Primerament, deu hom esquivar, si fer se pot, multiplicació de prínceps e de regidors. Per tal havem (*Prouerbiorum*, XXVIII): *Propter peccata populi multi principes*, etc.; e vol dir que, per los pecats del poble, qui són grans, los tramet Déu molts prínceps e regidors, car cascú se vol ditar e enrequir del poble. E per tal, llavors lo poble mesquí, qui és depredat e perdut, majorment quant los regidors són minyons e arlots e han seny de fadrí, llavors la plaga és dobla.

D'aquests és ver ço que diu la Escriptura (*Sapientiae*, XII): *Hiis enim tanquam pueris iudicium in derisum dedisti;* e vol dir aquest, així parlant a Déu: «Senyor, en mans d'aitals has posat juí en gran escarn e menyspreu de justícia, car gran dolor és veure *abominationem desolationis in loco sancto*». L'hom ab poc seny posat en regiment és abominable e te-

rrible, lo qual a tots sos súbdits aporta dolor e desolació, desplaer e damnatge, car aital no sap què es fa ne què diu. E per consegüent persegueix qui es vol, per bo que es sia, e exalça qui es vol, per mal que sia, amb la mala ajuda de la potestat, que és cosa santa. ¡O Déu, e quina dolor és veure açò! Car lo major remei que s'hi pot pendre és recórrer a Déu que li plàcia llevar aquesta plaga, car bé és plaga. E malaïta és la terra on Déu tramet aital mal (*Ecclesiastici*, X): *¡Uae terrae cuius rex est puer et principes mane comedunt!;* e vol dir que malaïta és la terra que ha lo rei fadrí o qui fa obres de fadrí, qui és sens enteniment; la qual plaga és major si los altres prínceps e regidors no delliberen ne fan llurs fets ab seny ne contrasten a la follia de llur senyor a rependre, ans segueixen les llurs oradures. E llavors aquesta plaga és sus alt en lo sobiran grau, quant l'hom foll és malvat e sens tota consciència e sens temor de Déu, car llavors no és sinó coltell en mà de l'hom orat qui tots temps devora e auciu tot ço que troba, així com un lleó afamat, que no guarda res ne sap el que es fa, sinó que cruelment salta a tot ço que pot pendre e aferrar.

Del poble així afligit fa un gran plant Seòrdius parlant de aquesta matèria així a Déu: «¡O Senyor, creador e governador de tota creatura! ¡Quin secret tan gran és aquest de la tua infinita clemència e providència que

les tues ovelles, que tan cares te són que per elles volguist morir, així sien lliurades a un truà foll e orat, sens raó e sens vergonya ni consciència a devorar-les, e a robar, e a plagar, e aflegir-les nit e dia sens repòs! Es pitjor, Senyor, que aital foll haurà nom pastor e sots aquesta pell fa obres de llop mortal. Haurà nom pare e és enemic cruel, e haurà nom senyor natural e serà cruel tiran. Haurà nom lloctinent de Déu, e serà tiran infernal. Haurà nom cap del poble, e serà mort de la tua gent. E serà apellat patró de justícia, e serà corruptor de tota llei e de tota veritat, sens fe e sens tota bonesa. O Senyor! Hages pietat de aquelles tues ovelles que aital demoni sostenen e suporten per la tua temor, e da'ls pastor just e discret e servidor teu qui les govern e les endreç a tu. E foragita, Senyor, lo dimoni pestilent de la dignitat pastoral e senyoria, e da-li de present per què es conega, segons que mereix, la sua nequícia e reprovada vida, faent-li a la fi pietat que no es damne per aquella fontanal e viseral pietat qui eternalment habita dins la tua sagrada essència».

De aquests aitals complany la comunitat aquell Boeci (en lo segon llibre *De Consolatione*), en aquell vers: *Novimus quantas*. E trau exemple de aquell malvat Neró, qui fon ple de tots los damunt dits mals; per tal la sua mort fonc hòrrea e vil. Conclou aquí Boeci a la fi del dit vers, e diu: *Heu, grauem sortem quo-*

ciens iniquus additur saeuo gladius ueneno; e vol dir aitant: ¡O Déus, e com és gran fortuna e terrible flagell sobre lo poble quan Déu a l'hom tot verinós e maliciós dóna coltell de senyoria e de potestat! Raó és, car del coltell aquell no sap solament menaçar, ans tostemps ne fir follament e contra raó e justícia. Per raó de açò deu fort guardar la comunitat aitant com pot, o aquell qui a fer-ho ha de posar rector fael e de consciència e de multiplicar oficials en senyoria.

Interrogat Lúcius, cònsol, què exalçava molt la cosa pública, respòs que posar regidors e llurs lloctinents persones a les quals la comunitat hagués mester e ells no haguessen mester a ella.

CAPITOL XXVIII

Qui posa com multiplicació de juristes nou molt a la cosa pública

Ensenya encara aquell mateix doctor, segonament, que per bon estament de la cosa pública deu hom esquivar que no s'hi multipliquen molts juristes ne advocats. Car aquests aitals, per tal se diu com han a tenir gran estament, han a pendre grans salaris de llurs advocacions e han a tenir grans maneres a

tractar les causes a llurs profits, així com és dar grans dilacions en les causes, puntejar agudament e supèrflua en ço que és clar, emparar molts negocis e espatxar-ne pocs. Per les quals coses la gent e la comunitat sostenen grans càrrecs, e a la fi és la cosa importable. E jatsia que ofici de juriste sia fort bo a la cosa pública quant és en persona espatxada e ab consciència, emperò en persona mala és destrucció de tots aquells qui ab ells han a tractar.

Per esquivar aquest mal fon ordenat antigament en Castella que no hi hagués negun juriste, mas que es regissen per costumes e les lleis de la terra, les quals saben e entenenhi així los pagesos com los lletrats; e si algun punt subtil se desperta entre ells, més amen que ho parteixquen a bon fur e grosserament que no si per llonga dilació de plet romanen les parts desfetes.

En Flandes és una manera d'espatxar causes la qual és fort espatxada, e no hi cal molts juristes, e és aquesta: si algú proposarà sa causa davant los jurats de la ciutat, que ells apellen esclavins, aquests hi assignen dos hòmens qui dins temps cert hagen determenada la causa e comparen aquells al dia assignat. Si la causa no és finida, posen aquells dos hòmens assignats a espatxar la causa, en una casa, dins la cort mateixa, ab les parts ensemps; e aquí estan, sens menjar e sens beure,

tant e tan llongament fins que la causa és convenguda entre ells. Pensar pots que, pus que aquí no puguen haver què menjar, que no pot molt tardar la determinació de la causa.

Los sarraïns tenen altra manera així mateix fort espatxada, e no hi cal juristes; e és aquesta. Lo cadí, ço és aquell qui té justícia, seu en cert lloc de la vila ab alguns saigs qui l'acompanyen. Si doncs tu vols proposar causa contra algú, tu ho diràs a la part, e dir li has així: «Vet que io vaig clamar de tu». E ells han tanta de vergonya de venir davant la cort, que de continent te faran pregar, e pregarà ell mateix, que no et clams, car ell se avendrà ab tu. Si tu no vols oir sos precs, ans dius que et vols anar a clamar, ell de continent per força te ha a seguir fins al jutge, car si ell no venia ab tu, puis tu provasses que lo hi haguesses dit, tantost seria assotat. Estant, doncs, tu e l'altre davant lo jutge e proposant ton clam, ell demanarà a l'altre si és ver ço que tu proposes. Si aquell nega veritat e pot ésser jamés provat lo contrari, ell ha ésser assotat terriblement, tot nuu, gitat en terra boca avall, e ab nirvis de bous secs deu pendre certs colps e grans davant tot hom. Aquí mateix, si atorga veritat e no el vols esperar, si són diners deguts de present, o ell te ha de pagar, o ha a romanir aquí ab lo cadí, e ell romandrà e estarà de present

pres e serà feta execució dels seus béns de continent, dels quals seràs pagat; e, si no hi basten, parar-s'hi ha la sua carn. Si lo fet entre tu e l'altre és duptós, tantost aquí mateix se ha a determenar sens tota dilació.

Los tirans en Itàlia així mateix fan espatxadament les causes determenar, e si algú per malícia vol tenir ço de l'altre, fer l'han venir a la cort e, sia qui es vulla, sabuda la veritat, fer-li han llevar lo braç en alt e la mà posar sobre la paret, e tan alt com l'hom acusat lo puixa llevar; sots pena d'aitant li manarà lo jutge que lo deutor aquell acusat no lleve la mà del lloc aquell alt on la hi ha feta posar, fins que l'altre sia pagat. E per aital, los hòmens, aquí, per esquivar vergonya e damnatge llunyen-se de plets e no han mester juristes.

Dels principals defalliments dels juristes parlarem devall llargament, en lo procés de aquest llibre, per què no en cal pus parlar ací sinó solament açò: que multiplicació de juristes nou fort a la cosa pública e posa en lo cor dels hòmens gran terror per lo gran damnatge que han quant han ab ells espatxar res.

Recompta's de un pagès qui passava per les escoles dels juristes de Montpeller e véu tants jóvens a la escola així ordenats en llurs bancs, ab llurs llibres davant, sí pensà que la casa aquella fos església e que los dits jóvens oïssen missa. Agenollà's a la porta de la escola e començà aquí pregar nostre Senyor Déu; e

dix-li la u de aquells jóvens: «Llevau d'aquí, sènyer, que no hi ha església ací». Dix lo pagès: «E doncs, què fets vosaltres ací tants?» Respòs lo jove e dix: «Oïm ací dret, car, si a Déus plau, serem tots juristes». E lo pagès, oïdes les paraules, començà's a senyar e cridà altes veus: «O llas mesquí! Tota la terra és perduda. Car un sol juriste qui està entre nós, ha tots ha desfets; segueix-se que vosaltres, qui tants sou, tot lo món destroireu». Vet aquest pagès com se acordava ab la dita sentència, ço és que multiplicació de juristes és fort damnosa a la comunitat e gran destrucció de aquella.

CAPITOL XXIX

Com deuen haver pocs notaris e bons

Consella encara aquell mateix doctor que, a bon estament de la cosa pública, no sien multiplicats oficis d'escrivans, ne procuradors o raonadors, ne de saigs, e dóna de cascuns diverses raons.

Primerament, dels escrivans e notaris, car diu que llur ofici és aital que li és dada gran fe. Ara és així que són fort pocs los hòmens a qui hom puixa dar fe, e per consegüent a pocs deu ésser comanat aital ofici.

Item, ofici de notari és ofici de honor, e per consegüent ha mester covinent salari de son treball, per tal que puixa tenir son estament. Si doncs aitals se multipliquen, nengú d'ells no haurà faenes en còpia, de què es segueix que hauran ésser indigents e pobres, e per consegüent, pus lleugerament, per relevar llur pobresa los hauria hom inclinats a trencar llur fe e falsar testaments e cartes e processos, e a fer diverses altres malvestats qui notablement són contràries a la cosa pública. Item, ofici de notari és fort perillós per raó de la gran comanda que els és feta, per la gran confiança que les gents han en llur fealtat. Com, doncs, pocs hòmens sien feels e lleials, no deu hom arriscar los grans e perillosos afers, que hom los pose indiferentment en mans de molts, si doncs no eren persones aprovades e conegudes en sa feeltat e en sa consciència.

Item, ofici d'escrivà ha de grans dificultats e subtilitats per raó dels contractes diversos qui són entre les gents e vénen a llurs mans. Per què apar que a aital ofici no hi són bons sinó hòmens aguts, e endreçats, e cients e avisats. E com aquests sien pocs, segueix-se que lo dit ofici deu ésser acomanat a pocs e no a molts. Conferma's aquesta raó així, car certa cosa és que a vegades per un vocable, o per un «de», o per un «sí» o per un «non», un hom perdrà una heretat o la guanyarà. Bé, doncs,

fa mester que aquell qui aital ofici empara sia ben cient e avist; e com aitals sien pocs, segueix-se que a pocs deu ésser acomanat aital ofici.

Item, ofici de notari és de gran reverència per les raons al·legades. Ara, és així que la cosa és aitant preada menys com és més multiplicada, e, per lo contrari, aitant és més preada com és pus cara e menys se troba. Per tal diu lo exemple: *Omne rarum praeciosum;* e vol dir que tota cosa cara e no multiplicada és preciosa. De què es segueix lo propòsit prou clarament declarat.

Item, ofici d'escrivà requer hom de gran consciència, en quant ab una plomada de tinta pot hom llevar o baixar, perdre o guanyar. Per tal diu lo exemple: «No hi ha pijor colp que de plomada». Com, doncs, los hòmens de consciència sien pocs, segueix-se que a pocs deu ésser comanat aital ofici.

CAPITOL XXX

Com deu haver pocs picaplets e bons

Quant és dels procuradors de cort, o raonadors o picaplets, que tot és u, posa lo damunt dit doctor mateix, en aquell mateix tractat, que no deuen ésser molts; e açò per aque-

lles mateixes raons qui són damunt al·legades contra juristes e escrivans.

Sovint s'esdevé que ells, per llur pròpria astúcia, faran prolongar lo plet o faran pendre gran dan a la part; e per tal, ultra la pena de la restitució a què són obligats a la part maliciosament damnificada, los lleixa Déu caure en molts mals casos e vergonyosos e els aterra per aquells qui res no saben.

Oït he que un pagès de Mallorques rebé vint sous per via de préstec de un hom de Mallorca que era son compare, en sa fe, sens altre testimoni, pagadors en sa fe a Nadal. Venc Nadal e lo pagès no pagà, e lo creedor li demanà son deute; a la fi ell se'n clamà a la cort.

Ara, en la cort havia un famós picaplet, e la muller del pagès, qui el coneixia, dix-li que anàs a aquell, que ell lo defendria, e que li portàs un cabrit. E així ho feu de fet. Lo picaplet, qui veu lo pagès venir vers la cort ab lo cabrit, pensà que lo pagès havia a fer queucom en la cort, e eixí-li a camí, per tal, finalment, que n'hagués lo cabrit. E dix-li, què volia; e lo pagès dix-li tot son fet. E lo picaplet avisà lo pagès que pus que lo creedor no havia testimonis, que com lo jutge li demanaria si devia res [a] aital hom, que lo pagès cridàs vivament: «No plàcia a Déu, senyor!» E lo pagès repòs que no faria tanta malvestat que negàs ço que son compare graciosament li havia prestat.

E com lo picaplet lo tabuixàs dient que si no ho negava, que ell seria perdut, per la execució que es faria contra ell, terrible e de grans messions, e com lo pagès no es pogués inclinar a tenir lo consell del picaplet, lo picaplet ab malenconia trac-se vint sous de la bossa e posà'ls en mà del pagès dient-li així: «Si io et demanava ara aquests vint sous qui t'he posats en la mà, ¿no pories tu dir e responre: «No plàcia a Déu, senyor, que no m'havets res comanat ni us deig res?». Dix lo pagès: «Hoc». «Ara doncs», dix lo picaplet, «així poràs denegar lo deute a ton compare davant lo jutge». E llavors lo pagès consentí que ho negaria. «Emperò», dix lo picaplet, «quant io t'haja defès, tu em daràs lo cabrit». E lo pagès lo hi atorgà.

E mentre estaven així, venc lo saig e cità lo pagès davant lo picaplet mateix, dient-li que comparegués davant lo jutge; així que lo picaplet no hac temps de cobrar los vint sous que li havia posats en la mà. Venint, doncs, lo pagès davant lo jutge e aquí negant lo deute al compare, tantost lo picaplet li ajudà; e, pus lo creedor no hagué carta ne testimonis, lo jutge absolc lo pagès.

E com lo pagès se n'anàs, lo picaplet demanà los vint sous que li havia posats en la mà; així mateix lo cabrit. E lo pagès respòs: «No plàcia a Déu», que ell tingués res del seu, ne li daria lo cabrit. E lo picaplet cuidà re-

negar cel e terra; e no se'n gosà clamar, per raó de la barateria que havia fet ab ell, ni havia testimonis. E a la fi lo pagès se n'anà e donà los vint sous del picaplet a son compare e li comptà tot lo fet. E com lo creedor se'n volgués clamar de la injúria del picaplet, menà's ab si per testimoni lo pagès davant lo jutge. Envides lo picaplet poc obtenir que callassen abdosos, encara que els promès que si callaven que els ajustaria altres vint sous.

E llavors lo picaplet conec sa pravitat; dix així: «Ara conec que nostre Senyor Déu m'ha punit fort justament, car tot mon ultracuidament, ab què he acostumat de guanyar e enganar los altres, só io hui confús e aterrat per un bestial ignorant».

Així com ne pres aquest, pijor ne pres a altres per lo mal ús de son ofici, qui és fort acostat a mal a fer e a mal a dir de les parts contràries, e mal pensar contra elles tostemps, per obtenir a la fi lo plet que emparen.

CAPITOL XXXI

Que en especial la cosa pública deu haver pocs saigs

Mas dels fiscals fa aquest mateix doctor força, dient que deuen ésser pocs hòmens, fort

elets. E açò per tal com de aquests proceixen radicalment los mals que fan los senyors e llurs oficials. Aquests los denuncien los mals dels altres en quant aquests se apellen pròpriament acusadors del poble.

E si aitals acusacions ells faïen discretament e ab temor de Déu e per llur ofici, seria bo, e llur acusació seria bona e santa obra. Mas encara no n'hi caldria molts, car a fer aitals denunciacions fort pocs hi basten, car tots los pecats del poble no els deu hom denunciar, e majorment quant la potestat tiranneja; ans ne deu hom alguns dissimular e lleixar-ne queucom a Déu a punir, segons que posa sant Agostí. Basta denunciar aquells que prejudiquen notablement a la cosa pública o a la potestat.

Mas los oficials, per tal quant han de les penes qui es lleven dels criminosos certa quantitat, per tal comunament, no per zel de Déu ni de justícia mas per enriquir si mateix, tostemps se ocupen en cercar mals e pecats dels altres, per tal que puixen ajustar. E han major goig si troben que hages fet un notable crim, que si sabien de cert que Déu los te hagués perdonats o que haguesses fetes algunes santes obres. Per la qual cosa, sovint troben crims lla on no n'hi ha, e afaiten, e engreixenlos e agreugen-los aitant com poden, per tal que la pena pecuniària sia major.

De la qual malvestat se segueix, primera-

ment, que ells, açò faents e volents, no són en caritat, car són cientment perseguidors de llur proïsme. E aprés, són grans difamadors: apar-ho, car dien públicament en juí crims secrets o qui jamés no foren fets ni pensats per aquells qui acusen. Aquests, encara, per aquest mateix cap reten lo príncep e la protestat odiosa al poble o menyspreïvol, de què sovint se segueix avalots e moltes irreverències a la potestat. Aquests empobreixen la gent e la fan devorar als majors e als mals regents, que altre no esperen sinó que lo poble caiga en qualque crim d'on puixen pendre ocasió contra ells e haver-ne diners. E per consegüent, aquests són malvats perseguidors e mortals enemics de la cosa pública, d'on apar que no deuen ésser molts, ans fort pocs, així com fort són pocs aquells qui en tal matèria proceir sàpien prudentment, ab temor de Déu.

Diu aquest doctor que ell ne véu una vegada en sa terra un, lo pus avist del món, qui tenia un llibre tot ple de crims terribles de tots los llinatges, dels quals criminava en son llibre los majors e els mijans hòmens de aquella terra los crims divulgats als llocs, e a les comunitats, als nobles, e cavallers e a ciutadans que aquí eren notats. Soptosament llevaren-se tots contra ell e penjaren-lo llejament. Per què, diu aquest doctor: «Te dic que aitals oficis així exequits són odiosos a Déu e a

hòmens, e per consegüent, a la fi tot torna sobre són cap en vida e en mort».

Diu així mateix aquest doctor que los saigs no deuen ésser molts, per tal que per pobresa no facen de grans injúries als populars e hòmens simples que per aquesta via donen aflicció a la cosa pública. Hoc encara, a vegades per diners empatxaran o amagaran la execució de justícia, per tal que puixen viure, com, emperò, ells degen ésser pus executors de açò que justament los és manat en favor de la cosa pública, car diu Tul·li (en lo segon llibre *Dels oficis*, en lo capítol XXIII) que les ciutats e comunitats e els dits oficials per açò foren trobats en especial, que, vivint bé, ordenadament e sots justícia e bons regidors, nengú no soferís molèstia per l'altre, ans cascú visqués segur e tingués en pau si mateix e les sues coses. E per tal, tots aquells qui contra ço fan e contra açò vénen, deuen ésser gitats de la comunitat així com a dessipadors de aquella.

CAPITOL XXXII

Que res no es faça en la comunitat per elecció, per esquivar discòrdia

Consella encara aquest doctor que, per

bon estament de la cosa pública, que totes cerimònies e costumes que puixen torbar pau e concòrdia sien foragitades de la cosa pública. E diu que entre les altres que posen gran divís en la cosa pública, sí són les eleccions dels presidents e dels oficials, car tard és que nenguna elecció se faça ab concòrdia de tots los eligents, e, per consegüent, en tota elecció ha alguna discòrdia, de què sovint vénen grans mals. Car, com diu Aristòtil, poca error e discòrdia en lo començament és fort gran en la fi.

Per tal, doncs, que aquest mal cesse de tots punts, consella que tota manera d'elegir per manifestació de les voluntats dels eligents, cesse, e sien tengudes les maneres que hui tenen algunes notables comunitats de Itàlia, ço és, que si la comunitat deu elegir duc o batle, o qualsevol altra persona a negun ofici, e per l'ofici aquell són proposats tres o quatre, llavors ells posen al cap de la ciutat aitantes bosses com són aquells qui són proposats a elegir, e donen a cascú dels eligents los quatre noms dels quatre hòmens proposats a aquell ofici o algun senyal de plom fet novellament. Cascú dels eligents, u aprés l'altre, se lleven e van a les bosses aquelles, assignades cascuna al seu nom d'aquells proposats, e meten la mà on porten los senyals en cascuna bossa: així que negú no pot saber aquell qui va a les bosses en qual bossa ha posat lo seu

senyal. E quant tots los eligents són passats així per les bosses, és així que en aquella bossa en què hom trobarà més senyals o més noms la un de aquells proposats a elegir, aquella dóna a entendre que aquell per qui la bossa està, aquí deu ésser elet per la major part dels eligents, e aquell llavors envestit de aquell ofici aquí mateix. E nengú no pot saber qui l'ha elegit, car cascú met la mà en cascuna bossa e hom no sap de nengú en qual bossa gità lo seu senyal. Es ver que quant la comunitat dóna a cascú los quatre noms, llavors no hi cal sinó una bossa, en la qual cascú dels eligents met qual nom se vol. Així que si aital elecció se fa ab una bossa, llavors cascú dels eligents té quatre noms; si ab quatre bosses, basta cascú tinga un senyal e que el gite en qual bossa ell se vulla, metent la mà secretament dins, com així dit és.

Són altres regidors qui fan per sorts, car hauran los noms dels proposats per la comunitat e posaran cascuns de aquells noms en redolí petit de cera, e aprés metran los dits redolins en un bací d'aigua, e mesclar los han; e puis fan venir un infant petit que no haja coneixença de negú de dits redolins e pren qualsevol de aquells redolins. E aquell qui pren, qual que sia lo nom dins dels proposats, aquell ha lo ofici. E nota ací que, fet açò ab la divinal invocació per cessar divisió en la comunitat, no és pecat, segons que posa sant

Agostí e lo havem ja posat en lo segon llibre parlant de sorts en la matèria del primer manament. E generalment defeneix aquest doctor que en tota manera semblant de què pot nàixer turbació en la cosa pública, més val que la cosa aquella se partesca per aitals sorts que no per via bregosa.

Solament n'ha exceptadas les eleccions eclesiàstiques de les quals la santa Església ha ordenat que no sien fetes per sorts, mas per escrutini acostumat de veus explicants les voluntats dels eligents.

CAPITOL XXXIII

Com los mercaders són vida de la cosa pública

Tanta és la noblesa de la cosa pública ben regida e tant és lo profit que se'n segueix a tots en general e a cascú en especial, que tots quants són en la comunitat, grans e pocs, vells e jóvens, e pobres e rics, hòmens e fembres, clergues e seglars, senyors e vassalls, e tots hi deuen ajudar de tot llur poder e saber: los vells ab llur consell e seny; los jóvens ab llur força e vigor; los pobres segons sa facultat; los rics de llurs riqueses; los hòmens tots de açò que saben e que els és manat; les fem-

bres, lleixant folls ornaments, perles e altres arreus, per no carregar llurs marits de despeses; los clergues ab llurs oracions contínues; los seglars ab armes e ab diversos altres treballs, fins que la comunitat sia en bon estament.

E posa ací Filògolus, moralista, que entre los altres oficis que posen la cosa pública en bon estament són los mercaders, car terra on mercaderia corre e abunda, tostemps és plena, e fèrtil e en bon estament. Per tal, los mercaders diu que deuen ésser favorits sobre tota gent seglar del món, car diu que los mercaders són vida de la terra on són, e són tresor de la cosa pública, e són menjar dels pobres, e són braç de tot bon negoci, de tots afers compliment. Sens mercaders les comunitats caen, los prínceps tornen tirans, los jóvens se perden, los pobres se'n ploren. Car cavallers ne ciutadans que viuen de rendes no curen de grans almoines; solament mercaders són grans almoiners e grans pares e frares de la cosa pública, majorment quant són bons hòmens e ab bona consciència. Ensenya Déu en ells grans maravelles, car com tota res los faça mal sinó Déu, emperò ells contra tota impugnació comunament suren en alt, per gràcia de Déu especial, sobre tots los altres de la comunitat. E com lo món los haja mester, així reis, prínceps, e grans e pocs, com súbdits, e generalment tothom los tolga e els furta, em-

però ells tots temps han més que altres e més de bé fan que tots los altres.

E creu sens dubte que nostre Senyor Déu los fa misericòrdia especial, en mort e en vida, per lo gran profit que fan a la cosa pública, e per los grans treballs que sofiren en mar e en terra, e per les grans pèrdues que sofiren sovint, les quals passen mills que altra gent per tal com ho han ja veat; e per les grans ànsies en què tostemps viuen. E per raó de açò, diu aquest doctor que tota la cosa pública deuria fer oració tostemps especial per los mercaders.

CAPITOL XXXIV

Com los mercaders deuen ésser afavorits

Per raó de açò, en favor dels mercaders consella aquest doctor als prínceps, que els defenen per mar e per terra e que sobiranament se guarden de agreujar-los per lleudes o per peatges o per qualsevols càrrecs; ans los deuen acullir en llur terra així com a fills, sens tota molèstia, mas ab molta amor, car de llur venguda tostemps los prínceps n'han gran guany així mateixs, e llurs súbdits. Consella encara aquest, que en favor de la mercaderia los sien fets privilegis e gràcies especials e honors

majors que a les altres gents, e jamés no sien rebutjats ne empatxats d'on que vinguen, si es vol de terra de enemics, si es vol de amics.

En favor, encara, de la mercaderia, consellen alguns antics e savis de aquest temps que deu ésser vedat comprar rendes e violaris a tothom qui puixa mercadejar, car jatsia açò que aitals coses se puixen haver justament, emperò empatxen la mercaderia qui, sens comparació, és millor per a la comunitat. E aparho a ull, car qui té sos diners en aitals rendes, si li era vedat de no haver-les, posar los hia en mercaderia e treballar hi hia per guanyar per mar e per terra, e lladoncs la terra seria pus abundant.

E aquesta favor a la mercaderia tingueren al cor los beneits prínceps e prelats passats, qui en favor de mercaders ordenaren de tenir veixells per mar a guardar-los de moros e d'enemics, e establien los portells e passos perillosos e els reparaven per aquella mateixa fi. E ara los prínceps e prelats presents, a gran damnació de llur ànima, fan pagar als dits mercaders les lleudes e altres càrrecs introduïts per lo dit esguart, e no fan gens del servei. Vets aitals rectors de la cosa pública com són manifests robadors e dissipadors de la comunitat, en tant que maravella és com negú vol mercadejar d'aquí avant.

CAPITOL XXXV

Com lo regater nou molt a la cosa pública

Tot així com lo mercader deu ésser favorejat per lo gran bé que fa a la cosa pública, així lo regater deu ésser perseguit e foragitat de la comunitat així com a capital enemic de la cosa pública. Car lo regater tostemps desija mal temps e carestia, e compra en gros per esperança d'encarir la terra, e de tots punts és contrari a bon mercader, ne null temps cerca ne cessa de trafegar o de baratar sinó a son profit. E per raó de açò los confon Déu per les malediccions que lo poble justament los dóna, per l'aflicció que els procura.

Contra aquests en especial deuen ésser ajustats, e molt mirar, los regents de la cosa pública, posant-los lleis e términs que no gosen passar sens grans penes, a ells e als revenedors altres qui encareixen la comunitat; si caen en les penes, que les executen tot ras.

Deus ací saber que los regaters e revenedors, sí es volen cobrir en los llurs mals dient que si ells compren en gros, sí fan los mercaders, qui compraran a vegades alguna fusta qui portarà vitualles e si es descarregava e es venia per botiguers, la comunitat hauria mi-

llor mercat, e per tal com ells la compren en gros la vitualla no baixa. Mas a aquest argument responen los doctors dient que en aitals compres jutja hom per presumpcions. Car si lo gra és hui en València a covinent for per ajuda dels mercaders qui han ajudat a portarlo, e estant lo blat en covinent for ve una fusta carregada de gra, la qual si es descarregava, lo forment baixaria tant que los mercaders perdrien molt en lo gra que venen a covinent for, dien ací los doctors que la comunitat ab bona consciència pot consentir als mercaders de comprar la dita fusta e de estojar lo gra, car més val a la cosa pública que lo gra cost quecom més e que aquells qui el porten sien suportats e ajudats, que no si per algun poc de temps lo mercat era major e los mercaders romanien desfets; per què los mecaders, si per aital intenció lo compren, no pequen. Mas del regater, qui negun profit no aporta, ans tostemps hi és per encarir lo gra e les altres coses, no és semblant; car si compra gra estant ell en covinent for, no deu ésser suportat, pus negun càrrec no porta per la comunitat, ne la serveix en res, ne vol ne desija sinó son proprii guany. E per tal presumeix hom que la sua compra no va sinó a encarir e a provocar carestia: e per tal deu ésser empatxat de comprar.

E quant així fos, emperò, que la intenció del mercader fos així corrupta com aquella

del regater e es pogués mostrar per clars indicis, així lo mercader deu ésser empatxat de comprar, e així és digne de pena com lo regater. Car en aital cas no té forma de bon mercader, ans ho fa de mal regater. Es ver que en aquestes coses la intenció dels comprants jutja tot lo fet. Per què, veja lo mercader així comprant si per aital compra entén si mateix raonablement suportar, e llavors pot en gros comprar la fusta. Mas si entén a induir carestia per què es puixa enriquir e ajustar, llavors de mercaders se tornen regaters, e per consegüent deu ésser condemnat així com a regater.

CAPITOL XXXVI

Qui posa que de la comunitat sien foragitats tractadors de usura e trafeguers. E ací apar què deu fer la senyoria d'aquell qui sap alguna art transcendent

Ultra los damunt dits mals oficis, consella Gorgias, gran filòsof, que de la comunitat sien foragitats tractadors de usures, de mogubells e de tota trafegueria, per tal que la gent no es carrec de deutes ne la comunitat per res. Car dix Filemon Romanus que los baraters se'n porten los diners, e els trafeguers són

mort dels mercaders. Car bon mercader tostemps va clar a tot hom.

Deu-los hom esquivar, encara, per tal com aitals trafeguers enfalseixen la gent ignocent e la carreguen de pecat; e pus la gent sia enfalsida pert l'amor a la comunitat e la converteix a son bé proprii. E llavors lleixen Déu e són d'aquells que diu sant Pau: *Omnes quae sua sunt quaerunt non quae Iesu Christi;* e vol dir que tots aquests aitals amen llavors lo bé proprii e no lo bé de Jesucrist, qui és amor de la cosa pública, e perden així mateix fealtat, la qual és un dels principals fonaments de la cosa pública, així com damunt havem dit.

Mas ací mou un dupte Fortunatus, filòsof, e és aquest, ço és: ¿què deu hom fer quant un hom apar novell, que farà algun artifici maravellós per què espatxarà més obra en un dia que altre en deu? Així com, de fet, diu que ell véu un hom en la ciutat on ell era que féu un torn en lo qual una fembra filava més en un dia que altra no faïa en sa filosa en deu. E així com llegim de Tiberi, cesar emperador, que li venc un hom qui faïa lo vidre així fort com a ferre, e lo emperador feu-lo ociure de continent.

Respon ell mateix a aquest dubte, e diu així: que si volem atendre a la fi de la cosa pública, llavors veurem solució al dupte. E deus saber que, segons que posa Tul·li (libro II *De officiis*), la fi de la cosa pública és tenir los

hòmens en bon estament. Si doncs venia hui un sabater novell qui fes ab novells instruments aitantes sabates en un jorn com altre en vint, aquest, usant de sa art, seria destrucció de cent o dos cents sabaters qui ui viuen tots en la comunitat de aquest ofici; e per consegüent lo empatxament de aquest novell sabater seria destrucció de aquella fi, perquè la cosa pública sostenia los dits dos cents o cent sabaters, ço és de sostenir e de mantenir-los en bon estament, car si no guanyaven no porien haver què menjar ne, per consegüent, estarien en bon estament. Per què en aital cas més valdria manar al dit sabater novell de no usar de son novell artifici, e ordenar-lo així, que si volia obrar de sa art, que n'usàs així com los altres. E açò valdria més que no que ell usant de sa art pus espatxadament soferrien notable estrenement e misèria.

Ne aprova aquest doctor ço que l'emperador al·legat féu d'aquell qui faïa lo vidre fort, car, jatsia que en fermar lo vidre molts qui viuen ara de obrar e qui per tal no viuen en major nombre quant lo vidre se trenca, llavors no porien viure, e per açò lo hom aquell raonablement pogués ésser prohibit e estret per manament que de present no usàs de l'art e si no volgués obeir al manament poguera'l hom pendre a temps; emperò alciure-lo per tal quant sabia la dita art, fon pecat de homicidi, e lo emperador aquell feu gran mal-

vestat e gran oradura. Mas moltes d'altres n'han fetes los emperadors romans, així com llegim en llurs cròniques, que els donen mala fama e mala memòria així com a grans pecadors.

D'aitals hòmens qui saben fer obres així excel·lents e maravelloses dóna Gòrgies, filòsof, aital consell, que hom los man que no usen de la dita art per guanyar sinó per ensenyar-ho a altres. E quant tots ho sàpien pot-ne ell mateix usar, e tots així usant espatxadament, ajuden molt ab la llur art a la cosa pública. E encara les comunitats circunstants e nengú no pert sa vida ans la hi millora per lo guany que reep, millor que d'abans. En cas, emperò, que lo dit hom no vulla tenir lo manament de la senyoria, ne vulla cessar de obrar, llavors deu ésser pres en la presó, que ho enseny a altres e que aquí estiga tant llongament fins que los altres ho sàpien.

CAPITOL XXXVII

Qui posa tres consells especials per conservació de la cosa pública

Interrogat lo famós conseller Téter, aprés la exaltació de Roma com se poria mills con-

servar la cosa pública, respòs que per tres punts, ço és: per perseguir los vagabunts, e per exalçar los reverents e per demanar a tot hom consell.

E declarant los dits punts deïa així parlant al primer: Si los hòmens apellats vagabunts, ço és qui van e estan ociosos són gitats fora la comunitat, llavors cessa tota paor de lladres, e de bargants, e de murmuradors, e de gastants lo pa debades. E per tal deïa que los grans senyors que aital gent tenen en sa casa e els defenen per tal quant se'n serveixen a llurs bandos a mantenir, devien ésser gitats de la comunitat, car per ocasió llur, aital mala gent és sostenguda. Los grans hòmens antigament eren a gran bellea e noblesa e a profit dels grans llocs en què habitaven, mas despuis que es giraren a mal e a guerres entre si mateixs, llur presència és gran càrrec del lloc on habiten, per moltes vies, e en especial per aquesta raó: quan ells mantenen tot mal hom qui a ells se acosta, los mals hòmens, per confiança llur, se allarguen a fer tot mal.

Lo segon que deïa Téter qui exalçava e conservava la cosa pública, era exaltació dels reverents, ço és que tostemps tinguessin l'ofici del regiment persones de honor, qui són tals qui es preen de llur estament, e de llur honor, e de bonesa e de fama, e de si mateix e dels seus, e hi atenen fort, e qui amen la comuni-

tat e qui no amen diners sinó, així com dit és, honor e fama de si mateix e dels seus, e encara sien ells qui es vulla. E açò guardava fort lo senat de Roma, majorment quant elegia emperador; e quant lo veïen hom reverent en ses costumes, així com dit és, no guardaven si eren pagesos o cavallers o de qual estament se volgués. Car Dioclecià, emperador, de l'aradre e dels bous lo llevaren quan fon fet emperador. E així d'altres notables persones foren per ells molt honrades segons que ells los trobaven reverents e dignes de honor.

Lo terç punt sí dix que era de demanar a tot hom consell. Deus saber que, antigament, en Roma era aital costuma, que cascú havia a escriure e a presentar a la comunitat la millor obra que sabés per bon estament de la comunitat, e despuis posava's en obra de consell del senat. E sàpies per cert que aquesta cosa és sobiranament profitosa a la cosa pública, ço és que, cert temps de l'any, cascun fos request de proposar en certs llocs de la comunitat les millors coses que sabés per profit del comú, car més veen molts que pocs. E moltes coses posa Déu en lo cor d'un simple hom que no les posa en lo cor dels majors; e despuis los regents principals, vist què dien los altres, poden-ne elegir ço que els sia vijares e que sia millor.

E aquests tres consells trobaren los ro-

mans que eren fort profitosos e conservatius de la cosa pública.

CAPITOL XXXVIII

Qui respon a tres proverbis aportats contra la cosa pública

Per conclusió de aquesta present matèria deus saber que alguns, amadors de si mateixos e poc de la cosa pública ne de la sua ànima, quan són reptats per los savis hòmens per què amen tant si mateixos e tant poc la comunitat, e per colorar sa error, sí al·leguen los següents proverbis antics. Lo primer sí és car dien que «qui serveix a comú no serveix a nengú». Lo segon, que «caritat ordenada a si mateix comença». Lo terç, «qui parteix e s'engana, sant Martí li trau l'ull». Lo quart: «*beatus qui tenet*, baharon qui va cercant», que vol dir que benauirat qui té, e dolent és qui cerca.

Als quals proverbis respon Ciracus en lo primer tractat *De regimine mundi*, on diu així: que al·legar que servir a comú és servir a nengun, ver és que aital servir no és especial a u tot sol, ans és primerament servir a Déu quan hom ho fa per reverència sua, qui mana aquest servei fort afectuosament, així com

apar en diverses parts de la Escriptura. Aprés aquest servei és servir a tots aquells de la comunitat en general e cascú en especial, qui són membres de la cosa pública.

E posem que cascun sia desconeixent en tant que nengú no ho satisfaça: ja val més per a tu qui fas lo servei aquest. Car tot bon lloguer s'espera ab Déu, qui el te darà sens tota comparació pus altament que neguna comunitat del món. Mas tu, miserable, qui aquest proverbi al·legues, ¿volries que de present que has fet lo plaer o servei, de continent fos aquí la paga humana? Bé ensenyes que no fas lo servei per caritat ne per amor de Déu, ans amaries més fort sotil paga temporal que tota la divinal. Per tal, fa Déu gran miracle de aquests aitals, car lleixa'ls caure en temps e en lloc en cas que gràcia ne privilegi que haja la comunitat no els pot ajudar ne valer. Pren-los-ne així com als malandrins qui prenen corona, no per amor de Déu mas per tal que com hagin fet qualque mal o gran excès que no sien penjats. E Déu qui veu la llur mala intenció, lleixa'ls caure en tal guisa que corona ni res que al món sia no els val que no encórreguen ço de què es temien, ne troben nengú que els vulla ajudar.

Quan dien, en lo segon proverbi, que caritat ordenada comença a si mateix, ver dien. E per tal, si ells treballaven lleialment per la cosa pública, començarien de fer bé a si mateix.

Car qui fa bé a la comunitat, primerament fa obra meritòria per si mateix a salvar, puix la faça en caritat. Mas per lo dit proverbi al·legat ells volen dir que primerament e de tots punts deuen haver cura de sa persona e de casa sua e curar-se del bé proprii. E si ho fan així, ja no són en caritat, car diu sant Pau (*Prima ad Corinthios*, XIII): *Caritas non quaerit quae sua sunt;* e vol dir que hom que haja caritat no atén al bé propri e personal, temporal, mas atén al bé de la sua ànima, la qual està majorment en amor de la comunitat amada per amor de Déu. E per tal car aquests així es converteixen a amar si mateix lleixant la comunitat, los aporta Déu en oi de tota creatura, en tant que a tota res són pudents, ne troben jamés que, per amor d'ells, de bon cor nengú los faça servei.

Al terç proverbi, quan dien que «qui parteix e s'engana, sant Martí li trau l'ull», dic-te que aquests són aquells qui mal parteixen sa amor, quant la primera part, donen a la carn, e per consegüent enganen si mateixs. E sant Martí, qui faïa lo contrari, los jutja davant Déu que són sens ulls, encegats e orats; car podien guanyar sens fi si bé haguessen partit, e, així partint, han perdut Déu e si mateix. E per tal, quan així han amada la carn e avorrit Déu e lo bé comú e han feita ídola de si mateix, troben-se en la mort enganats, pobres e nuus, sens tot bé qui al món sia, e en aital

disposició que no els ajuden los mèrits de nenguna comunitat, ço és, ne del cel ne de la terra ne encara de Jesucrist qui han avorrit en vida, com tu sies membre tallat del seu cos místic, qui és la comunitat dels feels crestians.

Quant dien, en lo quart proverbi, que *beatus qui tenebit*, etc., ver dien si ho entenien; car aquell té, ço és qui és vera riquesa, així com és caritat e vera amor a bé comú, aquell és pròpriament ric, car aital ha Déu ab si. Mas ells no són de aquella llurea, car, tenint ells ço que amen, no tenen res. Car escaparlos ha així com ang[u]ila viva e llisa escapa a hom entre les mans, e llavors cercaran que puixen queucom prendre; e los diables trufar-se han d'ell e, cridant, li diran per escarn: «Baharon, què vas cercant?» ço és: «Dolent, malastruc, mala fuist nat, car pus quehas amat ço que tenir no es podia, ara t'és tot escapat, e així com a dolent vas ara cercant; e no és ara temps de cercar, ni Déu, ne sesobres, ne ses carreres. Vet, que has trobada la mort corporal e eternal, les quals posseiràs, e dolent seràs d'aquí en avant *in saecula saeculorum*».

Per totes aquestes coses apar que amar la comunitat e ajudar-li incessantment ab oracions e ab santes induccions e ab virtuoses obres, és cosa a Déu plasent sobiranament, e obra en si molt alta e virtuosa e qui porta l'hom a gran estament dins si; e finalment, ha major part en lo regne del nostre gloriós Pare,

qui per amor a la comunitat devallà del cel a nós e ab nós conversà trenta tres anys, e nos informà per tres anys e mig de aquella fontanal doctrina devallada de Déu lo Pare, e per amor de la comunitat pres mort, e a amar-la nos incita e exhorta tostemps, per diverses informacions sues.

E açò sia dit quant al primer tractat de aquest present llibre, lo qual s'apella del *Regiment de la cosa pública*. Qui més voldrà de aquesta matèria mire al procés de aquest llibre, car aquí és tocada aquesta matèria en diversos llocs.

CAPITOL XXXIX

Qui dóna conclussió a tot lo tractat

Acabat lo present tractat per la misericòrdia de Déu, resta tornar a reduir mi mateix, suplicant, senyors meus, a la vostra reverència que si en açò que damunt és dit ha res de bé que sia ne que puixa servir al vostre regiment e de aquells qui a vosaltres, senyors, succeiran, que tot sia atribuït al donador de totes gràcies, nostre Senyor Déu. Si hi ha defalliments, així com creu que haja molts, plàcia-us atribuir-los a la mia ignorància. E no res menys, senyors meus, vos plàcia de pendre aquest poc

servei de la mia simplicitat, lo qual sap Jesucrist que us ofir ab gran afecció, e açò per honor de nostre Senyor Déu e per sàtisfer a la vostra providència, a la qual me tinc tostemps fort carament per obligat.

E encara a la fi del tractat vos requir e us enduesc ab tota aquella vigor d'espirit que puc, que, per la sanc de Jesucrist, aquesta tan alta obra com és lo regiment de la cosa pública vullats fer e exigir ab tota diligència.

Lo qual regiment està sumàriament en haver tostemps Déu davant vostres ulls e en aprés servar-vos nets de tota corrupció e en governar la comunitat, dret, ab tota diligència, postposat tot oi e rancor, menyspreant tot perill qui seguir-vos-en puixa, posant-vos en les mans d'Aquell qui és escut ferm de tots aquells qui per veritat e per justícia volen virtuosament pugnar. Car, com dix Sèneca, que no és apte de regiment qui tem oï de nengú ne menaces.

E com aital regiment requira gran estudi, per tal vos plàcia sobre açò llargament pensar, car, com diu Boeci *(Primo de Consolatione): Sententia Platonis est: Beatas fore res publicas si eas uel studio sapientiae regerent, uel earum rectores studium sapientiae contingissent;* e vol dir que sentència és d'aquell gran filòsof Plató, que llavors la cosa pública és benauirada quant los regidors la reigeixen ab savi estudi e diligent.

O, quant així és! Que los dits regidos entenen estudi de saviesa qui els ensenya de bé e sàviament regir. Car diu Severus: «Per lo dit estudi coneixen quin ne qual deu ésser regidor de la cosa pública e perceben clarament que jurats e regidors aitals són ministres de Déu, braços del príncep, ulls del bé comú, llengua del poble, seguretat dels estranys, fortalea dels amics, alegria de la comunitat, corona de la sua fama, escut contra tota adversitat, coltell e mort dels mals hòmens, vida de la terra, esperança dels aterrats, mare del pobres, consell e refugi dels exel·lats, terror dels enemics, espill de cleresia, noblea e bellea de les lleis, raïl de justícia, lligament de pau, cor, cap e honor de tot lo poble. Als quals deu ésser dada per tots cordial amor, especial honor, reverent nom, honorable lloc, poderosa defensió, e en per tostemps gloriosa memòria.

Veus, senyors, a què us és tengut lo món per vostre bon regiment. E ultra açò, per aquesta tanta e tant poderosa obra, podets ab confiança esperar gràcia en la misericòrdia del Fill de Déu en esta vida present, e aprés la sua copiosa e eternal glòria. *Ad quam nos perducat Iesus Christus, qui cum Deo Patre et Spiritu Sancto uiuit et regnat omnipotens Deus in saecula saeculorum. Amen.*

Deo gratias.

A honor e glòria de la santíssima Trinitat e per instrucció dels qui lo bé, augment e conservació de la cosa pública zelen, fon empremptat lo present tractat en la ínclita ciutat de València per Christòfol Cofman, alamany, en lo any de la salutífera ativitat del Redemptor, Senyor Déu Jesucrist, mil quatre cents noranta e nou a vint e vuit del mes de gener

NOTES

Pàgina 15 ratlla 15. —Aquests jurats foren elegits el 9 de maig de 1383. (Veg. Ivars, *Eximènez en València*, en «A. I. A.», XIX, 369.

Pàg. 17 r. 7. —Proverbis, IX, 9.

Pàg. 18 r. 27. —En les *Constitucions de Catalunya*, llibre 4, tit. 19, usatge *Los Cristians no venan armas a Sarrains*... (ed. 1909, p. 287).

Pàg. 23 r. 27. —«La Sala» designa el Consell general de València.

Pàg. 24 r. 25. —Potser prop de La Garrofera, caseriu de la província de Castelló de la Plana, municipi de Benafigós.

Pàg. 32 r. 3. —Aquesta referència a Valeri Màxim està equivocada.

Pàg. 34 r. 4. —Fa al·lusió als dos menorets beats, fra Joan de Perusa i fra Pere de Sassoferrato, morts pel rei de València Zeit-Abu-Zeit en una data que, segons els historiadors, oscil·la entre 1221 i 1231, però segurament abans de 1229, en què l'esmentat príncep sarraí féu un tractat d'aliança amb Jaume I. (Veg. P. Atanasi López, *La Provincia de España de los Frailes Menores* (Madrid, 1910), 93, i pel tractat, Miret i Sans, *Itinerari de Jaume I* (Institut d'Estudis Catalans, 1918), 77.

Pàg. 36 r. 18. —Els «reals de València» foren creats per Jaume I el 7 de maig de 1246. (Veg. Botet

i Sisó, *Les Monedes Catalanes* (Institut d'Estudis Catalans, 1909), II).

Pàg. 36 r. 3. —En les instruccions donades pel Consell de València als tres religiosos que havien de fer l'oració fúnebre del rei Pere III (segons algun historiador, l'Eiximenis era un d'ells) hom fa notar la predilecció que el dit rei sentia per aquesta ciutat i l'ús de posar una corona sobre la lletra *l* de València. (Veg. P. A. Ivars, «A. I. A.», XV, 110).

Pàg. 39 r. 18. —*posicions*, C.

Pàg. 39 r. 24. —*una cosa sola*, C.

Pàg. 39 r. 30. —Probablement Aristòtil, *Política*, llib. III, cap. 4; o llib. I, cap. II. (Conf. *Aristotelis opera* (ed. Lió, 1563), II, 749 i 791.

Pàg. 41 r. 23. —*e vol dir que així com diverses membres fan un cors qui han diversos oficis són en l'hom, així diverses persones e oficis fan un cors ajustats...*, C.

Pàg. 41 r. 28. —No sabem a quin autor ni a quina obra es refereix.

Pàg. 43 r. 8. —*portant-lo*, C.

Pàg. 44 r. 16. —*Papa Celestí XII*, C.

Pàg. 44 r. 20. —*cor és*, C.

Pàg. 55 r. 24. —*qui ens pertanyen*, C.

Pàg. 45 r. 11. —Conf. Sant Pau, *Epístola primera als Corintis*, XII, 13 i als Coloss. III, 14 i ss.

Pàg. 45 r. 18. —Conf. Epístola 138, cap. III de l'ed. Migne (*Patrologia Latina*, XXXIII, col. 525).

Pàg. 46 r. 7. —Entre les lletres de Sant Agustí, l'epíst. 136.

Pàg. 47 r. 4. —*la cosa se governava*, C.

Pàg. 47 r. 13. —*argüeix*, C.

Pàg. 47 r. 19. —¿Es refereix a un tros del *Bellum Catilinarium*, VII, que comença: *Urbem Romam sicut ego accepi condidere...*?

Pàg. 48 r. 15. —Aquesta no és exacta. Probablement es refereix al llibre III, en diversos indrets, especialment en els capítols XXX i XXXI. Veg. Migne, *P. L.*, XLI.

Pàg. 48 r. 30. —*juí, misericòrdia*, C.

Pàg. 49 r. 18. —El text és de l'*Epistola* ab *Gàlatas*, III, 19. El *Dotzè* no refereix aquest text a l'*Epistola ad Thessalonicenses* ni esmenta per res l'*Epistola ad Hesichium* (*P. L.*, XXXIII, epíst. 217, col. 899), en la qual no hi ha res del que li atribueix Eiximenis.

Pàg. 49 r. 26. —*car diu que llavors*, C.

Pàg. 50 r. 12. —En aquesta època eren freqüents els atacs als romans. Són particularment virulents en el *Somnium Uiridarii*, compost en 1376, probablement per Felip de Maizières i que tingué una gran difusió. (Veg. Salembier, *Du grand Schisme d'Occident* (ed. 1925), 9.

Pàg. 51 r. 18. —*en esperit veu*, C.

Pàg. 52 r. 5. —Veg. *P. L.*, CLXXXII, col. 773.

Pàg. 52 r. 26. —Sembla que es refereix a la *Ciutat de Déu*, llib. V, cap. XVIII, (*P. L.*, XLI, col. 165).

Pàg. 53 r. 25. —Es deu referir a la *Tabula iuris* de Martí de Troppau, polonès, dita *Martiniana*. (Veg. Ehrle, *Hist. bibliot. romanorum Pontificum*, I. Recensio avinion. 1369, ns. 1094, 1711, etc.) o, més probablement, al *Chronicon pontificum et imperatorum*, conegut per *Chronica Martiniana*.

Pàg. 53 r. 28. —*així que tots los qui són*, C.

Pàg. 54 r. 3. —*aquesta és de tanta pravitat*, C.

Pàg. 54 r. 27. —Juvenal, sàtira VI, versos 287-288.

Pàg. 55 r. 7. —*Excidio Urbe*, C. (Conf. Migne, *P. L.*, XI, 715 i *De Ciuitate Dei*, llib. III, cap. XIX, (*P. L.*, vol. cit.).

Pàg. 57 r. 8. —Epístola de Sant Pau als romans, cap. VIII, vers. 31.

Pàg. 57 r. 13. —Deuteronomi, XXXI.

Pàg. 57 r. 14. —Josuè, XXIV.

Pàg. 56 r. 22. —Hom ha atribuït a un tal Hegesip una traducció llatina i un arranjament de l'obra de Flavi Josep (aquell nom n'és una deformació). Sembla que cal atribuir aquest treball, fet en la segona meitat del s. IV, a Sant Ambròs. El text esmentat es troba, entre les obres del dit sant doctor, en Migne, *P. L.*, XV, 2237 i 2238.

Pàg. 58 r. 20. —*manera*, C.

Pàg. 66 r. 1. —En l'edició del *Dotzè* manca tot aquest paràgraf.

Pàg. 60 r. 12. —Diàlegs de Sant Gregori, llibre II, cap. XV (*P. L.*, LXVI, 162.)

Pàg. 62 r. 28. —*o al menys la refrenaràs*, C.

Pàg. 64 r. 17. —*Aristotelis opera* (ed. Lió, II), 1406. *Metafísica*, llib. XII, cap. X.

Pàg. 64 r. 20. —Proverbis, XXVIII, 2.

Pàg. 64 r. 24. —*a tants*, C.

Pàg. 65 r. 8. —Es refereix segurament a P. Emili Lèpid i a Fulvi Flaccus. (Veg. Valeri Màxim, llib. IV, cap. II).

Pàg. 65 r. 17. —Veg. Sant Agustí, *De Ciuitate Dei*,

llib. V, cap. XII, paraules de Cató; Migne, *P. L.*, XLI.

Pàg. 65 r. 22. —Veg. Sant Agustí, *op. cit.*, llib. I, cap. XXXIII.

Pàg. 65 r. 27. —Veg. Sant Agustí, *op. cit.*, llib. II, cap. II.

Pàg. 65 r. 28. —Epístola de Sant Agustí, cap. II (*P. L.*, XXXIII, 531).

Pàg. 66 r. 1. —*fondament... no aquells que lo poble... mas aquells*, C.

Pàg. 66 r. 4.— No sabem si es refereix al filòsof grec Policrates.

Pàg. 66 r. 7. —*no atenen als mals*, C.

Pàg. 66 r. 8. —Evangeli de Sant Mateu, XX, 16; i XXII, 14.

Pàg. 67 r. 12. —Veg. Ciceró, *De inuentione rethorica*, llib. I, cap. XLIII.

Pàg. 67 r. 14. —L'homilia primera comprèn del cap. I al VIII del primer llibre sobre l'*Hexaemeron* (*P. L.*, XXXIV, 134 i ss.)

Pàg. 68 r. 10. —En l'edició del *Dotzè* es troba: «Papianus, *De natura dominorum*. ¿Serà una obra atribuïda a Papinià? ¿O bé algun escrit de Papias, autor del tractat *De naturis bestiarum*? ¿O potser de Papias, el gramàtic?

Pàg. 68 r. 12. —*per ella sia la cosa pública*, C.

Pàg. 68 r. 27. —*per Ell és*, C.

Pàg, 69 r. 17. —Valeri Màxim, llib. VI, cap. V. Es el cas de Zalenc, de la ciutat de Locrèsium.

Pàg. 70 r. 28. —*les ovelles van avant*, C.

Pàg. 71 r. 12. —*e los majors temen en observar-la*, C.

Pàg. 72 r. 9. —*ut sicut ego facio*, C.

Pàg. 72 r. 14. —*si doncs d'on deu*, C.

Pàg. 72 r. 21.— Conf. Sant Gregori, *Liber regulae pastoralis*, part 3.ª, cap. IV, (*P. L.*, LXXVII, 54).

Pàg. 73 r. 10. —*Ibid.*, part I, cap. II, col. 16.

Pàg. 74 r. 22. —Conf. Sant Gregori, en *XL Homiliarum in Euangelia libri duo*, lib. I., hom. XII (*P. L.*, LXXVI, col. 1119.)

Pàg. 74 r. 29. —*que les coses profitoses*, C.

Pàg. 76 r. 4. —Veg. Valeri Màxim, llib. VI, cap. V.

Pàg. 76 r. 22. —Conf. Valeri Màxim, llib. V, cap. VIII; o Sant Agustí, *De Ciuitate Dei*, llib. V, cap. XVIII.

Pàg. 76 r. 28. —En el segon llibre dels Macabeus, cap. IV, no es parla d'Elzear. Les altres referències són exactes.

Pàg. 77 r. 14. —Deu referir-se al tractat *De Regimine Principum* d'Egidi Romà, del qual existia una trad. catalana feta per fra Arnau Estanyol. (Rubió i Lluch, *Documents*, I, 288).

Pàg. 77 r. 27. —Veg. la lletra 138 de Sant Agustí, cap. III, en *P. L.*, XXXIII, 533.

Pàg. 79 r. 21. —*e així com diu Philosofus*, C.

Pàg. 80 r. 9. —*tot s'hi pert*, C.

Pàg. 81 r. 13. —*d'on ha venir*, C.

Pàg. 82 r. 1. —Veg. *De offiiciis*, llib. I, cap. V, VII i X, (ed. de Pàdua, 1755); *De natura deorum* (ed. Aldina, § 67).

Pàg. 82 r. 8. —*e puix entén*, C.

Pàg. 82 r. 15. —Segurament deu ésser un sermó de Sant Bernat, però no l'hem trobat en cap dels

sermons de l'advent (Veg. *P. L.*, CLXXXII).

Pàg. 82 r. 26. —Veg. Aristòtil, *Ethicorum ad Nicomacum*, llib. I, cap. I, II, col. 659).

Pàg. 83 r. 1. —Veg. Sant Agustí en *P. L.*, XLIII i XLI col. 63. Tret de Ciceró, *De officiis,* llib. III, cap. XXIX.

Pàg. 83 r. 10. —Sant Agustí, *Ciutat de Déu*, llib. V, cap. IV (*P. L.*, XLI, col. 144).

Pàg. 83 r. 15. —Conf. Ciceró, *De· officiis*, llib. I, cap. V i VII. (ed. Pàdua, 1755).

Pàg. 83 r. 31. —Probablement, en el llib. II, cap. UVIII.

Pàg. 84 r. 27. —*Sabiduria*, X, 17.

Pàg. 85 r. 10. —Veg. Valeri Màxim, llib. IV, cap. II. VI.

Pàg. 86 r. 14. —*regent estant en fealtat*, C.

Pàg. 87 r. 5. —Per a les fonts de les faules d'Eiximenis, veg. la introducció de Marçal Olivar al volum VI d'aquesta biblioteca.

Pàg. 87 r. 16. —*tració*, C.

Pàg. 88 r. 7. —*gran escut e defensió de la cosa pública, e aquella ama*, C.

Pàg. 88 r. 18. —És segurament el tractat *De Republica* de Ioannis Gallensis, menoret. (Veg. Wadding, *Scriptores Ord. Min.* (ed. 1906), 141).

Pàg. 88 r. 23. —*del seu cos*, C.

Pàg. 89 r. 1. —Ciceró, *De officiis*, llib. I, cap. XIII, (ed. Pàdua, 1753).

Pàg. 89 r.11 . —Ciceró, llib. I, caps. VII i X.

Pàg. 89 r. 15. —No coneixem aquest escriptor. ¿Serà

Ostiensis, nom amb què també és conegut Enric de Segúsia?

Pàg. 90 r. 5. —Tampoc hem pogut identificar aquest autor. En un inventari de llibres d'un abat de Ripoll hom llegeix: *Item altre libre apellat Questiones de libris et litteris vel singulis causis Quaroli.* (Rubió i Lluch, *Documents*, II, 240).

Pàg. 91 r. 16. —*menjals*, C.

Pàg. 91 r. 23. —*cor acostar s'hi*, C.

Pàg. 92 r. 28. —*estament posant*, C.

Pàg. 93 r. 6. —Veg. *Gènesi*, XXXIX, 7-20.

Pàg. 93 r. 10. —*Primer dels Reis*, XXIV, 4-23, i XXVI, 4-25.

Pàg. 93 r. 14. —*Segon dels Reis*, XII, 26-31.

Pàg. 94 r. 10. —Ciceró, *De officiis*, llib. III, cap. XXVI.

Pàg. 94 r. 11. —Potser es refereix a la *Historia Romana* de Pau Diaca.

Pàg. 95 r. 11. —Ciceró, *De officiis*, llib. III, cap. XXIX. Ja ho havia posat abans treient-ho de Sant Agustí.

Pàg. 96 r. 19. —*llurs consellers*, C.

Pàg. 96 r. 26. —No sabem si es tracta de Venanci Fortunat. Conf. *P. L.*, VII, 285; IX, 183).

Pàg. 97 r. 7. —Ignorem la procedència d'aquest tros en llatí, el qual no figura en el *Dotzè.*

Pàg. 99 r. 3. —Potser sigui la història de Pau Orosi, anomenada algunes vegades *Ormesta Mundi* o *Moesta Mundi*. Veg. Rubió, *Documents*, I, 344 i 434 i *P. L.*, XXXI, 663 i ss. Sobre el mot «Ormesta» veg. el prefaci del mateix volum de la *P. L.* p. 642.

Pàg. 100 r. 11. —*Eclesiàstic*, VI, 15-16.

Pàg. 100 r. 22. —*Eclesiàstic*, VI, 23.

Pàg. 101 r. 14. —*comunament entès*, C.

Pàg. 101 r. 23. —*servil e humanal*, C.

Pàg. 102 r. 14. —*e dels maestres*, C.

Pàg. 102 r. 27. —Potser és l'historiador llatí del s. IV, autor del *Breuiarium ab Urbe condita* i que va servir de base a la *Historia Romana* de Pau Diaca (Veg. *P. L.*, XCV, 239).

Pàg. 103 r. 19. —*lo segon vocable és aquest: que los consellers en la cosa pública,* C.

Pàg. 103 r. 22. —Veg. Ciceró, *De senectute*, VI (ed. de Pàdua, 1756)

Pàg. 104 r. 5. —No creiem que mai hagi existit aquest autor.

Pàg. 104 r. 24. —Aristòtil, *Topica*, lib. III, cap. II: *nemo enim iuuenes eligit duces, eo quod non constat eos esse prudentes.*

Pàg. 104 r. 25. —*eligimus iudices*, C.

Pàg. 104 r. 31. —Aristòtil, *Rethorica*, llib. II cap. XII: *iuuenes ergo huiusmodi moribus sunt, ut aptissimi ad cupiendum sint, potentesque facere quaecumque cupiant... nimis enim agunt in omnibus, nimis amant, nimis oderunt.*

Pàg. 105 r. 23. —Veg. Daniel, II i XII, i Judit, VIII.

Pàg. 105 r. 28. —Es refereix al cas de M. Castrici, narrat per Valeri Màxim, *Dictorum fact. mem.*, llib. VI, cap. II X.

Pàg. 106 r. 13. —Veg. *Primer dels Reis*, XVII, 41-51.

Pàg. 107 r. 25. —*car és segons*, C.

Pàg. 108 r. 1. —Serà Lluci Anni Sèneca?

Pàg. 108 r. 2. —*provant lo present*, C.

Pàg. 108 r. 7. —*posat en bon*, C.

Pàg. 109 r. 3. —*que és la cosa pública*, C.

Pàg. 109 r. 6. —*açò lloava en especial*, C.

Pàg. 110 r. 16. —*guanyar molt nom*, C.

Pàg. 110 r. 19. —*que per res*, C.

Pàg. 111 r. 8. —Possible referència a la *Història Romana* de Pau Diaca, i a les *Històries Troianes* de Guido delle Colonne, traduïdes al català per Jaume Conesa.

Pàg. 111 r. 26. —Epístola als Filipenses, II, 21

Pàg. 112 r. 10. —*quia in Ait...*, C.

Pàg. 112 r. 10. —Veg. Obres de Sant Gregori (*P. L.*, LXXIX, col. 949).

Pàg. 112 r. 18. —*aquells qui la' dita causa faïen, no temien*, C.

Pàg. 112 r. 29. —No sabem a qui es refereix. En Ehrle, *Hist. Bibl. Avin.* trobem, en la rec. de 1369, n. 683: *Ioannis Salisburiensis Polycratica,* llib. 8; i en la de Gregori XI (1375), n. 855: *Item in uolumine signato per CCCLIV, libri Policrati;* i en el n. 856: *Item in uolumine signato per CCCLV Policratus et Uegetius de re militari.*

Pàg. 113 r. 2. —*Tirici Pietatem*, C.

Pàg. 114 r. 6. —Veg. *P. L.*, XLI.

Pàg. 114 r. 16. —Veg. *De officiis*, I, cap. XXV (ed. de Pàdua 1753, vol. III, p. 385).

Pàg. 114 r. 18. —*per regiment*, C.

Pàg. 114 r. 23. —*entregament*, C.

Pàg. 114 r. 25. —Veg. *De Ciuitate Dei*, llib. V cap. XII, (*P. L.*, XLI, ed. 157).

Pàg. 115 r. 4. —Veg. *P. L.*, XLI, col 164.

Pàg. 115 r. 12. —No hem pogut trobar les referències que fa a Vegeci, en l'edició crítica d'aquest autor (per Lang, Leipzig. Teubner, 1885). Solament esmenta *Atilius Regulus* en la introducció al llib. III, p. 64-5.

Pàg. 115 r. 12. —*de consilio Regulio*, C.

Pàg. 115 r. 16. —Veg. sobre el cas de Quíntius Cincinnatus, *De Ciuitate Dei*, llib, V, cap. XVIII (*P. L., l. c.*)

Pàg. 115 r. 27. —El cas de Fabrici no es troba en Vegeci, sinó en Sant Agustí, en el lloc citat de la *Ciutat de Déu* (llib. V, cap. XVII).

Pàg. 116 r. 3. —En Valeri Màxim no hem trobat el cas tal com el posa Eiximenis. Potser es refereix al que reconta en el llib. VIII, cap. XV, p. 569.

Pàg. 116 r. 10. —*bastant saber a*, C.

Pàg. 116 r. 11. —Valeri Màxim dóna aquest fet com esdevingut a Genúcius Cipus. (llib. V, cap. VI, p. 354).

Pàg. 116 r. 24. —Deu referir-se a la Crònica d'Helinand, que és incomplerta. En el tros publicat (*P. L.*, CCXII) no hi ha el cas que cita Eiximenis.

Pàg. 117 r. 6. —Veg. Valeri Màxim, llib. V, cap. VIII (ed. citada, 366).

Pàg. 117 r. 7. —Veg. *P. L.*, XLI, col. 162.

Pàg. 117 r. 14. —Veg. Sant Agustí., *ibid.*

Pàg. 117 r. 14. —El cas de Manli Torquat es troba en Valeri Màxim, llib. V, cap. VIII (ed. citada, 366-7).

Pàg. 117 r. 24. —Ciceró, *De officiis*, lib. III, ed. Pàdua, 1753, vol. III, p. 385).

Pàg. 118 r. 7. —Sobre la resposta d'Escipió Emilià oposant-se a què fossin enviats a Espanya Sulpici Galba i Aureli Cotta, veg. Valeri Màxim, llib. VI, cap. IV, 407.

Pàg, 118 r. 13. —*Sípius Milianus*, C.

Pàg. 120 r. 9. —Veg. Valeri Màxim, llib. V, cap. VI (ed. esmentada, p. 355).

Pàg. 120 r. 12. —Veg. Sant Agustí, *De Ciuitate Dei*, llib. V, c. XVIII (*P. L.*, XLI, col. 103) i Valeri Màxim, llib. V, cap VI, p. 354 de l'edició esmentada.

Pàg. 120 r. 23. —*que quant havien*, C.

Pàg. 121 r. 1. —Hauria de dir Torquat. Veg. Sant Agustí, *l. c*).

Pàg. 121 r. 14. —Veg. la nota a la pàg. 99 r. 3.

Pàg. 121 r. 21. —Possible referència a Valeri Màxim, llib. IV, cap. III, pàg. 260

Pàg. 121 r. 27. —Sèneca, Obres (ed. Pàdua, 1713), II, 51.

Pàg. 122 r. 5. —Referència equivocada.

Pàg. 122 r. 9. —Veg. Valeri Màxim, llib. V., cap. V (ed. citada, 375-6).

Pàg. 122 r. 18. —No hem trobat aquest passatge citat.

Pàg. 122 r. 26. —*lo cos en cascuna part*, C.

Pàg. 122 r. 28. —*de la comunitat, aquesta cosa especial li deu*, C.

Pàg. 123 r. 8. —*Nabugadonosor*, C.

Pàg. 123 r. 10. —Profecies de Jeremies, IX, 4.

Pàg. 123 r. 18. —Veg. Sant Agustí, *De Ciuitate Dei*, llib. V., cap. XVIII (*P. L.*, LXI, p. 164).

Pàg. 123 r. 29. —*empaixàs*, C.

Pàg. 125 r. 12. —*mills servada*, C.

Pàg. 125 r. 21. —En realitat, *Proverbis*, XIII, 8.

Pàg. 128 r. 30. —En Aristòtil no hem trobat aquesta frase.

Pàg. 129 r. 12. —Es refereix a l'*Onzè del Crestià*, que Eximenis tenia en projecte

Pàg. 129 r. 16. —*ne d'aquesta*, C.

Pàg. 130 r. 16. —*qui és obligat*, C.

Pàg. 130 r. 27. —*calcigar curam*, C.

Pàg. 131 r. 13. —*implicat*, C.

Pàg. 131 r. 23. —No hem pogut identificar aquest «Balbus filòsof».

Pàg. 132 r. 2. —Veg. Profecia de Jonàs, III, 5-9.

Pàg. 132 r. 14. —No hem pogut identificar aquest «Clarus»

Pàg. 133 r. 26. —*quant en lo temps*, C.

Pàg. 135 r. 9. —En realitat, Isaïes, XLI, 23.

Pàg. 135 r. 26. —*una vegada dels grans*, C.

Pàg. 135 r. 27. —*no sabien a si mateixs*, C.

Pàg. 136 r. 11. —*que s'enraja*, C.

Pàg. 136 r. 23. —*tots aquells que n'usen*, C.

Pàg. 136 r. 31. —En realitat, Josuè, VII

Pà. 137 r. 19. —No hem pogut identificar aquest «Marcidus»

Pàg. 138 r. 19. —*empaixada.*

Pàg. 140 r. 12. —No sabem qui és aquest «Versificator».

Pàg. 140 r. 20. —Veg. Gracià *Decretals*, dist. 56. 3.ª part, càn. X, *Contra Bonifacius martyr scribens Acreldobaldo regi anglorum...*, en la *P. L.*, CLXXXVII, col. 310.

Pàg. 141 r. 16. —*spuria uitulam non...*, C.

Pàg. 141 r. 20. —*erradicabuntur*, C.

Pàg. 141 r. 23. —*enim omnes filii*, C.

Pàg. 142 r. 10. —*així es posa*, C.

Pàg. 142 r. 10. —Veg. Gracià, *Decretals*, dist. 56. 3.ª part, càn. XIII: *Quod autem uitium*, *P. L.*, CLXXXVII, col. 312.

Pàg. 143 r. 1.— Veg. Gracià, *Decretals*, dist. 56. part 1.ª, càn. V i Jefte, VIII.

Pàg. 143 r. 6. —Es refereix a Heracli I, emperador d'Orient (575-641), vencedor de Cosroes i alliberador de Jerusalem.

Pàg. 143 r. 8. —*Guilelm*, C.

Pàg. 143 r. 8. —Guillem el Conqueridor, fill natural de Robert el Diable, duc de Normandia, nat en 1027, i que va conquerir Anglaterra.

Pàg. 143 r. 11. —Enric II de Castella, dit de Trastamara, fill natural d'Alfons XI i de Leonor de Guzman, nat en 1333 i mort en 1379.

Pàg. 143 r. 28. —*que he dit aci per tal*, C.

Pàg. 144 r. 6. —Al·lusió al *Terç del Crestià*.

Pàg. 144 r. 27. —¿Es referirà a les *Partides*, dites «les lleis de l'Emperador» en un document de 1365 citat en Rubió, *Documents*, I, 208?

Pàg. 146 r. 10. —Veg. Eiximenis, *Contes i faules*, 77-8 («Els Nostres Clàssics», VI).

Pàg. 147 r. 9. —*lo exel·laren*, C.

Pàg. 149 r. 10. —No serà Egidi Romà?

Pàg. 149 r. 21. —*minyons e han seny de fadrí*, C.

Pàg. 149 r. 26. —*indiuissim dedisti*, C.

Pàg. 149 r. 29. —Profecia de Daniel, IX, 27

Pàg. 150 r. 20. —*l'hom foll e malvat*, C.

Pàg. 150 r. 28. —No coneixem aquest autor.

Pàg. 151 r. 26. —Boeci, Obres, *P. L.*, LXIII, col. 706.

Pàg. 153 r. 8. —*espaixada*, C.

Pàg. 153 r. 20. —*defetes*, C.

Pàg. 153 r. 25. —Els *échevins*, nom de les autoritats municipals al nord de França durant l'Edat mitjana.

Pàg. 154 r. 1. —*tant a tant*, C.

Pàg. 155 r. 9. —*espaixadament*, C.

Pàg. 155 r. 10. —*en alt e tant alt com*, C.

Pàg. 155 r. 25. —Veg. Eiximenis, *Contes i faules*, 78-9 («Els Nostres Clàssics», VI).

Pàg. 156 r. 8. —*un sols*, C.

Pàg. 159 r. 10. —Veg. el volum citat d'Eiximenis, pàg. 80-3.

Pàg. 164 r. 12. —Ciceró, *De officiis*, llib. II, cap. XXIV.

Pàg. 165 r. 10. —Veg. Aristòtil, *Política*, llib. V, cap. IV.

Pàg. 166 r. 20. —*altres regidors*, C.

Pàg. 168 r. 7. —No coneixem aquest autor.

Pàg. 168 r. 10. —*on mercaderia torna e abunda*, C.

Pàg. 169 r. 25. —*qualsevol càrrecs*, C.

Pàg. 170 r. 22. —*e ara los prelats presents*, C.

Pàg. 172 r. 24. —*nengú*, C.

Pàg. 173 r. 26. —Segurament es refereix al sofista grec del s. IV a J. C., Gòrgias.

Pàg. 173 r. 30. —*Filomon*, C. Desconeixem aquest autor.

Pàg. 174 r. 8. —Veg. Epístola als Filipenses, II, 21

Pàg. 174 r. 15. —No sabem si és Venanci Fortunat. Veg. la nota anterior.

Pàg. 174 r. 30. —Probablement Ciceró, *De officiis*, llib. I, cap. XXV.

Pàg. 177 r. 27. —*ço que tostemps*, C.

Pàg. 179 r. 25. —No hem pogut trobar aquest autor.

Pàg. 180 r. 28. —*quan dieu lo segon proverbi*, C.

Pàg. 181 r. 14. —*aquest així converteixen*, C.

Pàg. 182 r. 13. —*angila*, C.

Pàg. 184 r. 24. —Boeci, Obres, *P. L.*, LXIII, col. 615.6

GLOSSARI

Figuren en aquest glossari la majoria de les paraules i accepcions que no s'ajusten, per la forma o pel significat, al català modern; les que ometen no poden oferir cap dificultat al lector.

Els mots que surten en més d'un passatge els citem una sola vegada, llevat de quan varien de significat.

A continuació de cada paraula o frase indiquem, per mitjà de dues xifres, la pàgina i ratlla en què es troba.

abdui, 118.4, tots dos
abrivat, 31.12, impetuós
abundarien, 29.1, afemarien (?)
acordava, 156.12, concordava
acullents, 31.6, acollidors
adcerco, 26.28, mena de gra, o llegum.
adzebrons, 25.9, etzeroles (?)
afollat, 130.20, esguerrat, malmès
ajustadís, 19.9, barreja, gent replegadissa
alazflor, 26.8, nom d'un fruit
albudeques, 26.13, mena de síndries
albèrxiques, 25.15, mena de préssecs
alcaraüia, 26.9, nom d'una planta
alcaraülla, 25.28-9, nom d'una planta
antics, 104.19, vells
antigat, 90.3, acostumat
aparia, 51. 19, semblava
aparer, 95.30, aparèixer
apar-ho, 101.3, manifesta
aparès (fés), 146.25, aparentà, féu veure
alquena, 25.27, nom d'un fruit,
alciure, 175.29, matar
aradre, 178.9, arada
aranges, 25.12, mena de taronges.
arborada, 24.23, arbreda
arredoladissa, 20.26, lleugera, aventura
arlot, 145.20, rufià, trinxeraire
artemisa, 57.1, nom d'una planta silvestre
arreades, 31.5, ornades
aucien, 83.29, maten
aur, 104.13, or

autumpne, 23.8, tardor
avengudes, 18.5, reeixides
aveat, 34.29, avesat
avisadament, 20.20, amb compte

balàusties, 26.31, nom de planta
bandés, 47.27, els qui cobraven les multes dels que morien en penes de ban
baratar, 181.16, canviar, canviar amb engany
barater, 173, 30, enganyós
bastada, 40.13, proveïda, atesa
basalís, 104.9, basilisc
batafalua, 25.28, matafaluga
baten, 148.21, peguen, bastonegen
benauirat, 179.23, benaurat, benaventurat
besoludí, 26.30, nom d'una herba silvestre
bregosa, 167.7, de disputa
bufet, 46.14, bufetada
buglosa, 26.31 i 27.1, nom d'una planta, també anomenada «llengua de bou»

cabirols, 30.5, mena d'isards
carta, 160.25, document
carrasques, 23.24, alzines
carrecs, 110.10, carreguis
carrera, 19.29, carrer
cassada, 67-31, abrogada, derogada
celedònia, 26.30, nom d'una planta, que serveix per a curar els ulls
celerats, 52.4, malvats
certes, 33.20, certament
cients, 157.25, entesos, enterats
ciromància, 133.16, quiromància
clamar-se, 154.12, queixar-se, querellar-se
coa, 74.12, cua
colorar, 179.16, disfressar
commoure, 128.29, promoure
comparen, 153.27, compareixen
companya, 103.26, companyia, tripulació
continent (de), 87.26, inmediatament
contrastant (no), 102.10, no obstant
contesa, 65.12, oposició, discussió
contravé, 137.5, desobeeix
còpia, 157.6, abundància, quantitat
corrible, 36.27, corrent
cos, 32.11, curs
cossaris, 115.29, corsaris
cotodriu, 106.13, cocodril
cové, 103.11, pertany, cal
coviment, 80.6, convenient
criminava, 162.24, imputava
cuiden, 139.10, creuen
cuit, 73.28, pensi, procuri
cullerats, 18.26, renegat (?)
ça atràs, 17.2, temps enrera

damnosos 127.27, perjudicials
defalliment, 140.4, culpa, pecat, falta

degasten, 136.5, gasten
deja, 49.3, degui
dejecció, 85.22, minva, baixa
dejús, 85.25, sota, avall
desconeixença, 58.10, desagraïment
desbostat, 134.27, deposat, destronat
desplasent, 148.8, desagradable
divís, 165.5, divisió, desavinença
dix, 178.15, digué
dixeren, 87.8, digueren
dolents, 134.10 malaurats

eixàrcia, 89.26, xarxa
eligents, 165.8, electors
empatxaments, 80.19, destorbs
enans, 71.15, abans
enduesc, 184.7, indueixo
enfellonir, 92.12, enfurir
engravar-se, 24.19, desembocar
enrevironada, 23.11, voltada
enrajats, 139.6, exaltats, enfurits
entrametre, 62.13, ficar
entrecuidament, 140.1, presumpció
entrò, 95.27, fins a
entendre, 128.12, ocupar-se
entregament, 114.23, íntegrament
entrícats, 20.19, de caràcter especial, estranys
envides, 30.19, amb prou feines
escalunyes, 26.14, espècie de ceba
escomogut, 19.13, mogut, agitat
esmaien: s'e, 43.28, defalleixen
esmaginar, 38.20, imaginar
especejat, 145.22, a peces, trossejat
espunyats, 130.24, sense punys
espatxat, 101.30, prompte, ràpid; 101.31, enllestit
especejat, 93.30, trossejat
espaventa, 83.23, espanta
espelta, 25.56, nom d'un cereal
espatxar, 18.7, enllestir
esquius, 64.8, esquivis
estret, 175.26, obligat
estec, 84.2, estigué
estrenyets de noves, 27.24, obligueu a parlar
esvaïdor, 97.15, destructor, exterminador
esvaís, 69.31, ataqués, assaltés el camp de
eufràsia, 26.25, nom d'una planta
executs, 17.13, executeu
exel·lats, 185.15, exiliats
execució, 80-15, diligència
exequits, 162.31, executats
executors, 164-14, executors

falsar, 157.9, falsejar
fiu, 90.22 fii
fir, 152.7, fereix
flums, 16.6, rius
follarts, 47.28, gent poc assenyada, dolenta
fon, 148.14 féu

for, 1.72.5, preu, tassa
fragasta, 26.30, nom d'herba silvestre
fretura, 139.19, manca
fur (a bon), 153.18, a les bones
fustes, 23.27, vaixells

gardós, 22.23, premis, recompenses
gauda, 27.1, planta que serveix per tenyir de groc
gavig, 26.28, nom d'herba
gitar, 72.27, llençar, apartar
gleda, 30.12, nom d'una planta
gleva, 27.7, terròs, pa de terra
golateries, 127.21, excessos de menjar
goliarts, 47.28, truà, calavera
gonella, 46.12, peça exterior del vestir, que portaven homes i dones
guarda, 147.24, mira
guíndoles, 25.13, mena de cirera forta i aspra
gúmenes, 23.19, cordes

hac, 84.2, tingué, hagué
haüts, 53.27, hagut
herba Beatae Mariae Virginis, 26.31, herba de Santa Maria
hic, 27.10, ací
historial, 119.23, historiador
hoc, 69.9, sí
hoc encara, 83.23, a més a més
hòrreament, 98.9, horriblement

ídola, 181.29, ídol
incontinent, 75. 3, immediatament

jusà, 145.26, inferior
lapidat, 75.19-20, apedregat
lladoncs, 79.16, llavors
llagoters, 89.17, aduladors
lledesmes, 143.1, llegítims
lleudes, 169.24, classe d'impostos
llimes, 25.11, mena de llimones dolces
llongs, 47.21, llargs

malaita, 79.24, malaïda
malandrins, 180.20, trapelles
maravelles, 26.27, nom d'una herba
menic, 136, captaire
mercats, 172.1, preu
messions, 160.4, despeses
mesters, 102.14, professions, oficis
mester (haver), 40.11, necessitar
mès-se, 94.3, es posà
mills, 65.20, millor
mogubells, 173, 27, interessos
moll, 78.22, fluix
monsoneguers, 89.18, mentiders
morisc, 35.12, aràbic
muira, 117.29, mori

nafra, 80.31, ferida
nafren, 67.10, fereixen, perjudiquen
nequícia, 151, 21, malvestat

nocument, 114.23, mal, perjudici
noen, e3.24, perjudiquen
noguessen, 120.7, perjudiquessin
notable, 102, 22, cosa notable
noure, 122.4, perjudicar

oblivió, 80.22, oblit
odor, 91.15, olor
occiure, 75.30, matar
ofir, 181.2, ofereixo
oi, 118.8, odi
ocís, 55.12, matà
orats, 99.11, folls
orbs, 130.19, cecs

panís d'acça, 25.25 mena de blat de moro
paor, 86.17, por, temença
pastell, 25.28, herba que servia per a tenyir
peatge, 169.25, dret de passatge
percuts, 43.16, colpeixes
perir, 7.8.1, morir
permès 134.14, permeté
plagar, 151.5, ferir, nafrar
plàcia a Déu (no), 159.28, no vulgui Déu, per Déu que no
plevit, 117.21, satisfet, aprofitat
pleveix (es), 148.6, es satisfà
poc, 93.16, pogué
pom d'amor, 26, 28 nom de planta
poquet, 17.4, petitet
posar, 132.24, deixar de banda
poria, 176. 31, podia
portells, 170.22, passos
pravès, 133.18, dolentes
preen, (es), 177.29 s'estimen, es glorien
preïcador, 34.13, trona, púlpit
prenen (corona), 180.21, es fan clergues
presó, 19.27, presa, conquesta
provisions, 21.30, disposicions, mesures
prou (no feren de llur), 47.16, aprofitaren, prosperaren
promenia, 63.1, honorabilitat, dignitat
puis, 154.19, després
puixa, 37,28, pugui
pujats, 23.16, pugen
puní, 113.29, castigà
puntejar, 153.2, cercar punts de controvèrsia

radicalment, 162.2, originàriament
raïgats, 141,26, arrelats
raïls, 28.14, arrels
recapte (hom de) 95.12, home seriós
receptes, 18.2, recaptacions
regater, 171.1 revenedor, acaparador
reganyats, 94.13, difícils, malhumorats
rembre, 125.10, redimir
reptants, 104.9, reptils
res, 78.23, cosa
retraent, 140.8, provenint

reteria. 49.13, tornaria
ribalts 99.12, homes malvats, trinxeraires
ribalderies, 127.22, dolenteries
ricosos, 21.27, rics, de rica aparença
romero, 30.18, romaní

sagrament, 17.29, jurament
sofert, 124.30, tolerat
simples, 78.24, senzills
sènyer, 156.2, senyor
servirs, 23.16, serveis
sarmenyes, 25.14 peres primerenques
saig, 154, 9, agutzils
sofir, 43.15, sofreíx
sofiren, 103.27, sofreixin
sol, 48.9, resol
somogué, 146.11, induí
sorts, 25.12, menes
sullada, 145.3, bruta, tacada
suposat, 17, 17, posat sota
sus alt, 150.19 a dalt, al cap damunt

labuixàs, 160.1, importunés, insistís,
tart (*a*), 133.13, rarament
tantost, 101.7, tot seguit
tenc, 105.16, tingué, observà
tèbeu, 78.23, tebi
tinent, 84.24, extensió
tolen, 96.23, prenen
tolga, 168.31, prengui
toldré la persona, 147.1, treuré la vida, mataré
tol, 86.12, pren
trafegar, 171.16, trafiquejar
trenells, 33.19, tronyella, cordeta o trena d'espart
tregitar, 133.19, escamotejar, negociejar il·lícitament
tro, 24.25, fins
trufa, 62.20, plasenteria

valies, 3e.30-s, valors,
valen a, 25.20, serveixen per
valla, 37.26, valgui
veat, 90.1, avesat
vejares (*no et dona*), 136.19, no et sembla
vertuoses, 25.19-20, de virtut curativa
venc, 84.4, vingué
veus, 16.11, vots
véu, 93.24, vegé
vila (*fan*), 21.1, estan ociosos, passegen
vinyogols, 47.27, terme despectiu
violari, 170.6, classe de renda o cens
viseral, 951.23, entranyable
volc, 91.7, volgué
volguist, 151, 2, volgueres
volenter, 94.8, de grat

INDEX

Pàg.

Introducció. 7

Bibliografia. 13

Capítol I.—Qui posa què és cosa pública. . 39

Capítol II.—Com per exemple dels membres del nostre cos se deuen amar aquells qui són ajustats en fer una cosa pública. . 42

Capítol III.—Com la llei crestiana és noble e fonament principal de la cosa pública, e com alguns han tengut lo contrari. . . 45

Capítol IV.—Qui sol les raons fetes damunt a provar que la fe crestiana repugna a bon estament de la cosa pública. . . 48

Capítol V.—Qui sol al tercer argument e posa molts mals contra los romans, contraris al propòsit. 51

Capítol VI.—Que tota victòria e fortalesa devalla de Déu, e que los romans aquells qui deïen lo contrari no deuen ésser oïts. 56

Capítol VII.—Qui ensenya quines costumes e maneres de viure deuen servar aquells qui volen conservar pau e concòrdia en la cosa pública. 60

Capítol VIII.—Com lo bon regiment de la coca pública requir que les lleis sien fetes en favor sua e que sien ben observades per tots. 66

Capítol IX.—Com lo bon estament de la cosa pública requer que los majors observen les lleis principalment. . . . 71
Capítol X.—Qui posa exemples de alguns assenyalats barons qui feren grans coses per tal que les lleis fossen observades. 75
Capítol XI.—Com los mals regents destroeixen tota la cosa pública. 78
Capítol XII.—Qui ensenya lo terç fonament de la cosa pública, e és mantenir rigorosament justícia. 81
Capítol XIII.—Qui posa lo quart fonament de la cosa pública e és fealtat. . . 86
Capítol XIV.—Qui posa diversos exemples de fealtat. 92
Capítol XV.—Que los prínceps als pobles se deuen servar fealtat entre si mateixos e en quines coses, e dels mals consellers dels prínceps. 95
Capítol XVI.—Qui posa que lo quint fonament de la cosa pública és que sia regida per bons consellers. 100
Capítol XVII.—Qui posa alcuns notables pertanyents als consellers de la cosa pública. 102
Capítol XVIII.—Qui prova ab diverses raons que tothom deu ab gran cor e esforç ajudar a la cosa pública. 107
Capítol XIX.—Qui posa la desena raó a aquell mateix propòsit, prenent motiu de les grans obres dels passats. . . . 111
Capítol XX.—Qui aporta moltes notables obres dels antics qui feren per amor de la cosa pública. 119
Capítol XXI.—Com los inútils deuen ésser

gitats, e hi deuen ésser sostenguts los pobres mendicants qui són vers indigents. 124
Capítol XXII.—En lo qual llargament se tracta com cascú en la comunitat deu ésser ocupat, gran o poc, dret o contret, hom o fembra. 128
Capítol XXIII.—Com deuen ésser vedades arts e oficis damnificants la cosa pública o comunitat. 133
Capítol XXIV.—Com de la comunitat deuen ésser gitats los hòmens qui fan maleficis, e tota alcavoteria e tota ocasió de borderia. 137
Capítol XXV.—Com los borts són comunament mals, e molt a tart n'hi ha que bons sien. 142
Capítol XXVI.—Qui posa algunes malícies molt prejudicants als matrimonis e a la cosa pública. 144
Capítol XXVII.—Qui posa que multiplicació de prínceps e regidors destroeixen la cosa pública. 149
Capítol XXVIII.—Qui posa com multiplicació de juristes nou molt a la cosa pública. 152
Capítol XXIX.—Com deuen haver pocs notaris e bons. 156
Capítol XXX.—Com deu haver pocs picaplets e bons. 158
Capítol XXXI.—Que en especial la cosa pública deu haver pocs saigs. . . . 161
Capítol XXXII. — Que res no es faça en la comunitat per elecció, per esquivar discòrdia. 164
Capítol XXXIII.—Com los mercaders són vida de la cosa pública. . . . , . 167

Capítol XXXIV.—Com los mercaders deuen ésser afavorits. 169
Capítol XXXV.—Com lo regater nou molt a la cosa pública. 171
Capítol XXXVI.—Qui posa que de la comunitat sien foragitats tractadors de usura e trafeguers. E ací apar que deu fer la senyoria d'aquell qui sap alguna art transcendent. 173
Capítol XXXVII.—Qui posa tres consells especials per conservació de la cosa pública. 176
Capítol XXXVIII.—Qui respon a tres proverbis aportats contra la cosa pública. 179
Capítol XXXIX.—Qui dóna conclusió a tot lo tractat. 183
Notes. 187
Glossari 203